בס"ד
שנה א' גליון ב'
תמוז תשע"ו לפ"ק
July 2016

דער וועקער

עורו ישנים משנתכם

אריסגעגעבן דורכן מערכת
פונעם וועבזיידל 'קאווע שטיבל'.

דער פרומער פיזיקער
וואס אנטפלעקט
די סודות פון מעשה בראשית

אויסשליסליכער אינטערוויו מיט'ן
וועלט-בארימטן ארטאדאקסישן פיזיקער
דר. דזשערעמי ענגלאנד

שקר!

צוויי זייטן
פון די מטבע

א פאר־צייטישער
איד

הגה"ץ רבי
אהרן מרדכי רוטנער
שליט"א

די פלאכע ערד געמיינדע...

הויפט ארטיקלן

מדור
'חדשות אני מגיד'
עקסקלוסיוו ארטיקלן צום זשורנאל
3–42

מדור
'חדשים גם ישנים'
לעצטיגע ארטיקלן אין **'קאווע שטיבל'**
43–52

מדור
'מן הגנזים'
הערליכע ארטיקלן פון די טיפע קעלערן פון **'קאווע שטיבל'**
53–61

א פאראַייטישער איד
זייט 14

דער ראדימנער פראצעס
זייט 21

אלי ויזעל רעדט צו גאט
זייט 40

ברוקלין מאכט א ברוך שפּטרני...
זייט 50

וישא משלו...
זייט 43

שקר, די צוויי זייטן פונעם מטבע
זייט 45

עדיטאריעל
זייט 3

ליינענער רעאגירן
זייט 7

דעת הקהל
זייט 10

דער פרומער פיזיקער
זייט 26

דער וועקער
עורו ישנים משנתכם

© All rights reserved
General comments info@derveker.com
Design comments picasso@derveker.com

באקאנט-מאכונג: די רעדאקציע וויל מיט דעם איינמעלדן פאר אירע ליינער, אז מיר נעמען נישט קיין שטעלונג אין די ארטיקלען וואס ווערן דא פארגעשטעלט, די ארטיקלען ווערן באשטימט לויט רוב חברים פונעם רעדאקציע, אבער פארט מוזן מיר נישט האלטן און מסכים זיין צו די נקודות, טראץ וואס מיר האבן פרובירט צו פארזיכערן אז ס'איז ראוי אריינצוגיין אינעם זשורנאל. וכשם שאי אפשר לבר בלא תבן וכו'

עדיטאריעל

- היכי דמי קידוש השם? -

א.

די וואך אין די פרשה - פרשת קרח, באגעגענען מיר זיך מיט א גאר אינטערסאנטע ספעקטאקל וואס האט זיך אפגעשפילט איבער דריי טויזנט דריי הונדערט יאר צוריק.

דער בחיר הבריאה, משה רבינו, וואס האט ארויסגענומען די אידן פון מצרים נאכן טיילן געבראטענע מכות פאר די מצריים, וואס האט זיי געשפאלטן דעם ים סוף, וואס האט זיי ארלעדיגט מן צו עסן, וואסער צו טרינקען, און א פייער זויל וואס זאל זיי באגלייטן, און דאס אלעס - על פי ה', אט דער זעלבער משה איז אויסגעשטאנען די גרעסטע קאשמאר וואס א מנהיג קען נאר חלומ'ן. א מרידה האט אויסגעבראכן, אנגעפירט דורך - נישט מער און נישט ווייניגער ווי - זיין ערשטע קוזין; 'קרח'.

קרח איז ווייט נישט געווען קיין קטלא קניא באגמא, ער איז נישט געווען א באלעבאס וואס האט מחליט געווען אז ער פארשטייט בעסער, קרח איז געווען פון די חשוב'סטע אידן אין כלל ישראל. ער איז געווען געוגן חשוב, אז די סאמע עליטע פון דאס אידישע פאלק - די צוויי הונדערט און פופציג העכסטע אויטאריטעטן, ר"נ ראשי סנהדראות, האבן מיטגעהאלטן מיט אים. ער איז געווען א פיקח, ער האט געוואוסט עתידות, און ווי דער גרויסער דענקער - רבי צדוק הכהן מלובלין זי"ע ערקלערט [צדקת הצדיק אות ס"ה], האט ער געהאט א געוויסע ריכטיגע נקודה וואס מ'וועט זיך טאקע אזוי פירן לעתיד לבוא.

וועו אט דער גדול בישראל האט רעוואלטירט אנטקעגן די הנהגה פון משה, טענה'נדיג בפניו (במדבר טז, ג): **"רב לכם כי כל העדה כלם קדשים ובתוכם ה', ומדוע תתנשאו על קהל ה'"**, מיטשלעפנדיג מיט זיך דתן ואבירם, און בר פלת, און די ראשי סהנדראות, האט משה פרובירט צו רעדן מיט קרח און מיט די בני לוי. דאס איז גאנץ פארשטענדליך. קרח איז געווען דער בר פלוגתא, און די בני קרח האבן זיך געטיילט איבער וועו ס'איז געראכט אינעם מחלוקה צווישן די בני המשפחה - אלע פון זיי, פון שבט לוי.

אבער דאן האט פאסירט עפעס אויסערארדנטליך. משה האט געדופן צו זיך די אלטע 'טראבל מעיקערס', דתן ואבירם, פרובירנדיג שלום צו מאכן מיט די צוויי באנדיטן. די צוויי מחוצפים האבן זיך נישט צוטון געמאכט, נאר גאר אפגעענטפערט משה'ן מיט גרינשעצונג. משה רבינו, דער לעגענדארער (במדבר יב, ג): **"והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה"**, איז ארויס פון די געווענליכע מענטשליכע גבולים, און ער איז גאר געגאנגען צו זייער געצעלט (טז, כה). אבער זיי האבן זיך ווייטער אויסגעלאכט פון אים, א זאך וואס האט זיי עוועניטועל געקאסט זייער לעבן.

אוּן פוּן דא קענען מיר זיך וויייטער לערנען די זעלבע נקודה: צומאל דאכט זיך פאר א מענטש, זאגאר א רב, אז ער דארף פירן א מלחמת חרמה מיט א ספעציפישער מענטש אדער נושא, אוּן אזוי ארום מקדש זיין שם שמים. די תורה וויזט אונז אבער אן, אז צומאל צייגט זיך ארויס דער ריכטיגער קידוש ה' אויף א פארקערטן אופן, אוּן מ'דארף אסאך אריינקלערן בעפאר אויב זיין אזויגערופענער 'קידוש השם' איז גאר א חילול השם.

ב.

אבער דא שטעלט זיך א הארבע פראגע: פארוואס האט משה זיי ערופן צו זיך? לויט די מדרשי חז"ל (שמו"ר פ"א סל"ד-סל"ו, רש"י שמות ה, כ, רש"י שמות טז, כ) זענען זיי געווען צרה-לייט וואס האבן פרובירט אונטערצומינעווען משה'ס אויטאריטעט מער פון איין מאל אין מדבר, זיך מתייחס צו זיין צו די מחוצפים אוּן גאר פרובירן שלום צו מאכן מיט זיי, גרעניצט זיך מיט זלזול אין משה, מיט זילותא דרבנן, אוּן אויטאמאטיש - מיט חילול שם שמים. פארוואס האט משה פרובירט זיך צו פארענטפערן פאר זיי?!

אין גמרא (סנהדרין ק"י ע"א) איז זיך ריש לקיש מתייחס דערצו, מיט געציילטע - אבער יסודות'דיגע - ווערטער: **"ויקם משה וילך אל דתן ואבירם, אמר ר"ל - מכאן שאין מחזיקין במחלוקת".** אט אזוי לערנט עס ריש לקיש אפ: א פגיעה בכבוד התורה פון משה רבינו איז טאקע א גרויסע חילול ה', אבער 'מחלוקת' איז פיל א גרעסערע חילול ה'. פארט איז א וואונדער פארוואס משה איז געגאנגען צו דתן ואבירם, צו האט ער דען געמיינט אז דורכדעם וועלן זיי אויפהערן זייער אומבארעכטיגטער קאמף אנטקעגן משה? זיי האבן דאך שוין געהאט אן אלטן רעקארד פון זיך זוכן צו רייצן מיט משה וועלן אימער!

דער ענטפער צו דעם איז א קאפיטל היסטאריע: וועלן דער אייבערשטער האט באפוילן פאר משה רבינו ארויסצונעמען די אידן פון מצרים, איז דאס געווען א ריזיגע חידוש אין די אויגן פון די אידן. משה איז שוין נישט געווען אין מצרים פאר די לעצטע צענדליגע יארן, קיינער האט נישט געהאט שייכות מיטן מדיני 'משה', אוּן דאס אידישער פאלק האט געהאט אנדערע גדולי ישראל: אהרן, דער עלטערער ברודער פון משה. קרח, דער גרעלונגענער פירער אוּן קנאקער פון שבט לוי. אוּן - - - דתן ואבירם.

דתן ואבירם זענען געווען די שוטרים/פאליציאנטן, וואס זענען געשטעלט געווארן דורך די מצריים איבער די אידן, צוצושטעלן א געוויסע מאס ארבעט יעדן איינציגסטן טאג [ענליך צו די אידישע קאפאו'ס אין די נאצישע לאגערן]. אויב די אידן האבן נישט צוגעשטעלט די ריכטיגע מאס, האבן דתן ואבירם געכאפט די פעטש, היתכן זיי האבן נישט געוגג געלייגט פרעשור אויף די אידן צו ארבעטן שנעלער. זיי זענען אבער געווען גוטע פאליציאנטן, אוּן זיי האבן זעלבסט געכאפט די קלעפ - פארן נישט פייניגן די אידן (עי' שמו"ר פ"ה סכ"ג-סכ"ד). עס איז פשוט, אז זיי זענען געווען געשעצט אוּן ארויפגעקוקט ביי כלל ישראל, פארן זיין די שוטרים איבער זיי - אבער מיט רחמנות.

וועלן משה רבינו האט איבערגענומען די הנהגה, אוּן ארויסגענומען די אידן פון מצרים, האט א וועריכל פון קנאה אנגעהויבן צו נעסטעווען אין הארץ פון די אמאליגע מנהיגים. קרח איז געווארן א פשוט'ער לוי, אוּן דתן ואבירם זענען געבליבן אן קיין שום תואר הכבוד. די לעצטע האבן טאקע פרובירט צו מאכן כסדר

פרישע 'שטיקלעך' אפצוטון משה'ן, אבער משה רבינו האט עס נישט אנגעקוקט ווי קיין פגיעה בכבודו, ער האט רחמנות געהאט אויף די צוויי אידן וואס זענען פלוצים פארוואנדלט געווארן אין 'פלעינע' אידן, און קענען עס נישט אראפשלינגען.

דערפאר האט ער מחליט געווען, זיך 'אראפצולאזן' און גיין צו זייער וואוינונג, מיטן האפענונג אז דאס וועט גורם זיין אז די מחלוקת זאל זיך אפשטילן. ווייל בעצם האבן דתן און אבירם נישט געדארפט מער פון אט דאס - התייחסות. מ'זאל זיך רעכענען מיט זיי. מ'זאל זיי שעצן. און אויב דאס פעלט אויס, וועט משה דאס אויך טון כדי צו מאכן א קידוש ה' דורכן ממעט זיין במחלוקת. ליידער האבן דתן און אבירם זיך נישט געכאפט וואו אהין זיי קריכן, און זיי האבן ביטער אפגעשניטן. אבער פאר אונז איז דאס א וויכטיגע לעקציע: "היכי דמי קידוש השם?" מיטן פארמינערן מחלוקת, מיטן פארשטיין א צווייטן, און מיטן פרובירן משלים צו זיין צו אנדערע דעות.

ג.

אין די זעלבע פרשה, שפילט זיך אפ עפעס אויסערגעווענליך אונטער די קוליסן. און בן פלת, איינע פון די גרויסע שטיצער פון קרח, ווערט פלוצים פארשוואנדן פונעם ארענע אין די המשך הפרשה פון קרח ועדתו. חז"ל אנפלעקן פאר אונז (סנהדרין ק"ט ע"ב) וואס דארט האט פאסירט:

און'ס ווייב, אן אשה כשרה וואס איז באשאנקן געווארן מיט די "בינה יתירה" (עי' נדה מ"ה ע"ב), האט אים אויפגעווויזן אז ער גייט גארנישט פארדינען פונעם מחלוקת, ווייל ווער אימער ס'וועט נאר זיין דער מנהיג - בלייבט ער די זעלבע תלמיד. זי האט אים געגעבן וויין צו טרינקען, און ווען ער איז געגאנגען שלאפן האט זי זיך געשטעלט ביים פתח האהל און אויפגעדעקט אירע האר. יעדער וואס האט געווואלט רופן און בן פלת צו קומען אנטיילנעמען אינעם מחלוקה, האט געזען ווי זיין אידענע זיצט דארט מיט אפענע האר, און האט זיך שנעל אוועקגעדרייט און אוועקגעגאנגען, און אזוי איז ער געראטעוועט געווארן פון טיילן דעם זעלבן גורל ווי די אנדערע בעלי מחלוקת מאנשי קרח.

נאר וואס איז יא וויכטיג ארויסצובערענגען, איז די געוואלדיגע קידוש השם וואס ווערט פאראורזאכט דורכדעם וואס אזא וועלט באריממטע סייענטיסט, פיזיקער און פארשער, וואס גלייבט און באגלייט די פיזישע און וויסנשאפטליכע טעאריעס, זעט בכלל נישט קיין שום סתירה און מיספארשטענדעניש צווישן דאס גלויבן אין דעם בורא עולם און דאס באשאפונג פון בריאת שמים וארץ לויט ווי עס ווערט דערמאנט אין די תורה.

דא שטעלט זיך די זעלבע פראגע, וויאזוי האט זיך זיין ווייב געטרויט אויפצודעקן איר האר ברבים [זי איז נישט געזעצן 'אינעווייניג', נאר ביים טיר. מענטשן האבן איר דאך געזען], א זאך וואס איז לכאורה אסור מן הדין, און אוודאי נישט קיין 'גדלות' נאכצודערציילן איר 'חכמה'. לכאורה איז דאס א רעכטער חילול ה'.

דער תירוץ איז ווי אויבנדערמאנט, אז חילול ה' איז מחלוקת, חילול ה' איז טשעפענען מיט משה, א קידוש ה' איז ווען מ'דעקט זיך אויף די האר צו פארמיידן אזא חילול ה' ווי פירן א מחלוקת מיט משה. אויב עס איז דא א פאל פון 'ביטולה זו קיומה', איז דאס דער פאל. און פון דא קענען מיר זיך וויטער לערנען די זעלבע נקודה: צומאל דאכט זיך פאר א מענטש, זאגאר א רב, אז ער דארף פירן א מלחמת חרמה מיט א ספעציפישער מענטש אדער נושא, און אזוי ארום מקדש זיין שם שמים. די תורה וויזט אונז אבער אן, אז צומאל

צייגט זיך ארויס דער ריכטיגער קידוש ה' אויף א פארקערטן אופן, און מ'דארף אסאך אריינקלערן בעפאר אויב זיין אזויגערופענער 'קידוש השם' איז גאר א חילול השם.

אט דאס איז א ביישפיל פון "היכי דמי קידוש השם". מיר קענען האלטן אנדערש ווי יענעם, מיר קענען מחנך זיין אונזערע קינדער אנדערש ווי יענעם, אבער מיר ווייסן אז דער עיקר איז - די געוואלדיגע קידוש שם שמים וואס קומט ארויס פון אזא זאך, אז יכירו וידעו כל יושבי תבל, כי לך תכרע כל ברך, תשבע כל לשון, וואס וועט גענצליך מקוים ווערן וזען די גאנצע פרייע וועלט וועט אויך צוקומען צום ריכטיגן אנערקענונג אין ה' אחד ושמו אחד, בב"א.

ד.

אונזער פרעסטיזשפולן זשורנאל "**דער ווען**", שטייט מיט שטאלץ צו עפענען די אויגן פון פארשלאפענע, צו ברענגען מענטשן נענטער צום טאטן אין הימל, און צו ברענגען מענטשן נענטער צו 'זיך'. **דאס איז א ריכטיגער קידוש שם שמים.**

אין דעם נומער, ברענגען מיר א הערליכער אויסשליסליכער אינטערוויו, וואס איז אפגעהאלטן געווארן מיטן וועלט-באריממטער אידישער פיזיקער "**ירמי' ענגלאנד**", וואס איז אן ארטאדאקסישער איד טראץ זיין נאטורליכער ארבעט אין פארשן עוואלוציע. עוואלוציע איז א זאך וואס איז נוגד די אנגענומענע הויפט-שטרעמונג פון ארטאדאקסיע, הגם געוויסע רבנים האבן יא געזאגט אז עס איז בכלל נישט קיין סתירה מיט די תורה.

אין א געוויסע הינזיכט איז טאקע שווער מיטצוהאלטן מיט זיין פלוס פון ווערטער, צו פארשטיין די דקות'דיגע און קאמפליצירטע סייענטיפישע און פיזישע געדאנקען וואס ער ברענגט ארויס, און וויאזוי לויט אים איז נישטא קיין סתירה צווישן וויסנשאפט בכלל און עוואלוציע בפרט, מיטן פולשטענדיגן גלויבן אינעם בורא עולם לויט ווי עס ווערט דערמאנט אין די תורה, ממילא וועלן מיר בכלל נישט אריינרעדן דערין, **הגם דאס איז קלאר נישט די מיינונג פון די רעדאקציע.**

נאר וואס איז יא וויכטיג ארויסצוברענגען, איז די געוואלדיגע קידוש השם וואס ווערט פארואורזאכט דורכדעם וואס אזא וועלט בארימטע סייענטיסט, פיזיקער און פארשער, וואס גלייבט און באגלייט די פיזישע און וויסנשאפטליכע טעאריעס, זעט בכלל נישט קיין שום סתירה און מיספארשטענדעניש צווישן דאס גלויבן אין דעם בורא עולם און דאס באשאפונג פון בריאת שמים וארץ לויט ווי עס ווערט דערמאנט אין די תורה.

אט דאס איז א ביישפיל פון "**היכי דמי קידוש השם**". מיר קענען האלטן אנדערש ווי יענעם, מיר קענען מחנך זיין אונזערע קינדער אנדערש ווי יענעם, אבער מיר ווייסן אז דער עיקר איז - די געוואלדיגע קידוש שם שמים וואס קומט ארויס פון אזא זאך, אז יכירו וידעו כל יושבי תבל, כי לך תכרע כל ברך, תשבע כל לשון, וואס ווועט גענצליך מקוים ווערן וזען די גאנצע פרייע וועלט וועט אויך צוקומען צום ריכטיגן אנערקענונג אין ה' אחד ושמו אחד, בב"א.

דער שרייבער פון די שורות, רופט זיך מיטן ניק נאמען '**שש משזר**' אויפן פאפולערן '**קאווע שטיבל**' וועבזייטל.

לייענער רעאגירן

פרשת אגודת החרדים

צום חשוב'ע רעדאקציע פון 'דער וועקער' הע"י.

ליינענדיג די וויכטיגע היסטארישע באשרייבונג פון ידידינו ר' געוואגטער יונגעל אינעם נייעם אויסגאבע **'דער וועקער'**, האב איך ביי מיר געטראכט אז איך פארשטיי גאנץ פיין דער מיינונג פונעם בעלזער רב. אוודאי בין איך נישט דארט געווען, און איך בין נישט קיין מנה'ג מיט די יאך פון די וועלט אויף מיין פלייצעס, אבער אויף ארומצושמועסן מעג איך אריינווארפן מיינע מחשבות.

לדעתי האט ער געהאט גאר א שטארקער נקודה דא, און כלל ישראל האט גארנישט דערלייגט פון זיין התנגדות. כפי וואס איך האב געליינט און געזען, איז דער עיקר פראבלעם פון יענע יארן געווען, אז דאס זיין אידיש און תורה'דיג האט געהאט א שלעכטע באדייט, א פארפוילטן טעם אין מויל. מענטשן האבן עס אנגעקוקט ווי נאריש און פארצייטיש, און יעדער איינער מיט א ביסל שכל האט פארשטאנען אז די נייע מאדעס און גלויבונגען זענען מער צום זאך און קלוג. דער צוקונפט פון די וועלט איז מיט בילדונג, און נאר בילדונג וועלטליכע וויסנשאפט און גוי'אישע באציאונגען וועט באלייכטן דאס לעבן פון היינט און וויטער, און 'זיידי' זאל זיך וויטער דרייען אין שטיבל, און גלויבן אין אלס וואס מ'האט אמאל געגלויבט, און 'מיר די יונגער דור' וועלען גיין פאראויס. נישט נאר די מעגליכקייט צו זינדיגן און די אפנקייט צו די וועלט דורך די שולע'ס וכדו' האבן זיי אווקגעשלעפט, נאר בעיקר דער שוואכקייט פון די אלטמאדישע אידישקייט אין זייערע אויגן.

פרשת "אגודת החרדים"

וועקן אונזערע אדמו"רים האבן געוואלט מיר זאלן לערנען באטשעפאטיק און א פאך

יא, איר ליינט גוט. עס איז נעווען א תקופה וועגן די סאמע שפיץ רבי'ם ורבנים האבן זיך צוזאם געזמעמט, און אפילו ארויס געגעבן א קול קורא אויפצופאדערן מען זאל גרינדן ישיבות וואס זאל פיטערן די בחורים, סיי תורה און סיי לימודי חול, ובנוסף זאל זיין א חלק טאג געוידמעט אויף צו ארבעטן!

עס איז כדאי זיך באקענען מיט אן היסטארישער - אבער אומבאוואוסטער - פרשה וואס האט נעשאקלט די פרומע וועלט. אנגעהויבן האט זיך אלעס, וועג דער טשארטקאווער רבי הגה"ק רבי ישראל פרידמאן זצ"ל, [רעכטער

אייניקל פונעם רוזשינער] - נעווען איז ער (פון) די שפיץ גרעסטע רבי'ם) אין באליציע - האט זיך ארום גענגען ווי דער יונגעמס איז נישט מיט אים. זיי פארן אויף באנצן אן אנדערן ריכטונג. דער אידישער חינוך אין מזרח גאליציע און בוקעווינע הינקעט אינטער ווי אויפן גסיסה בעטל, דער באנצער יונגענד וויסט נישט, און וויל נישט וויסן, באנישט מיט אידישקייט, דער עקאנאמישער מצב איז אין די אדמה, און אידישקייט איז אויפן וועג צו באנקראט.

די נארמע איז דאן נעווען אז אנע פאך צום האנט, איז א שאד נעווען דאס לעבן, יונגע

אז דער גאנצער עתיד איז געבונדן מיט תורה אויפפיראכץ. טאמער מיר גיבן נאך אז מ'דארף עפעס לערנען פון די מאדערנע וועלט, האט מען דאך געגעבן רעכט פאר די גאנצע באוועגונג און

זיך אליינס נידערגעהאלטן, מ'האט געזאגט פאר אונזערע אז די יעניגע זענען געווען.

מיט ארום פינף און דרייסיג יאר צוריק, איז ערשינען א בוך מיט'ן נאמען 'די וועלט פון די ישיבה'. דאס האט פארפאסט א פרומע סאציאלאגיסט, פרופ' שמואל היילמן נ"י, וואס האט געשמועסט מיט אן א שיעור ישיבה בחורים

וועלן די ישיבות זענען געשטאנען פעסט, נישט געלאזט קיין לימודי חול צו קאלעדזש, און די בחורים און יונגעלייט זענען אויפגעהאדעוועט מיטן שטארקן גלויבונג, אז דאס וואס זיי טוען איז די סאמע וויכטיגסטע זאך אין די וועלט, מען האט נישט געדארפט קיין קירוב און קיין הסברה, מ'האט נישט געדארפט באפוצן די זאך פאר די פרעמדע. נאר מיטן זיך האלטן פעסט האט מען געקענט דורכשווערצן די מאגערע יארן.

און ראשי ישיבות אין אמעריקע, און דערפון פארפאסט א בריטע שטודיע אויף דער גאנצער ענין פון ישיבות מיט בני תורה, כוללים, און דאס אויפבוי פון תורה אינסטיטוציע'ס און לערנען אין אמעריקע. מיט ארום פינף-זעקס יאר צוריק, האט ער ארויסגעגעבען די אינטערוויו'ס וואס ער האט געהאט מיט אלע ליטווישע ראשי ישיבות און גדולים פון יענער צייט. ער האט אלעמען געפרעגט די זעלבע שאלה: 'וויאזוי האט מען אזוי מצליח געווען צו טוישן די ריכטונג פונעם אמעריקאנעם גאס, אז היינט וויל יעדער איינער גיין אין ישיבה?'

אין די יארן בעפארן קריג, איז די גייסט אין אמעריקע געווען אז דער תכלית ליגט אינעם גיין אין קאלעדזש. מ'וועט אפשר בלייבן פרומע אידען און מ'וועט מעגליך ווייטער היטן שבת וכו', אבער 'תכלית' איז געווען צו טרעפן א פלאץ אין ביזנעס אדער אין וויסנשאפט, האלטנדיג אז אלע גליקן ליגן בייַ די גוים. ווען מ'האט געטראכט פון גיין אין ישיבה, האט עס נאר געמיינט אפצולאזן 'תכלית' און בלייבן א שלימזל א גאנץ לעבן. פונקט ווי אין די גוי'אישע וועלט היינט, איז דער וואס גייט נישט אין קאלעדזש א לא יוצלח [און בייַ געוויסע קרייזן זאגאר דער וואס גייט יא אין קאלעדזש, נאר ער גייט נישט אין די הויכגעשעצטע קאלעדזשעז"ס פון דער אייוו"י ליג"ע]. ממילא איז קיין סאך נישט געבליבן פון אידישקייט. דאס זיך פירן אידיש איז געווען דער 'נארישע' שריט, ווי א טפל צום 'תכלית'.

וויאזוי האט מען דאס געענדערט?

דער תירוץ פון כמעט אלע ראשי ישיבות איז געווען בעיקר איין זאך: אז מ'האלט זיך פעסט צום שיטה, אז מ'לערנט עס פאר שטארק און מ'בלייבט דערמיט, קען מען זיך האלטן דער אטעם, 'חבי כמעט רגע עד יעבור זעם', און ס'וועט ווערן פון א קליינע ציבור א גרעסערע ציבור. נישט מיט די נומערן וועלט געשעצט דער כח אין די לאנגווייליגע אויסזיכטן צו הצלחה, נאר מיט די שטארקקייט זייערע.

וועלן די ישיבות זענען געשטאנען פעסט, נישט געלאזט קיין לימודי חול צו קאלעדזש, און די בחורים און יונגעלייט זענען אויפגעהאדעוועט מיטן שטארקן גלויבונג, אז דאס וואס זיי טוען איז די סאמע וויכטיגסטע זאך אין די וועלט, מען האט נישט געדארפט קיין קירוב און קיין הסברה, מ'האט נישט געדארפט באפוצן די זאך פאר די פרעמדע. נאר מיטן זיך האלטן פעסט האט מען געקענט דורכשווערצן די מאגערע יארן.

כפי וואס ס'קוקט מיר אויס, איז די איינציגסטע עוגן הצלה פאר די דעמאלסדיגע אידן אין פוילן געווען, דאס זיך האלטן שטארק אין דאס אונזעריגע. אוודאי וועלן און האבן געפאלן ריזיגע שטיקער, אבער אויף וויידערצובויען האט מען געדארפט בויען דער קערעלע פון די ברכיים אשר לא כרעו לבעל, אויפבויען די מוט פון די וואס בלייבן און בייַ זיי געבן די בליק אז ס'איז גארנישט

דא אינדערויסן. מיט די צייט וועלן די פרעמדע זיך אויך צוריקקערן.

די הצעה פון די אנדערע רב'ס וואלט פאראורזאכט, אז די וואס בלייבן אינעווייניג וואלטן פארלוירן זייער מוט. דא האלטן זיי זיך פעסט פרום, רעדן נישט קיין גאס שפראך און טראכטן ווי אין די אלטע צייטן, און דא קומט מען און מ'שלעפט ארויס די טעפיך פון אונטער די פיס! וועסטו זאגען אז די אלט-פארצייטישע אידן האבן סייוועי נישט קיין השפעה אויף די נעקסטע דור, זאל מען ענדערש ראטעווען די נעקסטע דור. ניין! די איינציגסטע ישועה פארן נעקסטן דור איז, אז דער פארצייטישער וועג זאל זיך האלטן פעסט. איה"נ, מ'וועט גלייך ליידן א ריזיגע דורכפאל פון ארויסגעפאלענע, אבער דער צוקונפטיגע ישועה איז נאר פון דעם.

זיין עיקר פונקט דארט איז געבויט אויף שטיקלעך גמרא אין עטליכע ערטער, אז וועלן די מצב פון אידישקייט איז שוואך, דארף מען מאכן מער גדרים און סייגים, און נישט ווייניגער. די תורה אנערקענט נישט די גאנג פון מקיל זיין, פאר קירוב צוועקן. דער סייג צו תורה איז נישט קולות, נאר חומרות.

אין שו"ת חבצלת השרון מהדורא תנייגא סי' י"ב, רעדט ער איבער די נייע מוסדות וואס אגודת ישראל האט דעמאלס געמאכט - מיט לימודי חול. מ'קען אננעמען אז ער פארטרעט דעם בעלזער רב'ס שיטה, זייענדיג א שטארקער בעלזער חסיד (ער דערמאנט אין יענער תשובה דער חפץ חיים, אלס א מתנגד פון די 'חורב' מוסדות וואס די אגודה האט מייסד געווען דורכאויס פוילן און ליטווויש-פולין. ס'איז מיר שווער אנצונעמען זיין מיינונג, ווארום הגאון רבי חיים עוזר גראדזינסקי זצ"ל האט אויך געפירט אזא מוסד אין ווילנא, און ס'איז גאנץ רחוק מן השכל אז רח"ע זאל שטיין להדיא קעגן דעם ח"ח אין פנים אריין. אפשר האט דער ח"ח געזאגט עפעס א דבר ביקורת, אבער קיין ענדגילטיגע פסק איז מסתמא נישט געווען), און פון זיינע ווערטער וואלט מען מסתמא געקענט פארשטיין דעם בעלזן מיינונג.

זיין עיקר פונקט דארט איז געבויט אויף שטיקלעך גמרא אין עטליכע ערטער, אז וועלן די מצב פון אידישקייט איז שוואך, דארף מען מאכן מער גדרים און סייגים, און נישט ווייניגער. די תורה אנערקענט נישט די גאנג פון מקיל זיין, פאר קירוב צוועקן. דער סייג צו תורה איז נישט קולות, נאר חומרות. איך האב עס פארשטאנען אלס א בעלזער אופן (געדענק אז אין גאליציע בכלל און בעלזא בפרט, איז דער שפראך געווען אביסל אנדערש ווי דער ליטווישער און אונגארישער. מ'האט געריעדט 'בלשון חכמה', און נישט קלאר אויסגעזאגט די נקודה) פון זאגן מיין פונקט. דאס באפעסטיגן אידישקייט אין א שוואכע תקופה, גייט דורך דאס פארשטארקן די אידישקייט פון אינעווייניג.

איך וואלט נישט ארויסגעשלעפט צופיל מסקנות לגבי היינט. היינט איז די פראבלעם נישט די נושרים. זיי זענען גאר א קליינע פראצענט און זיי ציען נישט קיין סאך כבוד צווישען די באפעלקערונג. די פראבלעם איז אבער בתוככנו פנימה. ווילאנג מ'וועט פרעדיגן דעם 'מלומדה', און ווילאנג מיר וועלן מאכן דאס געזעלשאפטליכע טייל פון אידישקייט און מצוות אלס דער עיקר, גייען מיר ווייטער האבן א פלאטשיגע אידישקייט און ס'וועט זיין שווערער און שווערער פארן עולם זיך אנצוהאלטן דערמיט. ווען מ'וועט בויען מענטשן מיט א פארשטאנד, און מ'וועט אויסלערנען דעם עולם פארוואס מ'לעבט אזוי און וואס מען וויל אויפטון דערמיט, וועט מען אזוי ארום ראטעווען דער דור בעז"ה.

דער שרייבער פון די שורות, רופט זיך מיטן ניק נאמען '**ליטוואק פון בודאפעסט**' אויפן פאפולערן '**קאווע שטיבל**' וועבזייטל

דעת הקהל

ענקער מיינונג

אפשר איז שוין צייט צו שליסן "שומרים"?!

ווען "שומרים" איז געגרינדעט געווארן, זענען געווען כמה ערליכע אידן וואס האבן געקוקט דערויף מיט א בייז אויג, ארויפברענגענדיג פארשידענע לעגיטימע און אומלעגיטימע טענות קעגן איר צוקונפט. פילע רבנים האבן זיך גענצליך מתנגד געווען צום געדאנק. אפנים נישט פאר אלעמען האט געשמעקט א חרד'ישער אויטאנאמיע, און דאס נעמען דאס געזעץ אין דער האנט אריין. א שטייגער ווי רבי הערשעלע ספינקער זצ"ל, וואס האט געזען אין דעם זיך הייבן-דעם-קאפ אן אפנויג פון דעם כאראקטער פונעם גלות-איד.

אנדערע האבן מורא געהאט פון די נאכפאלגן: פון אויפרעגן דעם גוי; פון יונגעלייט זיך דרייען שפעט ביינאכט אין די גאסן און נאכקוקן יעדן עובר ושב; פון נאכלויפן גוים און גוי'טעס; פון מאכט וואס קארופטירט; פון אלע פראבלעמען וואס קענען מיטגעקומען מיט א שומרים סטיל ארגאניזאציע.

דער עקסטרעמער רבי משה בער בעק, האט זאגאר געשריבן א גאנצן קונטרס "שוא שקד שומר", וואס האט פינגער-געטייטלט מיט אן א צאל טענות קעגן שומרים - ציונות דערונטער. טייל פון זיינע שווארצע

שומרים פאטראל

נביאות'ער האבן זיך אירגאניש ארויסגעשטעלט צו זיין וואר און היפש צום פינטל.

נויט ברעכט אבער אייזן. דאס נויטוועגדיקייט פון שוץ אין א פארברעכן-געפלאגטע עפאכע ווי די זיבעציגער און אכציגער יארן, ווען וויליאמסבורג האט זיך ביטערליך געמוטשעט מיט גניבות און רויבעריין, האט צושטאנד געברענגט איר עקזיסטענץ דעמאלט, און דורכאויס די לעצטע דרייסיג יאר.

געווען גוטע צייטן ווען מ'האט געקענט אנ'מקל'ן א גוי עד כדי להמית ועד בכלל, אדער סתם אזוי צו'מזיק'ן אין בעסערע פעלער, און עס איז דורכגעגאנגען אן א מוק. מ'האט זיך שוין "אנייצע" געגעבן. מ'האט געוואוסט וועמען צו לעקן, און וועלכע רעדער צו שמירן אז דער באן זאל פארן געשמירט.

געווען גוטע צייטן ווען טאמער א שרצ'ל האט אין א שוואכע מינוט גע'לקח'נט א ביג-ויל, סקוטער, אדער שייגעץ-בייק, האט דאס געמיינט אז מ'דארף אים פירן אין שייטער-הויפן.

געווען גוטע זמנים ווען די רבני'שע קערפערשאפט אינאיינעם מיטן דעת הקהל, האט געשטיצט דעם געדאנק פון אן אייגענעם פאליצייאישן קראפט. צופיל אידן זענען אויפגעשטאנען צופרי און נישט געטראפן די לייכטערס אויפ'ן דיינינג-רום טיש. פון צופיל פרויען איז אראפגעכאפט געווארן די צירונג אינמיטן די גאס, און צופיל אידן האבן געהאט גרויסע געלט שאדן צוליב גניבה און פארברעכן.

א שומרים ארגאניזאציע האט אויסגעזען ווי א מלאך המושיע און האט ווירקליך געהאלפן אין יענע צייטן שיקן די פארברעכער צו אנדערע געגנטער - אדער אזוי פארציילט די לעגענדע.

***

עס איז אבער היינט אנדערע צייטן. דער זייגער האט זיך א דריי געטון. נישט די זעלבע וואסערן פליסן איבערן האדסאן. קיינער ראבעוועט נישט און קיינער פארגוואלטיגט נישט קיין פרויען. אויסער א האקן-קרייץ דא און דארט, שטייען פארברעכן-ראטעס איבער ניו יארק סיטי - ווי איבעראל אין די פאראייניגטע

די סצענע וואו 4 שומרים מעמבערס זענען געשאסן געוואָרן

שטאטן - ביי היסטאריש נידעריגע ציפערן. וואס עס איז אמאל געווען א געברויך, איז היינט אומנויטיג.

די פארבערעכן ראטע אין די היימישע געגנטער זענען בערך די זעלבע ווי סיי וואספארא בעסערע געגנט באוואוינט מיט מיטל קלאס קינדער געבענטשטע פאמיליעס. דאס ברענגט צו דער מסקנא אז שומרים איז איבעריג. עס פעלט מער נישט אויס א פאראיין מיט א פאליציי-סטיל גאנג.

טאמער א קינד ווערט פארלוירן זאל מען רופן די פאליציי. אויף אפצושפארן א גאס פאר הכנסת ספר תורה דארף מען נישט קיין שלעגערס. עס וואלט קיינעם געארט ווען "חברים" נעמט איבער די מצוה. און נאכלויפן גוים ביי "כאפצעמס"? ביטע, ס'פעלט נישט אויס! ס'איז אייגנטליך בעסער אז נישט! עס קען זיך גרעניצן מיט פיקוח נפש, ווי עס האט זיך אויסגעווויזן א פאל אין בארא פארק מיט עטליכע יאר צוריק.

א לעצטיגע ארטיקל אין די ניו יארק טיימס פארציילט די געשיכטע און דעטאלן, וואס ברענגט ווידער נישט קיין איבעריגע שטאלץ פאר שומרים. די קורצע מעשה איז, אז די פיר שומרים מיטגלידער זענען געשאסן געווארן נאכלויפנדיג א מאן וואס איז שפעטער געטראפן געווארן אומשולדיג. א זשורי האט אים באפרייעט פון מארד קלאגעס, זאגנדיג אז זיין אקט איז געווען פשוט'ע זעלבסט פארטיידיגונג.

אז שומרים איז צופיל אין די נייעס, און נישט אין קיין גינסטיגן בליק, מאכט עס מיך טראכטן אז די ווינטן וואס בלאזן אויף די גאס פארדייען מער נישט דעם געווואוקס. אז שומרים ציט קאנטראוווערסיע רעכטס און לינקס, מאכט עס מיר קלערן צי עס איז נישט יצא שכרו בהפסדו. אז זי איז פארוויקלט אין אן אינערליכע פאליטיק מיט אן ענליך-סטיל ארגאניזאציע - 'שמירה', ברענגט עס מיר א הוה אמינא צי אפשר זענען זיי ביידע, די אלטע און די נייע, נישט צופיל א תועלת פארן כלל - וואס דער חילוק פון דם און צפרדע?

אין וויליאמסבורג האט מען זיך מיאוס אנגעליטן מיט דעם איבערפאל אויף א יוגנטליכן, וועמען עטליכע שומרים מיטגלידער האבן פערמאנאנט בלינד געמאכט אויפ'ן רעכטן אויג, און האט געברענגט גערייכטליכע קלאגעס וואס זענען נאכאלס נישט ענגעליך דעציידירט געווארן. אזא געשיכטע ווייזט אויף געפערליכע אומקאמפעטענץ, אומ'אחריות און זינלאזקייט,

א שומרים מאביל 'קאמענד צענטער'

און ברענגט אן אפשיי צום גאנצן עקזיסטענץ פון שומרים.

אין בארא פארק ליידט מען זיך אן פון א וואפן-האנדלעריי קאנטראוועדסיע, וואס טראצדעם וואס דאס איז דער שולד פון א יחיד, איז עס אבער א דירעקטער גורם פון א שומרים-אטמאספערע, און אומגעזונטע באציאונגען מיט אפיציעלע באאמטע. אין באלטימאר איז א שומרים מיטגליד געפינען געווארן שולדיג אויף מיסבאהאנדלונגען, און געקריגן דריי יאר פראבעישאן. אין קראונהייטס איז שומרים אין שטענדיגן געפעכט מיט די שווארצע גענג'נדע, און האט שוין אנגעברענגט אן א שיעור קריגעריי'ען און פראבלעמען, און די פאלגן פון א קראנקע תתוודע לרשות'דיגע גייסט קען נישט בעסער אילוסטרירט ווערן ווי די לעצטיגע פארשעמנדע געשיכטע, אז א יונגערמאן זאל דינגען א שמוציאנקע פאר פאליציי דינסט, וד"ל.

שזמרים טרעקל

דער פאקט איז, אז א שומרים מאדעל ארבעט מער נישט. פון די העכסטע ראנגען אינערהאלב די פאליציי פליגן קעפ וואס ווייזט אז ס'עקזיסטירט מער נישט קיין "לעקן", קיין פראטעקציע, קיין מאכערס און שוויצערס. ס'איז א דורכזיכטיגע וועלט, און די זון שטראלן דערגרייכן איבעראל.

אז מ'קלערט אריין זענען אונזערע ריכטיגע פארברעכן פראבלעמען מער נישט קיין "כאפצעמס", נאר ענדערש מחניך'דיגע, מכם ובכם, אייגענע פראבלעמען, א שטייגער ווי טשעפען קינדער. און וואס טוט שומרים דערצו אויסער שטיין אין וועג?

שומרים קריגט גרענטס פון די רעגירונג יאר יערליך. וואו די גאלט קומט אן איז א פרשה פאר זיך, עי' ערך געט-עי-קאר, און איז נישט יעצט דער שמועס. אבער איין מינוט! די טיימס פארציילט, אז סענאטאר פעלדער האט ארלעדיגט דריי הונדערט טויזנט דאלאר פאר א קאמענד צענטער. א מאביל וואס זאמלט שטויב און ווערט כמעט נישט באנוצט, אויסער ביי די יערליכע שומרים קארניוועל. אפשר קען דאס גאלט גיין פאר וויכטיגערע און קריטישערע צוועקן פאר די געברויכן פון די קאמיוניטי?

מיר זענען געגוג פארשעמט, מיר האבן גענוג פוטער אויפ'ן נאז, מ'קוקט אונז גענוג נאר. מיר זוכן נישט קיין איבעריגע אטענציע און אטראקאציע. אז עס שטינקט איבערן קאפ, מאכט מיר עס שפעקולירן אויב ס'איז שוין צייט צו לייגן שלאס און ריגל, און שליסן די טויערן פון דער ארגאניזאציע פאר אייביג.

אפשר איז די העכסטע צייט אז די "בעקערי בויס", זאל צוריקגיין דעליווערן ברויט. כלל ישראל איז אייך דאנקבאר פאר די איבערמידליכע ארבעט די לעצטע עטליכע און דרייסיג יאר, אבער עת לסגור, אולי איז געקומען די צייט אפצושפארן אן ארגאניזאציע וואס אירע סערוויסעס זענען אוט-דעיטעד, אומרעלעוואנט, געפארפול ביז גאר, און ברענגען מער איבלען און קאפ וויי וויי הילף.

דער שרייבער פון די שורות, רופט זיך מיטן ניק נאמען **'רימון'** אויפן פאפולערן **'קאווע שטיבל'** וועבזייטל.

א פארציוישער איד

הגה"צ ר' אהרן מרדכי רוטנער שליט"א

פארווארט

אלס הקדמה אז מען זאל פארשטיין פון וועם מען רעדט, וועל איך מקדים זיין מיט א מעשה שהיה מיטן פיאסעצנער רבי זי"ע - דער בעל חובת התלמידים ושא"ס, וואס זיין מנהג איז געווען אז יעדע 'שלוש עשרה מידות' פלעגט ער צאמנעמען די בחורי הישיבה און זיי געבן א מוסר שמועס וואס איז געווען 'א שמועס פאר די יאר', פיל מיט

דברי
מוסר און

שארפע דיבורים כדרך פוילן.

איין יאר האבן זיך אנדערע מענטשן אויך אריינגעשטופט צו הערן די ספעציעלע שמועס פונעם רבי'ן, אבער אים האט דאס פארדראסן און ער האט נישט געגעבן די שמועס. א שבת נאך דעם, שבת שובה, האט ער ביים 'שבת שובה' דרשה געזאגט, אז מענטשן האבן ליב הרגשים, און פארדעם וועלן פיל מענטשן גיין צו א בית אבל אדער אין טעאטער מעורר צו זיין זייערע הרגשים, און אזוי אויך זענען דא מענטשן וואס האבן ליב אויפצורייצן זייער חוש הטעם און דערפאר וועלן זיי עסן שארפע מאכלים, האט ער אויסגעפירט בקול זעקה: "אז עטס ווילטס טרינקען יי"ש, ברויך איך זיין אייער כוס?!".

מיט די מעשה וואלט איך מגדיר געווען רבי אהרן מרדכי, איינער וואס ווען מען וויל א 'שארף' גלעזל משקה, וועט ער גערן דינען אלס אייער כוס.

אבער אויב וועל איך בלויז דערמאנען זיין שארפקייט אלס זיין אייגנארטיגקייט, וועל איך נישט ערגענצן דאס בילד. ווייל ער האט אין זיך היבש אביסל הומאר און קען אויך זאגן א גלייך וועדטל מפעם לפעם. ווי איך האב אמאל געהערט פון איינעם, אז רבי אהרן מרדכי האט אים געפרעגט וואס ער טוט פאר פרנסה, אויף וואס יענער האט געענטפערט אז ער איז א מגי"ש. ראי"מ קוקט אים אן אזוי און זאגט אים: "אזוי? עס פאסט דיר גארנישט השי"ת טיטל? ער שעמט זיך נישט צו הייסן 'מלמד', אבער דיר פאסט דאס נישט"...

אבער לאמיר נישט כאפן די לאקשן בעפאר די זופ, קודם וועלן מיר דערציילן אביסל ברייטע שטריכן איבער דעם מענטש.

זיינע יונגע יארן

ראי"מ איז געבוירן געווארן אין שנת תרפ"ז אין א קליינע שטעטעלע אין קארפאטן-רוס מיטן נאמען 'ברעזיף', וואו זיין פאטער הרה"צ רבי נחמן רוטנער זצ"ל איז געווען שו"ב, און ווי דער סדר אין יענע יארן האט ער געדינט אויפן שטעלע פון 'כמו רב', אויספירנדיג אלע פונקציעס וואס פאדערט זיך פון א רב. אזוי אויך איז ער געווען שו"ב אין אלע ארומיגע שטעטלער.

זיין יוגנט איז אריבער אויף אים פארהענטלמעסיג רואיג אבער אין גרויס ארעמקייט. ער האט אמאל דערציילט, אז די ארימקייט איז געווען אזוי גרויס, אז עס איז נישט געווען קיין געלט צו אנווארעמען די שטוב, און אלס רעזולטאט האט מען געדארפט יעדן אינדערפרי אינעם ווינטער ברעכן די אייז פון די נעגל וואסער, זיך צו קענען וואשן די הענט ביים אויפשטיין. אזוי אויך האט מען געלערנט אין בעט איבערגעדעקט מיטן דאכענעס פון גרויס קעלט, אזש עס איז געווען א נסיון צו ארויסשטעקן די האנט פון די דאכענע צו אריבערמישן א בלאט, כלשונו.

אבער דאס האט איהם נישט אפגעהאלטן פון זיצן און הארעווען על התורה פון גאר גאר א יונגן עלטער, אזוי אז ביי די 6 יאר האט ער

ביים זוארט צימער אריינצוגיין צום בעלזער רב שליט"א

שוין געקענט תרי"ג מצות בע"פ און גאנצעטע מסכתות גמ'.

אלס יונגע בר מצוה בחור'ל, האט אויסגעבראכן די צווייטע וועלטס קריג וימוטו מוסדות תבל, און כאטש וואס ער איז פארשוינט געווארן פון וועלט געשיקט צו ארבעטן אין די אונגארישע מיליטער ביי די מונקא-טאבאר בריגאדעס - ווי זיינע עלטערע ברידער - צוליב זיין יונגער עלטער, האט ער אבער נישט אויסגעמיטן די גורל פון אלע אונגארישע אידן, און איז געשיקט געווארן מיט זיינע עלטערן קיין אוישוויץ וואו זיינע עלטערן זענען פארגאזט געווארן הי"ד, און ער האט איבערגעלעבט.

נאכן קריג איז ער ארויף קיין א"י, און איז אריין אין די ישיבה פון דעם מהרי"ץ דושינסקיא גאב"ד העדה החרדית, וואו ער האט געלערנט יבדלחט"א מיט הרה"צ רבי הערשלע קרעטשניפער זצ"ל און הרה"צ רבי מנחם מונדרר זצ"ל, ועוד מפורסמים שליט"א וזצ"ל.

זיין קירבה צו 'בעלזא'

טראץ וואס זיין משפחה איז פון מקור אויס א וויזניצע משפחה, האט ער זיך נאכן קריג מדבק געווען אינעם בעלזער רב זצוק"ל, און געווארן א בעלזער חסיד מיט אלע פירושים ודקדוקים, עד כדי כך אז דער בעלזער רב האט געזאגט אויף אים: "אין בעלזא וואלט ער געווען איינע פון מיינע יושבים", וואס דאס איז א גרויס חשיבות אין בעלזא.

אזוי איז אויך אויסגעקומען, אז דער בעלזער רב האט אים אויסגעקליבן צו זיין א משמש בקודש, און פון יענע יארן האט ער באקומען פון בעלזער רב א גארטל וואס ער האט נאך ביז היינט. די מעשה דערמיט איז געווען, אז ער האט אמאל אויסגעוואשן בעלזער רב'ס גארטל, און מיט זיין בטלנות איז די קאליר אביסל אראפגעקומען, האט ער דאס באקומען...

אזוי אויך פארציילט ער, אז ער האט זוכה געווען צו מאכן דעם רב שמייכלען כמה פעמים, ווי למשל ווען ער האט אמאל איבערגענומען א זאך פונעם קביעות'דיגן משמש - וואס יענעמס ארבעט איז געווען צו מאכן די פיש פארן רב, און וועו ראי"מ האט עס געטון אנשטאטס אים, האט ער פשוט גענומען די פיש און אריינגעלייגט אין וואסער אן קיין שום געווירצן, און וועו בעלזער רב האט טועם געווען דערפון האט ער זיך צושמייכלט. אן אנדערע מאל איז געווען, וועו ער האט בטעות אריינגעברענגט די פיש זאפט אנשטאט די קאמפאט...

ראי"מ איז א ת"ח מופלג און ער גיבט זיך אפ א גאנצן טאג מיט תורה לערנען, אבער ער דינט נישט קיין שום אפיציעלע אמט, אפילו אין בעלזא גופא וואו מען באטיטלט איהם אלס דומ"ץ - איז ער אבער אין זייער בי"ד קיינמאל נישט געזעצן, ווייל דער בעלזער רב זצ"ל האט אים באפוילן אז ער זאל פסק'ענען נאר 'קאך שאלות' און נישט אנדערע שאלות, צוליב זיין שארפקייט... ער איז טאקע געווען דער פוסק אין בעלזער רב'ס קאך, און אזוי אויך דאהי וועו בעלזא האט געעפנט זייערע קעמפס, האבן זיי אים געברענגט זיכער צו מאכן אז אלעס איז על צד היותר טוב.

אינטרעסאנט איז אנצוצייכענען, אז כאטש וואס ער איז דבוק אינעם בעלזער רב זצ"ל בכל נימי נפשו, פארט האט ער אבער געוויסע ענינים וואס בעלזער רב האט נישט געהאט, אבער כדי נישט צו זיין א חולק על רבו טוהט ער דאס מיט א קנייטש. ווי למשל, ער נוצט נישט קיין עלעקטריק שבת אין א"י, און ביז פאר בערך 10 יאר צוריק איז זיין הויז געווען באלאכטן שבת מיט נאפט לעמפ אין יעדע צימער. אבער היות בעלזער רב האט יא געוצט עלעקטריק, האט ער איין קליין לעמפל וואס האט געברענט א גאנץ שבת מיט עלעקטריק כדי נישט צו טון אנדערש פונעם רב. נאר היינט צוטאגס, נאך וואס בחורים האבן אים געבעטן רשות און זיי באצאלן דאס, האט מען געצוויגן עלעקטעריק פון א געניראטאר וואס באלייכט עטוואס מער.

שקידה בתורה, דקדוקי הלכה, ותהלוכות בקודש

אין יענע יארן האט ער געקענט הארעווען על התורה ועל העבודה אן קיין שום שטערן, ווי עס זאגן עדות זיינע טויזענטער אויסגענוצטע ספרים וואס ער פארמאגט, און עד היום גייען אריבער רוב פון זיינע שעות מיטן זיצן און לערנען הן בנגלה הן בנסתר, און אויך מיטן 'ללמד' - וועז ער דינט אין די נאכט שעות אלס א ר"מ אין טשעבינער ישיבה אין ירושלים, און אזוי אויך מיט זיין וועכנטליכע שיעור יעדע ליל שישי אינעם ספר אלשיך הק'.

פון זיין לערנען האט ער אנגענומען פילע דקדוקי הלכות, ווי נישט צו עפענען מילך זעקלעך אין שבת, אדער נישט צו נוצן עלעקטעריק אין שבת. און אזוי אויך כאטש וואס ער גייט צו 'בחירות' וויל דער רב האט דאך געהייסן, אבער וועז ער וועט דארפן שרייבן א שטר וואס די דאטום דערפון איז ה' אייר וועט ער פרובירן צו שרייבן א טאג פריער אדער שפעטער, און אזוי אויך זענען דא אסאך מזרחי'סטן וואס קומען צו אים, און ער רעדט מיט זיי אסאך צו אפפרעגן זייערע שיטות און מהלכים.

אזוי אויך איז ער באוואוסט מיט זיין געפערליכע קעגנשאפט צו בילדער, עד כדי כך אז ער איז שוין אנטלאפן פון משפחה שמחות צוליב בילדער (היינט אנטלויפט ער שוין נישט, ער זיצט די גאנצע זייט מיט א צוגעדעקטן געזיכט...).

בקשר צו דעם ווערט פארציילט, אז א געווסין פרייטאג ווען ער האט כמנהגו אנגהויבן אליין צו מאכן די פיש, וכותלי ביתו יוכיחו... איז ער געשטאנען ביים פענסטער פון זיין הויז אנגעטון מיטן פיש-פארבלוטיגטן-פארטוך, און ער איז געווען אריינגעטון אין די מויל פונעם פיש דאס בודק צו זיין פון וועריס, ווען אינדערצייט זענען אריבער אין פארנט פון זיין הויז א גרופע טוריסטן, וואס זענען פארוואונדערט געווארן פון די אויסטערלישע מראה ווי אן עלטערער איד שטייט אזוי, און ברוב תומתם האבן זיי ארויס גענומען זייערע קעמערע'ס צו פאראייביגן דעם מאמענט. מער האט נישט אויסגעפעלט, און ר"מ איז ווי אין אן אויגן בליק ארויסגעלאפן פונדערהיים מיט די פיש-קאפ אין איין האנט, די מעסער אין די צווייטע האנט, און דער פיש בלוטיגער פארטוך חגור על מתניו, און זיי האבן געהויבן פוס און שנעל אנטלאפן פון דארט כל עוד נשמתם בם... וואו שיינליך האבן זיי שבת געמאכט א הגומל.

בריקוד עם מהרז"ל מסאטמאר שליט"א בשמחה אצל חתנו ר' אביש'ל ספינקער שליט"א

זיין שארפקייט קומט אבער באגלייט מיט זיין חוש צו א גלייך ווערטל. עס איז אינטערעסאנט איבערצוגעבן אן אנעקדאט וואס איך האב געהערט פון א יונגערמאן, וואס ראָ"מ האט אים געטראפן - גלייך נאכן א חתן ווערן - אנגעטון מיטן נייעם זיגער וואס ער האט באקומען פון די כלה. ראָ"מ האט נישט געקענט פארשטיין פארוואס יענער גייט ארום מיט דעם, און ער האט אים געזאגט: "מילא די כלה גייט ארום מיטן קידושין רינגל, אז זי זאל געדענקן כסדר אז זי באלאנגט פארן מאן, אבער דו?! דו באלאנגסט דען צו אירָ?", און ער האט צוגעענדיגט מיט די ווערטער: "דו ווייסט דאך אז אן אשה איז א כלי מלא צואה...", ווי צו מסביר זיין פארן שאקירטן בחור אין וואס ער טרעט אריין.

אבער אין אמת'ן אריין, איז ער א בריייטער מענטש, כאטש וואס אפשר איז די ערשטע בליק וואס ער גיבט אן, ווי א שארפער מאנסטער, אבער ווען מען באקענט זיך מיט אים זעט מען זיין ווייכע זייט. עס איז טאקע אינטערעסאנט אנצומערקן זיין געוואלדיגע מידת הכרת הטוב, וואס ער ווייזט ארויס יעדעם מאל וואס ער קומט קיין חו"ל, ווען ער וועט גיין באזוכן דעם סקווערער רבי אלס הכרת הטוב וואס איינע פון זיינע זון האבן געלערנט אין סקווירא. אזוי אויך ווען מהר"א מסאטמאר איז געווען אין א"י, איז ער געגאנגען צו עפעס א גרויסע מעמד זיינע אלס הכרת הטוב צו עפעס א ענין (מ'רעדט דא פון יארן בעפאר ער האט שלום געמאכט מיט זיין בעלזער שוואגער, פון וועם ראָ"מ האלט זיך ווייטער בתורת 'חסיד').

א 'שבת ביי רבי אהרן מרדכי' רוטנער

אבער אממערסטנס איז ער באוואוסט מיט די געהויבענע שבתים, וואס פילע בחורים קומען מיטצוהאלטן שוין יארן לאנג. דאס הייבט זיך אן מיט א נסיעה צום כותל המערבי ערב שבת, דאוועגענדיג מנחה מיטן מנין וואס יבדלחט"א ידידו - נאך פון זיינע יארן ביי הגרי"צ דושינסקיא אין ישיבה - הרה"צ רבי מנחם מונדרר זצ"ל האט מייסד געווען.

נאך מנחה נעמט ער א בענקל, און זוכט אויף א טלית וואס ער וועט שפעטער נוצן פאר זיין מנין קבלת שבת ותפילת ערבית, ער זעצט זיך אוועק לערנען - ווי לאנג מען שטערט אים נישט - ביזן זמן ר"ת, וואס דאן שטעלט זיך זיין מנין וואס פלעגט זיין צוזאמגעשטעלט פון אלטע

ביים כותל המערבי

בעלזער חסידים (היינט נאך וואס אסאך פון זיי זענען שוין נפטר געווארן, באשטייט דער מנין פון שפעטע מענטשן).

נאך מעריב שפאצירט ער די לאנגע וועג אהיים, אונטער געווענליכע אומשטענדן וועט ער גיין דורך שער שכם וואס איז א קורצערע וועג, וכבר היה לעולמים וואס אן אראבער האט פראבירט זיך צו טשעפענען מיט איינע פון זיינע באגלייטער, אבער האט שנעל חרטה געהאט, וועז ער האט באקומען א מנה אחת אפים פון רא"מ'ס הענט - וואס ער איז כידוע א גיבור עצום. אבער וועז עס איז אנגעצויגן אין א"י, וועט ער נישט גיין דורך די וועג וואס איז באוואוסט אלס א מקום סכנה וועז זייערע געמיטער ווערן אנגעהייצט, און ער וועט ליבערשט גיין דעם ווייטערן וועג דורך דעם באטראק (מארק) וואס פירט צו שער יפו.

אנקומענדיג אהיים באגלייט מיט איבער א מנין בחורים, וועט מען זיך נישט גלייך שטעלן קידוש מאכן, וואורום וויאזוי קען מען מעיד זיין אויף בריאת שמים וארץ, פאר מען האט אדורך געלערנט א שטיקל 'נועם אלימלך' אדער 'סידורו של שבת', אונטערן שיין פון די אויבנדערמאנטע נאפט לעמפ.

די ערשטע זאך נעמט ער אראפ פונעם הויכן שאנק א הויפן ספרים פון 'סידורו של שבת' (אין מיינע צייטן, א קאפי-דרוק פונעם ערשטן דרוק), און ער וועט אנהייבן פארצולערנען, אבער ווי א טשערנאבלער רבי רעדט ער אריין אין ארבל, און צוליב דעם כאטש וואס עס איז דא 'וואס' צו הערן איז אבער נישטא 'וויאזוי' צו הערן, און נאר די וואס זיצן נעבן אים ממש - א פלאץ וואס איז רעזערווירט פאר זיינע אייניקלעך אדער אזעלכע בחורים וואס קומען צו אים כסדר - קענען הערן זיינע דברים נפלאים. די וואס זיצן אביסל ווייטער, קענען ממש נישט הערן וואס ער זאגט, און קענען טאקע נישט מיטהאלטן.

נאך א שטיק צייט וועט מען צומאכן און צוריקלייגן די ספרים, און ער הייבט אן זינגען זמירות ברומענדיג אויפן בעלזער נוסח. עפ"י רוב זינגט ער אליין, וויבאלד די בחורים כאפן נישט אויף די תנועות, אין די צייט וועט ער נעמען תרי מדני אסא, און אריינגיין אין א זייטיגע צימער וואו ער וועט ארומגיין די טיש דערמיט, עפ"י האריז"ל.

עס איז שוין יעצט באלד פיר שעה נאכן זמן און אין די זומער וואכן איז שוין נישט ווייט פון חצות, און יעצט שטעלט ער זיך מאכן קידוש. נאך קידוש קענען די בחורים מאכן אליין קידוש - אויב זיי ווילן, אבער נאר אויף וויין. גרעיפ דזשוס איז אלס געווען בבל ימצא, ביז לעצטנס וואס עפ"י הפצרת הבחורים האט ער דאס 'מתיר' געווען...

נאך קידוש וועט מען אויסטיילן בילקעלער אן זאלץ ווייל ער מעג נישט עסן צופיל זאלץ, און מען וועט זיך גיין וואשן. נאך די חלה קומט 'ספייסי פיש' וואס ער מאכט אליין שוין יארן לאנג, אנגעהויבן ביים קויפן לעבעדיגע פיש און זיי אליין צוערעכט מאכן, און מיט די פיש קומט עכטע געפילטע פיש, דהיינו געמאלענע פיש אריינגעפילט אין פיש הויט, און צו דער זייט ריכטיגע קאטשענעז הארט ווי גאלע, און אזוי גייט די סעודה ווייטער אן.

מען טאר זיך נישט אליין סערווירן, נאר ער צוזאמען מיט איינע פון די איינקלעך וועלן אריינברענגען און ארויסטראגן.

אויב ביסטו דארשטיג האסטו אן אויסוואל פון טרינקן הייסע בריעדיגע טיי, אדער צו טרינקן דיין אייגענע שפייעכץ, עפעס אנדערש איז נישט פארהאן. אויב ביסטו הייס, נו, די גמ' זאגט דאך אז 'הבלא מפיק הבלא', דארפסטו טאקע טרינקן א הייסע טיי...

וועז איינע פון די בחורים האט אים אמאל געבעטן רשות צו טרינקן וואסער, האט ער געכאפט פון אים א סילוק: "יא, היום אומר לו עשה כך - טרינקן וואסער, ומחר אומר לו עשה כך, ביז עס וועט קומען חלילה צו טרינקן קאקע קאלע ביי די סעודה...", היינט - דאכט זיך מיר - איז יא דא נאך עפעס צו טרינקן, אפשר וואסער מיט גרעיפ דזשוס.

אינמיטן די סעודה, פארשטייט זיך שוין אליינס, אז מען שטעלט זיך אויך אפ אינמיטן אויף צו לערנען פאר א צוואנציג מינוט, א האלבע שעה, און מען זינגט זמירות כמנהג בעלזא. אזוי ארום, אז די בענטשן קען זיין אין די זומער שבתים ארום צוויי אזייגער ביינאכט.

דביקות בתפילה

אויב אזוי, וואס מאכט בחורים קומען עסן (אדער פאסטן...) בי איהם? דאס קען נאר ווערן געפרעגט בעפאר מען עסט דארט, אבער נאך דעם וועט קיין איינער נישט זאגן אז עס איז א שאד געווען.

צו זען זיין ערנסטקייט צו יעדע דבר שבקדושה, זיין עמידה אויף יעדע מנהג, און ועל כולם זיין דביקות און זיין צורה ווען ער זינגט די זמירות אדער מאכט קידוש, איז עפעס וועט קען נישט ארויסגיין פון זכרון. און אויב איז מען זוכה און עס קומען אריין אינמיטן די סעודה איינע פון זיינע אייניקלעך, קען מען זען זיין חינוך, וועו מצד אחד איז ער שארף אבער מצד שני וועט ער האבן א שמייכל צו יעדן.

אהוד ונערץ בפי כל

ער איז א נאנטער ידיד מיט פילע רבנים ואדמורי"ם, וואס זעט זיך אן וועו ער מאכט ש"ב פאר זיינע אייניקלעך, וואס דאן וועט אין די קליינע ספינקער ביהמ"ד אויף רחוב סלנט אין ירושלים אנקומען ראכמיסטריווקער רבי וואס וועט זיך אלס וואשן און עסן פון די ש"ב, און אזוי אויך וועט זיין חברותא דער פינסק קארלינער רבי קומען מיטהאלטן, און אזוי אויך דער תולדות אברהם יצחק רבי וועט קומען אפגעבן מז"ט, ועוד ועוד אדמורי"ם ואנשים חשובים, אנצייכענדיג די טיפע קשר צווישן זיי.

ער האט אויך א קבוצה פון געררער חסידים, וואס זענען היינט זיינע געשוואירענע חסידים, און יעדע שמחה זיינע וועלן זיי מיטהאלטן.

גלייכצייטיג האבן זיך אסאך גוטע אידן געוואלט משדך זיין מיט אים, אנגעהויבן ביי רא"מ זעלבסט וואס איז געווען או איידעם ביי הרה"צ רבי יוסף מאיר כהנא זצ"ל - ספינקא רבי פון ירושלים, און אזוי אויך האט ער זיך משדך געווען מיט גרויסע רבי'שע הויפן, ווי טשארנאביל, ספינקא (הורוויץ), קאסאן, און מעליץ, וואס האבן געשפירט א חשיבות זיך מקשר צו זיין מיט דעם געהויבענעם איד.

רא"מ מאכט נישט קיין עסק פון זיך, אבער ער איז נאך דא מיט אונז, און מיר קענען נהנה זיין פון דעם חסיד מופלא וואס איז שוין א קרוב לבן תשעים בליעה"ר.

רבותי, כאפטס אריין א פארצייטישער איד.

דער שרייבער פון די שורות, רופט זיך מיטן ניק נאמען **'געוואלדיג'** אויפן פאפולערן **'קאווע שטיבל'** וועבזייטל.

פארזעצונג פון פריער:

דער גרויסער שול אין ראדימנא איז איבערגעפולט. דער עולם איינגעוויקלט אין ווייסן, גרייט זיך צום שופר בלאזן. ס'טוט זיך א מורמלערייי, איינער מיט א תחינה, א צווייטער מיט א ספר'ל איינגעבויגן, א דריטער מיט א תהילים'ל פארווויינט די אויגן.

וועג פלוצלינג...

עס יאגט אריין צווישן די מענער א פארסאפעטע פרוי, מיט א קוויטש: "אידן ראטעוועט!!! איך וויל נישט שמאכטן אין טורמע". הינטער איר יאגט נאך א פאליציאנט און פירט איר שטורמיש ארויס פון שול.

דער סצענע האט געמאכט א מהפיכה אין שול. אין א זייט, צווישן די גרויסע טומל, האט זיך בליציג פארמירט א קופקע'לע, עטליכע פלינקע אידן האבן זיך שנעל אריינטירט, און געמאכט א שנעלע בארטונג. די עסקנים האבן פרובירט צו כאפן וואס עס האט דא אקארשט פאסירט, און וואס טוט מען ווייטער. בליץ שנעל זענען זיי געקומען צום החלטה: מען וועט ווארטן מיטן שופר בלאזן! און א דעלעגאציע לאזט זיך אין וועג צום דערנעבנדיגן שטאט פשעמישל, צום פרעזידענט פונעם קהילה ד"ר לייב לאנדוי אז ער זאל אינטעווענירן ביי זיינע פריינט צווישן די הויכע פענסטער, אז מען זאל באפרייען דעם אידישן פרוי

אנקומענדיג צו ד"ר לייב לאנדוי אינדערהיים, האבן זיי פארצווייפלטערהייט פארגעלייגט די שרעקעדיגע פאסירונג וואס האט אנומעלט צושטערט די שופר בלאזן אין שול.

"געערטע ברודער" - וועגדט זיך צו זיי ד"ר לאנדוי אין קורצע דיבורים. "איר ווייסט אז איך בין אויסגעשפראכן סיי וועג, נישט צו לאזן ארעסטירן א אידישער פרוי אין טורמע, ווער רעדט נאך אין סאמען יו"ט ר"ה. אבער דא, איז זי ארעסטירט געווארן אויף מיין אינציאטיוו אליינס! זייטס מצליח".

***

ראדימנער באן סטאנציע

דער שיף האט נארוואס געאנקערט ביים פארט. זלאטע רובין שטייגט אראפ אויפן באדן, און פארט תיכף צו צום שטעטל ראדימנו. אנקומענדיג אין די שפעטע נאכט שעות, איז זי תיכף פארפארן צו אייזענבערג'ס האטעל וואס געפונט זיך צופיסנס פונעם באן שטאנציאן. די פרוי האט זיך אנגעגעבן אלץ א רעבעצין פון יאסי, רומענינע.

נאך א קורצע איינקוואטירונג, בעט זלאטע פונעם האטעל אייגענטומער מר. אייזענבערג, אריבערצורופן דעם רב פון שטאט צו זיך אין האטעל צימער. מר. אייזענבערג האט קלארגעשטעלט פאר פרוי רובין, אז ס'איז נישט שייך צו גיין אין די קליינע נאכט שעות וועקן א מענטש. ווי נאר ס'וועט ווערן לעכטיג וועל איך אים גיין רופן דא אהער. זלאטע האט אן אומגעדולדיגער מסכים געווען דערצו.

בעפאר אכט אזייגער אינדערפרי, איז דער רב - רבי שמואל שאפירא אריבערגעגאנגען צום האטעל. נאך א קורצע שמועס מיט פרוי רובין, איז דער רב אוועק צו זיך אהיים מיט א טיפע קנייטש אויפן שטערן.

ס'איז נישט לאנג פארבייַ, און פרוי רובין קלאפט אן ביים רב אין שטוב. זלאטע האט זיך אנגעגעבן אלץ א קרובה צום רב'ס משפחה (-נעמליך, דער ראדימנער רב'ס שווער האט געהייסן רובין. מיין מיינונג). זי איז תיכף געלאדענט געווארן זיך היימיש צו מאכן. מען האט איר אויפגענומען מיט אפענע ארעמס, און איר איינקוואטירט אין א באזונדערע שלאף צימער ביים רב אינדערהיים.

דער ראדימנער רעביצין רחל שפירא, האט איר פארבעטן אויף מיטאג. זיי האבן געגעסן און געשמאק און פארברענגט איינגענעם, שמועסנדיג פון אלעמען און אלץ. די טעכטער זענען ארויס פארברענגען אין גארטן וואס איז געווען אין די בעק פונעם הויז, און די צוויי פרויען זענען געבליבן אינעווייניג פארליבט אין א שמועס.

- "איר ווייסט?" - רופט מיסיס רובין זיך אן צום רב'ס פרוי. "איך האב געבוירן א קינד פון דיין מאן".

- "ו-ו-ו-א-א-ס-ס-ס... וואס רעדט איר נארישקייטן?..." - האט רעביצין שפירא געפרעגט א צוטרייסלטער.

רעביצין שפירא זיצט שאקירט ביז גאר און אטעמט שווערליך, ביז זי שרייט א צושוידערטער:

- "וואס הייסט, ווי איז דאס מעגליך? ער קען שוין יארן נישט האבן קיין קינדער... שוין גאנצע אכט יאר! וואס ער איז שלאף, מיר האבן קיין נאנטע שייכות שוין אזויפיל יאר. וואס פלאפלסטו נארישקייטן?".

- "יא יא, איך האב מיך שוין מיינע וועגן, און ער האט מיט מיר געהאט א לעכטיג קינד" - זאגט פרוי רובין געלאסן.

רעביצין שפירא איז שוין אין אירע מיטעלע זעכציגער יארן. דרייט זיך אלץ מיט א לוסטיג פנים, מיט א שטעמפל פון פארצייטיש רבי'שע יחוס, פרישע קינדערישע אויגן, פול מיט תמימות. טראגט א ווייסע זיידן געבלימטע טוך וואס פארשלייפט זיך אונטערן האלז, און אויף די נאטורלעך רויטע ליפן, איז אלץ א לייכטקייט איבערגעצויגן.

- "אבער איר זאגט נישט קיין אמת, קוזין מיינע! מיין מאן איז נישט בכח פאר אזאנע זאכן,

איך בין גרייט דאס צו שווערן ביי א ספר תורה אין שול! קום נאר אין שול אריין".

די מיטאג האט זיך געענדיגט מיט א זויערקייט, און זלאטע איז זיך צוריק אריין אין איר צימער.

זלאטע רובין האט זיך אויפגעהאלטן ביים רבי'ן אין שטוב פאר די קומענדיגע 15 טעג. במשך די צייט האט זי מיטגעהאלטן אלעס ביים רבי'ן, די זמירות, שלום עליכם, די סעודות שבת, די טישן, אא"וו.

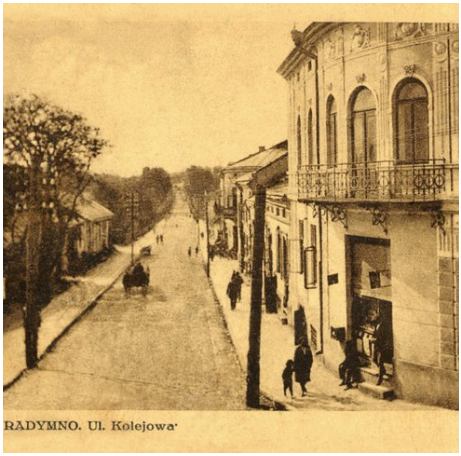
זי איז א גאנצער צייט געווארן סערווירט ווי עס פאסט פאר א קרובה פון דערווייטנס. מען האט איר אפילו געפרופן "רעביצין" אויף איר מאדנער קאפריז.

במשך די פופצן טעג, האט זי זיך מערערע מאל איינגעהאנקערט מיטן רב אין א טענה'ריי, פארלאנגענדיג א גט פונעם רב. דער רב האט פרובירט ס'זאל זיין אויף א שטילן טאן, די טעכטער זיינע זאלן נאר נישט געווארט ווערן וואס דא קאכט זיך אפ.

ס'האט אבער נישט לאנג געדויערט, און די טעכטער פונעם רב האבן דערשמעקט ווער ס'איז זייער אנגעגעבענער קרוב זלאטע רובין. ראצעלע און איידי, די טעכטער פונעם רב, האבן זיך דערמאנט פון די מאדנע בריוון וואס זיי האבן געליינט אין די פאסט. ווארשיינליך איז זי דער יעניגער וואנזיניגער, וואס האט געדראעט מיט דאס ארגסטע. איר יחוס אהער שטאמט שוין גארנישט אלץ קרוב.

מיט עטליכע וואכן פריער, האבן די רב'ס טעכטער געעפענט די פאסט בריוון, און זיך אנגעשטויסן אין א מאדנע בריוו. דער שיקער שרייבט צו זייער טאטן: "טו איר אריין די פיגולקעס (-פילן) אין טיי אדער קאווע, ווען זי שוין שלאפן".

עטליכע טעג שפעטער שרייבט זי ווידער: "די פילן זענען פאר איר, נישט פאר דיר. איר קענט איר שוין שטעלן א מציבה", אונטערגעשריבן: "זלאטע רובין".

דער גאס פון אייזנבערג'ס האטעל. נעבן באן סטאנציע, וואו זלאטע איז אינגעשטאנען

די טעכטער דערשראקענע און צומישטע, האבן שנעל צוריק פארקלעבט די בריוון, דער טאטע זאל נאר נישט זען אז נאך איינער האט געליינט די בריוון.

אין איינע פון די טעג, ווען זלאטע האט זיך גע'פלפל'ט מיטן רב איבער באקומען א גט, האט זי זיך גע'טענה'ט אן אויפהער: "איך וויל א גט! איך וויל א גט!".

דער רב טענה'ט: "איך קום דיר גארנישט".

- "אבער דו האסט מיט מיר חתונה געהאט" - אייסערט זי זיך ווייטער.

- "יא יא, דו האסט מיר געצווינגען מיט א רעוואלווער אויף מיין קאפ, א ברירה האביך דען געהאט?".

די טענער זענען געווען אזוי הויך אז דער רב'ס טאכטער מינדי האט מיטגעהאלטן די גאנצער וויכוח צווישן איר טאטע אין זלאטע. דער רב צוזעענדיג דאס, האט געמיינט אז ער שטערקט זיך אויס אין חלשות, די בושה איז געווען אין לשער.

***

ווער איז דער מאדנער פארשוין'טע "זלאטע רובין"?

סאלאטע (ווי זי פלעגט זיך אפט אידענטיפיצירן) רובין, איז געבוירן צו חסיד'ישע עלטערן אין שטאט ניי-סאנז. איר טאטע איז געווען א גבאי ביי איינע פון די רוזשינע אייניקלעך אין הויף. זלאטע אליינס איז אבער געווארן אויפגעצויגן גאר פרימיטיוו. זי האט נישט געקענט שרייבן גארנישט, ניטאמאל פליסיג ליינען, און אין קורצן: אן אנפאלבעט'קע.

מיט אזא געלונגענקייט האט זי טאקע זוכה געווען צו ווערן א כלה צו איר אויסגעווען אין בעט האט ער שמואל קראפף - דער וואסער טרעגער פון ניי-סאנז.

נישט פארביי קיין ירח ימים און דער פופצן יעריגער זלאטע'לע איז שוין געווען 'חוזרת לבית אביה' מיט א צוועלווער אין האנט...

נאכן זיין זיבן יאר א גרושה, האט זי פריש חתונה געהאט צו שאול אדלער. שאול איז געווען א רייכער יונגאטש, ווי זלאטע פלעגט אלץ דערציילן איבער זיינע אכט קארעטעס איינגעשפאנט צו זעכצן ריטערישע פערד! זלאטע פון ניי-סאנז און שאול פון סיטשאווע (בוקאווינא), האבן נאך א שטיק צייט באשלאסן צו פארווירקליכן די טרוים פון מיליאנען איראפעאישע אידן. נעמליך, צו עמיגרירן קיין אמעריקע. דער ארט וואו פון די גארבעדזש-טראקס טראפט ארויס גאלד אנשטאט מיסט, און גליק קויפט מען פאר פעני'ס.

זיי האבן עמיגרירט קיין אמעריקא, דא אין אמעריקא האבן זיי געלעבט עטליכע יאר צוזאמען, אבער עלנד אנע קינדער. זלאטע האט אים אפגע'גט, טענה'נדיג אז ער קען נישט האבן קיין קינדער, און אין אזא לעבן איז נישט ווערד אויפצושטיין.

זלאטע מיט פיר טויזענט דאלער אין האנט, האלב פון איר געווענער מאנ'ס פארמעגן, איז אריין אין וועג צו זוכן א דריטן מאן... זי האט זיך אנגעשטויסן אין א אידל בצלאל שמאיע. זלאטע אין איר מאן האבן שיין מצליח געווען אין ביזנעס, וואו זיי האבן אנגעפירט אן אנצוג געשעפט. עד כדי כך, אז זיי האבן פארמאגט עטליכע הייזער אין באסטאן-מאס', וואו זיי האבן דאן געוואוינט.

נאך עטליכע יאר, האט זיך דאס רעדל א קליינער דריי געטון, און זיי האבן פארקויפט דאס געשעפט. אין יארע 1923 האט משפחת רובין (בצלאל שמאיע האט זיך געטוישט זיין נאמען צו רובין) מיט זייערע דריי קינדער - וואס בצלאל האט מיטגעברענגט צום חתונה - זיך אריבער געצויגן קיין ניו יארק.

דא איז איר מאן געשטארבן נאך זיך מוטשענען מיט א קראנקהייט רח"ל. פרייטאג אויפדערנאכט ליגענדיג אין בעט האט ער אויסגעהויכט די נשמה, במעמד זיין פרוי זלאטע, און דער ראדימנער רב וואס האט זיך דאן געפונען אינעם דירה.

פון איר מאן'ס פטירה און ווייטער, האט זיך ארויסגעצייגט גאר שטארק א קראנקהייט פון וואס זלאטע האט געליטן. זי האט פארמאגט א מאדנער "פעטיש", נעמליך, צו זיין א "רעביצין". זי פלעגט זיך דרייען ביי רבנים, רבי'ס, בנש"ק'לער - "גוטע אידן" ווי מ'האט זיי געפרופן - אונטער די פיס.

וואו זי האט נאר געקענט, האט זי פרובירט אנצוקניפן באציאונגען אין רבי'שע הויפן, און

'רעביצין' זלאטע רובין...

ציון הרה"צ ר' אלעזר רובין מסאסוב זצ"ל,
אין ביה"ח בית דוד אין עלמאנד קווינס

בשורה טובה

אויף דער שיף "פינלאנד" קומט אן

הה"צ ר' אליעזר שליטא

מסאסוב, בהה"צ ר' יעקב יוסף מגראסוב זלה"ה, חתן הה"ג ר' שלמה מסאסוב ז"ל, ונכד, הה"ג ר' הגיר מאלעפסק ז"ל ונכד הה"ג מבעלז ז"ל, ונכד הה"ג ר' אשר מראפשיץ ז"ל ונכד הה"ג ר' נפתלי מראפשיץ ז"ל. בעהכ"ח "ערץ קודש" ונכד הה"ג מקאזיניץ ז"ל.

דער שיף ווערט ערוואַרט אין ניו יאָרק הייַנט 10 אויהר פרי.

החברה מסאסוב והחברה כחזיקי הרת אנשי זלאטשוב בעטען אלע לאנדסלייט ואנשי שלומינו זאלען זיך צוזאמענקומען

סאסובער רבי ערשיינט אין אמעריקע

זי איז געווען גרייט צו צאלן גרויס געלט וואו ס'פעלט אויס, אולי וועט איר געלונגען חתונה צו האבן גאר מיט א רבי אליינס.

איין ביישפיל:

טאקע יעצט ווילנדיג ביים ראדימנער רב אינדערהיים, האט זי געצווינגען דעם רעביצין רחל שפירא, צו שרייבן א בריוו צום רעביצין'ס ברודער אלעזר (-הלוא הוא דער סאסובער רבי ר' אלעזר רובין, חדב"ן הרה"ק רבי שלמה מ'סאסוב זי"ע), באפעלנדיג צו שרייבן אקוראט אזויווי זי דיקטירט, כדלהלן:

– "ליבער ברודער! מיין מאן איז געפערליך קראנק, מען האט צו אים ארויסגערופן א פראפעסאר פון קראקא, ער דארף האבן גרויס רחמים. בעט פאר אים, ער זאל בלייבן א טאטע צו זיינע קינדער. זלאטע רובין וויל מיט דיר חתונה האבן, זי וועט דיר געבן 10,000 דאלאר נדן, און וועסט קענען טון מיטן געלט וואס נאר דו וועסט וועלן".

***

זלאטע זיצט שוין איבער א וואך ביים רב אין דירה. די מצב איז גיהינום. יא! וויפיל מען פרובירט זיך נאר צו האלטן אין א רואיגע אטמאספער אין זלאטע'ס געגנווארט, מאכט זיך נאך און נאך קאמפליקאציעס מיט איר. "איך האב פונקט אזויפיל רעכט צום רב ווי דיר" – שרייט זלאטע איין פארנאכטס צו רעביצין שפירא וואס פארבייסט שטייף אירע ליפן.

אזא מין אנשיקענישן האט זיך אריינגעפארקט ביי זיי אין שטוב, אן א פלאן ארויס צו גיין פון דארט.

ביים רב אין הויף איז מען זיך צוזאם געקומען אויף א געהיימע מיטינג. א געקליבענע צאל משפחה מיטגלידער האבן אנטיילגענומען, זען צו טרעפן א לעזונג וויאזוי זיך אפצושאקלן פון דעם אנשיקענישן "זלאטע רובין".

ביז איינער איז אויפגעקומען מיט א ענייאלן געדאנק, איר צו לאזן לופטערן פון ראדימנער רב'ס דירה.

וואס פאסירט וויייטער?

ליינט וויייטער אינעם המשך שיבוא א"ה.

דער שרייבער פון די שורות, רופט זיך מיטן ניק נאמען **'דער געוואגטער יונגעל'** אויפן פאפולערן **'קאווע שטיבל'** וועבזייטל.

דער פרומער פיזיקער
וואס אנטפלעקט
די סודות פון מעשה בראשית

אויסשליסליך צום "וועקער"

אויסשליסליכער אינטערוויו
מיט'ן וועלט-בארימטן ארטאדאקסישן פיזיקער
דר. דזשערעמי ענגלאנד

פון: ראובן

דר. דזשערעמי ענגלאנד איז א יונגערמאן פון קארגע 34 יאר, וועלכער דרייט איבער די וועלט פון וויסנשאפט. ער איז א טעארעטישער פיזיקער אין דעם פרעסטיזשפולן מאסאטשוסעטס אינסטיטוט פון טעכנאלאגיע, באקאנט אלס MIT, און אן ארטאדאקסישער איד וועלכער דאוונט דריי מאל א טאג.

ענגלאנד'ס אידישקייט איז נישט קיין חידוש בלויז ווייל ער איז א זעלטענער פרומער איד אין דער וועלט פון וויסנשאפט, נאר ווייל ער געפונט זיך ביים סאמע שפיץ פון דער וויסנשאפטליכער וועלט, און אין זיין לאבאראטאריע פאטשקעט ער אין די פארבארגנסטע סודות פון מעשה בראשית. אין א וועלט וואו וויסנשאפט ווערט וואס אמאל מער געזען ווי א סתירה מיט אמונה און תורה, ווערט ענגלאנד געראמט איבער דער וועלט פאר זיינע ערפינדונגען איבער די ערשטע מאמענטן פון לעבן אויף דער וועלט.

בעת אין זיין פרומען לעבן לערנט ענגלאנד "בראשית ברא אלוקים" מיט טיפער אמונה און אינספיראציע, זעט ער די וויסנשאפטליכע טעאריעס ווי די פאסיגע מיטלען צו טרעפן דעם

אויבערשטנס פינגער-אפדרוקן אויף זיין וועלט-באשאף. די טעאריע פון עוואלוציע, ערפינדן דורך טשארלס דארווין אינעם ניינצנטן יאר-הונדערט, שטעלט אוועק אז די וועלט'ס באשעפענישן און ארגאניזמען האבן זיך אנטוויקלט אין לויף פון ביליאנען יארן דורך א רייע נאטירליכע פראצעסן.

די טעאריע וועלכע גענומען אין דעם ווערק איז נאר איין טעאריע פון עוואלוציע, אבער עס זענען דא אסאך מער. אין דעם ווערק ווערן באשריבן אסאך מער פראבלעמען וואס די טעאריע פון עוואלוציע קען נישט ענטפערן, אבער עס ווערן אויך באשריבן אסאך מער ענטפערס וואס די טעאריע קען ענטפערן.

דער מחבר, ד"ר דוד מנדל, איז א מומחה אויף דעם ענין, ער האט דאס אלץ געלערנט אין ישיבה, ער האט אויך אסאך מער ווי דאס, ער האט אויך אסאך מער ווי א מומחה אויף דעם ענין

די 9 יאר האט ער דורכגעארבעט דער קלאסישע ווערק פון סטיוועז האקינג, "א קורצע היסטאריע פון צייט". "ער האט עס נישט פארשטאנען, אבער ער האט גאר שטארק פרובירט," האט זיין טאטע ריטשארד ענגלאנד, אן עקאנאמיע פראפעסאר, געזאגט פאר "אָז" מאגאזין.

אין אוניווערסיטעט האט ענגלאנד זיך צוביסלעך מקרב געווען צו אידישקייט, און איז מיט די יארן געווארן א פולקאמער שומר תורה ומצוות. דאס ווערן א פרומער איד האט אים אבער נישט אפגעהאלטן פון ווייטער שטייגן אין וויסנשאפט. "איך האב נישט געהאלטן ביים אוועקווארפן וויסנשאפט ווי א וועג

יסודות פון דער טבע וואס דער אויבערשטער האט איינגעפלאנצט אין דער בריאה, וואס האט געברענגט אז לעבן זאל זיך אנטוויקלען, און נאך אומצאליגע יארן פארוואנדלט ווערן אין דער בחיר הבריאה מיט דעם צלם אלוקים.

ענגלאנד'ס טעאריעס זאגן אז מאלעקיולן אין א גרופע קענען זיך אליין ארגאניזירן אויף א וועג וואס וועט זיי ערלויבן בעסער צו נוצן ענערגיע אין זייער אומגעבונג. צוביסלעך וועט דער סיסטעם פארבעסערן זיין מעגליכקייט איינצוזאפן ענערגיע, און ווערן נענטער צו א לעבעדיגע זאך. לויט ענגלאנד ליגט דאס אין דעם נאטור פון חומר אז אפילו א דומם וועט סוף כל סוף דערגרייכן א מצב פון פארבעסערן זיינע פעאיגקייטן צו איינזאפן ענערגיע.

ענגלאנד האט נאך נישט איבערגעווייזן זיינע טעאריעס, אבער ער ארבעט העפטיג דערויף. דער פוליצער-פרייז געווינער ווייסנשאפט-היסטאריקער עדוואַרד לארסאן האט געזאגט אז אויב ענגלאנד וועט קענען

וויאזוי האט א דומם געקענט פארוואנדלט ווערן אין א חי אין דער ערשטער תקופה פון דער וועלט'ס עקזיסטענץ?

פאר ענגלאנד'ן אינטערעסירט צו שטודירן די ערשטע מאמענטן פון דער וועלט - וועז לעבן האט זיך אנטוויקלט. ער וויל געפונען די

טעאריע פון עוואלוציע פאנגט זיך אן איינמאל עס איז שוין דא לעבן - וואס דאן פאנגט זיך אן א פראצעס וואס מאכט אז די גאר-פרימיטיווע לעבעדיגע יצורים זאלן ווערן מער און מער קאמפליצירט אין לויף פון מיליאנען יארן. אבער עוואלוציע האט קיינמאל נישט געקענט אדרעסירן די גרעסטע מיסטעריע: וויאזוי האט זיך לעבן אנגעהויבן?

דעמאנסטרירן אז זיין היפאטעזע איז אמת, "קען ער זיין דער נעקסטער דארווין." אטילא סזאבא, א ביאפיזיקער אין דער לאבאראטאריע פון כעמישע פיזיק אין דעם "נאציאנאלער אינסטיטוט פון געזונטהייט", האט געזאגט פאר "סייענטיפיק אמעריקען", "דזשערעמי איז דער בליציגסטער יונגער וויסנשאפטלער וואס כ'האב נאר אמאל באגעגנט. איך בין נשתומם געווארן פון דער אריגינאליטעט פון זיינע געדאנקען." קארל פראנק, א פיזיק פראפעסאר אין קארנעל אוניווערסיטעט, האט געזאגט, "בערך יעדע דרייסיג יאר לעבן מיר מיט ריזיגע טריט פאראויס [אין וויסנשאפט]. די צייט איז שוין רייף - און אט דאס קען עס זיין."

דזשערעמי ענגלאנד איז שוין באשריבן און ציטירט געווארן אין פילע וויסנשאפטליכע זשורנאלן איבער דער וועלט, און יעצט האט ער באוויליגט אראפצורייסן צייט פון זיין ארבעט אין די MIT לאבאראטאריעס, צו געבן פאר'ן "וועקער" זיין ערשטע אינטערוויו פאר א אידישער אויסגאבע. מיר האבן פארגעשטעלט אונזערע פראגעס פאר דעם פרומען וויסנשאפטלער, און ער האט אונז געענטפערט בטוב טעם ודעת, אויסשמועסנדיג זיין היסטאריע, זיין בליק אויף אידישקייט, תורה, די וועלט פון וויסנשאפט, און דער תכלית פון עבודת השם.

ענגלאנד רעדט קורץ און אין זיינע ווערטער ליגן א סך. טייל פון זיינע געדאנקען ווערן בלויז בארירט אויפ'ן שפיץ גאפל און וואלטן פארלאנגט לענגערע ארטיקלען דעטאלירט מסביר צו זיין. עוואלוציע איז א קאמפליצירטע און קאנטראווערסיאלע טעמע, און די ראשי פרקים פון דעם ארטיקל זאלן נישט זיין ענוג צו פארמירן א דעה. די אינטערוויו איז בבחינת תן לחכם ויחכם עוד, צו געבן פאר די לייענער דעם וויסנשאפטלער'ס בליק אויף טעמעס וועלכע פלאגן דעם אינטעליגענטן מוח, מיט דער האפענונג אז דער לייענער וועמענס אינטערעסע ווערט אונטערגעצונדן ווען א ספעציפישן געדאנק וועט אליין מער פארשן און זיך פארטיפן דערין.

מיר האבן זיך פרובירט צו האלטן געטריי צו זיינע ווערטער און זיי איבערגעבן גענוי ווי ער האט זיי געזאגט, אבער צומאל האבן מיר צוגעלייגט עטליכע ווערטער נאר כדי אויסצוקלארן דעם געדאנק אז זיי זאלן זיין פארשטענדליך פאר די לייענער.

***

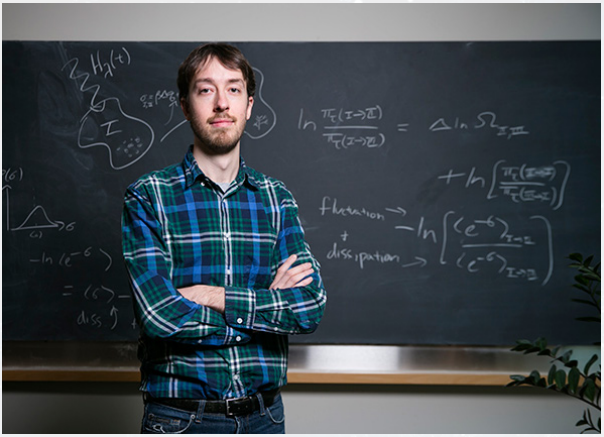
איר זענט געווארן א פרומער איד דורכאויס א נסיעה צו ארץ-ישראל. וואספארא אספעקטן פון ארץ-ישראל און אידישקייט האבן אייך דאס מערסטע אינספירירט צו ווערן רעליגיעז?

איך קען נישט אנווייזן אויף אן איינצלנעם מאמענט וואס האט געמאכט דעם טויש אין מיין לעבן, ווייל דער אמת איז אז יעדן אופן וויאזוי מיין לעבן און פרומקייט האט זיך געטוישט לגבי אידישקייט אין די לעצטע צוועלף יאר איז געווען צוביסלעך און שטאפל ביי שטאפל. אבער איך קען יא אנצייגן אויף איין פונקט ווען דער פראצעס צו אידישקייט האט זיך אנגעהויבן - דאס איז געווען ווען איך האב אנגעהויבן לערנען לשון-הקודש אלס א שפראך.

איך האב דאן געוואוינט אין ענגלאנד, און כ'האב מיך אנגעשטויסן אין א סך מענטשן מיט שנאה קעגן ישראל. דאס האט אויפגעווועקט מיין אידישע אידענטיטעט, און כ'האב געפאלגט צו פאסטן אום יום כיפור, דאס ערשטע מאל אין עטליכע יאר. למעשה איז יום כיפור געקומען און געגאנגען, און כ'האב אינגאנצן פארגעסן פון מיין קבלה צו פאסטן. נאך יום כיפור האב איך געשפירט שלעכט אז כ'האב נישט אויסגעפירט מיין פלאן צו פאסטן, האט א חבר מיינער - וועלכער איז געווען א שטארקער ציוניסט - פארגעשלאגן אז אויב איך שפיר שלעכט דערווען און כ'וויל מאכן א 'תיקון', זאל איך אנפאנגען צו לערנען העברעאיש (ביז דעמאלט האב איך נאר געקענט די אלף-בית).

אין יענער תקופה האב איך באזוכט ארץ-ישראל און כ'האב אנגעהויבן לייענען די ספרים פון הרב יוסף דוב סאלאוויטשיק און הרב סאקס, דער הויפט רב פון בריטאניע. דעמאלט זענען עטליכע זאכן געשען אויף איינמאל:

איינס, אין ישראל האב איך געשפירט א געפיל פון צוריקקער צו מיין היים. איך בין געבוירן געווארן אין ניו־העמפשיר וואו עס זענען נישטא קיין אידן, אבער מיין מאמע איז געבוירן געווארן אין פוילן באלד נאכ'ן קריג. אין מיר איז געווען איינגעווארצלט א קולטורעלע ליבשאפט פאר עם ישראל וואס כ'בין אפילו נישט געווען באוואוסטזיניג דערצו, און עס האט פשוט געשפירט וואונדערבאר צו גיין צו ישראל און פילן ווי כ'בין אינדערהיים - אפילו אן דעם וואס כ'זאל האבן געווען דארטן פאר דעם. כ'האב ליב געהאט דעם געפיל אז איך מעג מיך פארגינען א ראמאנטישע ליבשאפט פאר דער ערד אונטער מיינע פיס.

צווייטנס, כ'האב אנטוויקלט א פייערדיגן רצון צו פארטיידיגן אידן און ישראל קעגן זייערע שונאים. דריטנס, ווי כ'האב אנגעהויבן לערנען תורה, האב איך אנטדעקט אז עס זענען דא א סך זאכן וואס איך האב נאך פאר דעם פארשטאנען און געגלייבט, אבער כ'האב בכלל נישט געוואוסט אז זיי זענען אידישע געדאנקען. אין דער תורה האב איך געפונען די געדאנקען אבער פיל בעסער פארמירט ווי כ'וואלט געקענט אליין - און דאס האט מיר געבראכט א רצון צו לערנען נאך.

וועג כ'האב מיך אריבערגעצויגן פון ענגלאנד צו קאליפארניע צו פארענדיגן מיין דאקטאראט, האב איך מחליט געווען אנצופאנגען צו היטן שבת און כשרות, אויף וויפיל עס וואלט מיר געווען באקוועם אין יענער תקופה, און כ'האב אנגעהויבן דאווענען אין א ספרדישן ישראלישן שול וואס איז געווען נאנט צו מיין וואוינארט. לימוד התורה, שמירת המצוות וכו', האט זיך אנטוויקלט און אלס מער באפעסטיגט מיט דער צייט, אבער עס איז געווען א פאמעליכער און שטאפלדיגער פראצעס.

איך האב אייביג געשפירט אז גיין שטאפל ביי שטאפל און זיך טוישן מיט דער צייט איז דער ריכטיגער וועג וויאזוי אנצונעמען אידישקייט. אזוי ווי עס שטייט געשריבן "אם בחוקותי תלכו", וואס איז משמע אז די תורה פארמאגט א געפיל פון "תלכו", באוועגונג און שינויים. ווי אויך שטייט אין פסוק, "לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא," וואס דערמאנט אונז אז די תורה איז נישט וויט פון אונז, אדער איבער אונזערע מעגליכקייטן צו דערגרייכן. די תורה איז אן אייביגע געלעגנהייט זיך צו רוקן נענטער צו הקב"ה טאקע פון אט דעם ארט וואו מיר שטייען אט יעצט.

איך האלט נישט אז די ריכטונג פון דער תורה'דיגער באוועגונג פאר יעדן מענטש און אין יעדער צייט און ארט דארף מיינען אז שמירת התורה דארף ווערן שטרענגער און שטרענגער. אבער פאר מיר האבן מיינע באוועגונגען און שינויים אין אידישקייט געמיינט מער שמירת התורה, ווייל כ'בין געקומען פון דעם ענצליך פארקערטן עקסטרעם, אויפגעוואקסנדיג אן קיין שום אידישקייט.

איר זענט געווארן ציטירט אז לערנען תורה איז געווען "אנדערש פון אלעס וואס כ'האב נאר אמאל מיטגעלעבט אין באצוג צו איר דקות'דיגן און פרעכטיגן היקף." יעצט ווען איר רעדט צו א לייענערשאפט וואס האט פארברענגט יארן צו לערנען תורה,

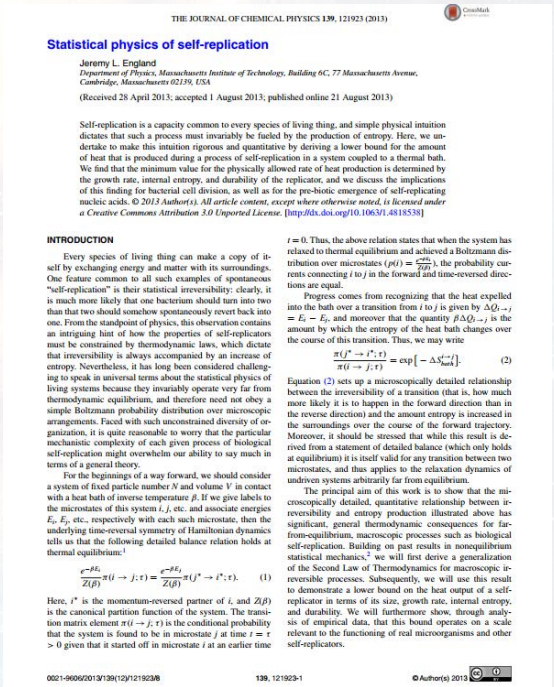
וואס קענט איר אונז זאגן וועגן די תורה'ס "דקות'דיגן און פרעכטיגן היקף" וואס איז אנדערש פון סיי וואס איר האט נאר אמאל מיטגעלעבט, אריינגערעכנט די וויסנשאפטן?

דאס איז שווער מסביר צו זיין בקיצור, אבער איך קען זאגן צוויי זאכן. איך האב שטודירט א סך פילאזאפיע ביז דער צייט וואס איך האב אנגעהויבן ערנסט לערנען תורה - אזוי אויך א סך ליטעראטור און וויסנשאפט. וויסנשאפט איז געשמאק עוסק צו זיין דערין און איז זייער נוצבאר פאר דאס וואס מ'קען טון דערמיט. וויסנשאפט איז אבער בלויז א מעטאדאלאגיע און סעט פון שפראכן וואס זענען למעשה באגרעניצט מיט וואס זיי קענען באהאנדלען, אויסשמועסן און אדרעסירן. עס זענען דא פראגעס וועלכע קענען נישט געענטפערט ווערן דורך וויסנשאפטליכע פראגעס (ווי: "וואס זאל איך טון?" אדער "וויאזוי וועיס איך וואס איז עכט?").

כדי אנצופאנגען ארבעטן אין וויסנשאפט דארף מען אוועקשטעלן הנחות אויף אט די פראגעס, און נאר אזוי קען מען זיך נעמען צו די וויסנשאפטליכע מעטאדן. אבער וועז עס קומט צו ליטעראטור און פילאזאפיע טרעפט מען יא אז מ'מוטשעט זיך מיט די פראגעס. וועז איך האב אנגעהויבן לייענען תנ"ך און תלמוד בין איך ממש ערשטוינט געווארן אז די אידישע מסורה האט זיך מטפל געווען מיט די אלע שווערע פראגעס מיט אזויפיל מער באלאנץ און הבחנה ווי כ'האב נאר געזען סיי וואו אין מערב-וועלט מחשבה.

דאס האט אויך צוטון מיט דעם שטארקן מעטאדאלאגישן דיפערענץ אין דעם אידישן מהלך פון דורכטון אן ענין: מיר נעמען א הלכה אדער מעשה, און מיר קאנצענטרירן זיך אויף ספעציפישע פעלער אדער געשיכטעס צו פרובירן דערגיין די הלכה און אירע יסודות. וועז מען פאנגט אן מיט'ן זיך פארטיפן אין דעם ענין, זעט עס צו ערשט אויס ווי א קליניגקייט, א שפילצייג, אבער וועז מ'פאנגט אן גראבן טיפער, אריין צום קוואל אונטער דעם אויבערפלאך, אנטפלעקן זיך אומצאליגע דעטאלן און פראגעס וואס מ'קען פרעגן, און פארשידענע פארטייטשונגען וואס מ'קען פארשטעלן. דאס אלעס גיסט זיך ארויס פון דאס וואס מ'האט לכתחילה באטראכט ווי א קליינער הלכה'לע אדער מעשה'לע - ווי מ'זאל זען א גאנצע שטאט פון מענטשן זיך ארויסגיסן פון א טעלעפאן-בודקע!

אזוי האב איך מיטגעלעבט פעלער וואו כ'האב דראמאטיש געזען דעם חילוק צווישן דעם מהלך המחשבה פון אלגעמיינער פילאזאפיע און דער תורה. צום ביישפיל, כ'האב געוואוסט אז פילאזאף פלוני האט געזאגט X, און פילאזאף אלמוני האט געזאגט Y, און ביידע זענען קלאר נישט געווען גערעכט. און נאכדעם האב איך געזען ווי חז"ל און די תורה באהאנדלען דעם

THE JOURNAL OF CHEMICAL PHYSICS 139, 121923 (2013)

Statistical physics of self-replication

Jeremy L. England

Department of Physics, Massachusetts Institute of Technology, Building 6C, 77 Massachusetts Avenue, Cambridge, Massachusetts 02139, USA

(Received 28 April 2013; accepted 1 August 2013; published online 21 August 2013)

Self-replication is a capacity common to every species of living thing, and simple physical intuition dictates that such a process must invariably be fueled by the production of entropy. Here, we undertake to make this intuition rigorous and quantitative by deriving a lower bound for the amount of heat that is produced during a process of self-replication in a system coupled to a thermal bath. We find that the minimum value for the physically allowed rate of heat production is determined by the growth rate, internal entropy, and durability of the replicator, and we discuss the implications of this finding for bacterial cell division, as well as for the pre-biotic emergence of self-replicating nucleic acids. © *2013 Author(s). All article content, except where otherwise noted, is licensed under a Creative Commons Attribution 3.0 Unported License.* [http://dx.doi.org/10.1063/1.4818538]

INTRODUCTION

Every species of living thing can make a copy of itself by exchanging energy and matter with its surroundings. One feature common to all such examples of spontaneous "self-replication" is their statistical irreversibility: clearly, it is much more likely that one bacterium should turn into two than that two should somehow spontaneously revert back into one. From the standpoint of physics, this observation contains an intriguing hint of how the properties of self-replicators must be constrained by thermodynamic laws, which dictate that irreversibility is always accompanied by an increase of entropy. Nevertheless, it has long been considered challenging to speak in universal terms about the statistical physics of living systems because they invariably operate very far from thermodynamic equilibrium, and therefore need not obey a simple Boltzmann probability distribution over microscopic arrangements. Faced with such unconstrained diversity of organization, it is quite reasonable to worry that the particular mechanistic complexity of each given process of biological self-replication might overwhelm our ability to say much in terms of a general theory.

For the beginnings of a way forward, we should consider a system of fixed particle number N and volume V in contact with a heat bath of inverse temperature β. If we give labels to the microstates of this system i, j, etc. and associate energies E_i, E_j, etc., respectively with each such microstate, then the underlying time-reversal symmetry of Hamiltonian dynamics tells us that the following detailed balance relation holds at thermal equilibrium:[1]

$$\frac{e^{-\beta E_i}}{Z(\beta)}\pi(i \to j;\tau) = \frac{e^{-\beta E_j}}{Z(\beta)}\pi(j^* \to i^*;\tau). \quad (1)$$

Here, i^* is the momentum-reversed partner of i, and $Z(\beta)$ is the canonical partition function of the system. The transition matrix element $\pi(i \to j;\tau)$ is the conditional probability that the system is found to be in microstate j at time $t = \tau > 0$ given that it started off in microstate i at an earlier time $t = 0$. Thus, the above relation states that when the system has relaxed to thermal equilibrium and achieved a Boltzmann distribution over microstates ($p(i) = \frac{e^{-\beta E_i}}{Z(\beta)}$), the probability currents connecting i to j in the forward and time-reversed directions are equal.

Progress comes from recognizing that the heat expelled into the bath over a transition from i to j is given by $\Delta Q_{i\to j} = E_i - E_j$, and moreover that the quantity $\beta\Delta Q_{i\to j}$ is the amount by which the entropy of the heat bath changes over the course of this transition. Thus, we may write

$$\frac{\pi(j^* \to i^*;\tau)}{\pi(i \to j;\tau)} = \exp\left[-\Delta S^{r\to i}_{bath}\right]. \quad (2)$$

Equation (2) sets up a microscopically detailed relationship between the irreversibility of a transition (that is, how much more likely it is to happen in the forward direction than in the reverse direction) and the amount entropy is increased in the surroundings over the course of the forward trajectory. Moreover, it should be stressed that while this result is derived from a statement of detailed balance (which only holds at equilibrium) it is itself valid for any transition between two microstates, and thus applies to the relaxation dynamics of undriven systems arbitrarily far from equilibrium.

The principal aim of this work is to show that the microscopically detailed, quantitative relationship between irreversibility and entropy production illustrated above has significant, general thermodynamic consequences for far-from-equilibrium, macroscopic processes such as biological self-replication. Building on past results in nonequilibrium statistical mechanics,[2] we will first derive a generalization of the Second Law of Thermodynamics for macroscopic irreversible processes. Subsequently, we will use this result to demonstrate a lower bound on the heat output of a self-replicator in terms of its size, growth rate, internal entropy, and durability. We will furthermore show, through analysis of empirical data, that this bound operates on a scale relevant to the functioning of real microorganisms and other self-replicators.

0021-9606/2013/139(12)/121923/8 139, 121923-1 © Author(s) 2013

א וויסנשאפטליכער פאפיר פון דזשערעמי ענגלאנד אין דעם "זשזדנאל פון כעמישע פיזיק"

זעלבן ענין, און כ'האב געטראפן א מעשה און א הלכה וואס מיט איין קליינער נקודה זאגט עס X, Y, און אויך Z און W וכו', און זאגט עס אויף אן אופן וואס עס איז פיל טיפער און קאמפליצירטער ווי דאס וואס אלע פילאזאפן האבן געזאגט, און נאך דערצו פארענטפערט עס אלע סתירות וועלכע האבן פריער עקזיסטירט צווישן די פילאזאפן. פונדאמענטאל איז דאס דער אידישער געדאנק פון "אמת מארץ תצמח", אז דער אמת איז א לעבעדיגע זאך וואס וואקסט ארויס פון א סתירה צווישן קאנקורירנדע פרינציפן. מיט'ן האבן צוויי געדאנקען וואס זענען זיך סותר איינס דעם צווייטן, ווערט מען געצווינגען אויפצוקומען מיט א מהלך וואס מאכט אז אלעס זאל שטימען. דאס ברענגט דעם מענטש נענטער צום אמת.

די אנדערע זאך וואס איך האלט אז ס'איז גאר וויכטיג, איז אז מיר פארמאגן דעם מושג פון "שבעים פנים לתורה" און אז די תורה איז געגעבן געווארן פאר'ן "שואב מימיך" און "חוטב עציך" - און "תורה לא בשמים היא". איך קען נישט טוישן קיין איין אות אין דער תורה, אבער עס איז געגעבן געווארן פאר מיר, אין מיינע הענט אריין, און איך קען זאגן א מיינונג אין דעם באדייט פון וואס די תורה זאגט אונז. איך קען נעמען פסוקים אין דער תורה (לאמיר זאגן די פרשה פון סדום) און איך קען זיי פארוואנדלען אין א שמועס איבער די דעמאקראטישע פאליסיס פון דער שטאט, אדער וועגן וויאזוי צו ערציען קינדער, אדער וועגן די וויכטיגקייט פון געשלעכטליכע פריוואטקייט, אדער סיי וואס איך קען ארויסלערנען פון דער פרשה. דער טעקסט פון דער תורה איז אמת, אבער א חלק פון זיין אמת איז זיינע פילע שיכטן פון באדייט און אפילו פאטענציעלע סתירות'דיגע אפטייטשונגען. מיר זאגן "עץ חיים היא למחזיקים בה," ווייל די תורה קומט צום לעבן וועלט מיר האלטן איר אין אונזערע הענט, וועלן מיר כאפן איר אן און מאכן א פערזענליכן שייכות מיט איר.

איך מיין אז היינט אין דער פרומער וועלט זענען דא א סך וואס האלטן זיך צוריק דאס צו טון. איך בין זיכער אז א סך מענטשן קענען מיטפילן מיט דעם געדאנק אז די תורה קען ברענגען טיפע אינטעלעקטועלע באפרידיגונג, ווייל זיי לערנען גמרא, און גמרא איז פול מיט קאמפליצירטע לאגישע פאזלס. אבער ס'איז א שטארקע אנטוישונג וועלן מענטשן געבן זיך נישט די פרייהייט צו פרעגן, "וואס מיין איך אז דער מדרש וויל דא ארויסברענגען?" אדער, "וואס איז מיין היפאטעזע פארוואס די תורה נוצט דא דווקא דעם ווארט?" אזויפיל אידן וואגן זיך נישט דא צו טון, ווייל די קולטור וואס האט זיך אנטוויקלט איז אזא וואס דער איינציגסטער אויסגעהאלטענער וועג פון לערנען תורה איז דווקא מיט פירוש רש"י, און מיר וועלן טרענירט אז מיר זאלן קיינמאל אפילו נישט חלומ'ען אז מיר האבן א רעכט אפצוטייטשן די תורה לויט ווי מיר פארשטייען אז חז"ל האבן געלערנט, וויבאלד "אין אנו בקיאים". איך מיין אז זאגן אז מיר מעגן פארשטיין די תורה נאר לויט רש"י, און אז מיר שפילן בכלל נישט קיין ראלע אין מפרש זיין די תורה, איז א חילול השם, און דאס פירט אידן צו האבן זייער נידריגע סטאנדארטן פון לומדות ביי זייערע "גדולי הדור" און רבי'ס, און ברענגט אויך אז עס פעלט די הבחנה צו קענען

מחליט זיין וועד עס איז אן אמת'ער גדול און וועד נישט.

די וואס נעמען נישט די תורה אין די אייגענע הענט זענען פונקט ווי עם ישראל וועלן זיי האבן געזאגט פאר אהרן הכהן, "עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו" - מאך אונז א גאט וואס וועט גיין פאר אונז. זיי האבן געוואלט א גאט נאכצוגיין בלינדערהייט. אבער דער אויבערשטער האט געזאגט פאר אברם פארקערט, "התהלך לפני" - דו גיי פאר מיר. דער אויבערשטער האט אונז געגעבן די תורה, און מיר זענען נישט געמאכט נאכצוגיין. מיר דארפן זיין שעפעריש און מאכן אונזערע באשלוסן - טאקע מיט די ריזיקעס וואס דאס טראגט, זייענדיג בטוח אז דער אויבערשטער וועט אונז באשיצן דורכאויס דעם וועג.

איך קען זאגן מיט'ן גאנצן הארץ אז דער דאזיגער מהלך צו לייענען און לערנען תורה האט געגעבליך געטוישט דעם וועג וויאזוי איך זע די וועלט, און עס טוט מיר וויי אז אזא גרויסער חלק פון כלל ישראל שליסט זיך ארויס פון דעם סארט חירות וואס מ'קען טרעפן אין עבודת ה'. זיי האבן פארלאזט די מצוה פון "ובחרת בחיים" וויל צו פיל פון זייער תורה איז אומרירבאר, איינגעקריצט אין שטיין, און דערפאר א טויטע זאך. חז"ל זאגן אז די כרובים אין דעם קודש קדשים זענען געווען "שומרי דרך עץ חיים." קען מען זאגט בדרך צחות אז זיי האבן אונז געהיטן פון די לוחות הברית - די תורה וואס איז איינגעקריצט אין שטיין, און דורכדעם געזען אז אונזער תורה זאל זיין חיים, לעבעדיג. א פארשטיינערטע תורה ענדיגט זיך מיט שברי לוחות און אן עגל הזהב.

פארוואס האט איר מחליט געווען דווקא צו שטודירן פיזיק?

איך מיין אז זייט איך בין געווען זייער יונג בין איך צוגעצויגן געווארן צו דעם געדאנק אז מ'קען נוצן פשוט'ע מאטעמאטישע הנחות צו מאכן אלגעמיינע, מאכטפולע און פינקטליכע פאראויסזאגונגען וועגן דער וועלט. און איך מיין אז איך האב הנאה געהאט עוסק צו זיין אין פיזיק וויל כ'האב עס גוט פארשטאנען און כ'האב מצליח געווען דערין. וועט כ'בין געווען אינגער בין איך אויך איבערגענומען געווארן דורך דעם טעות העולם אז פיזיק פרובירט אהערצושטעלן א טאטאלער און פולקאמער הסבר אויף אלעס אין דער וועלט - א "טעאריע פון אלעס". דאס איז בכלל נישט אמת, אבער א סך פיזיקער האבן נישט קיין פראבלעם אפצונעמען דעם כבוד וואס מענטשן טיילן זיי צו, ווייל די מענטשן רעדן זיך איין אז די וויסנשאפטלער גייען אויסטרעפן די אולטימאטיווע ערקלערונג וויאזוי די וועלט ארבעט.

א סך ארטאדאקסישע אידן גלייבן אז די וועלט איז באשאפן געווארן וויניגער פון 6,000 יאר צוריק, און אז אויב מ'גלייבט אנדערש איז עס כפירה. פארוואס האלט איר אז עוואלוציע איז נישט קיין סתירה צו גאט און תורה?

איך מיין אז פרומע אידן וואס מיינען אז וויסנשאפט און תורה זענען זיך סותר האבן פארלוירן זייער קשר מיט וואס אונזער מסורה איז געווען, ווי חז"ל האבן עס פארשטאנען. מיין לימוד התורה מאכט מיר זייער קלאר אז חז"ל האבן פארשטאנען אז מ'קען האבן צוויי אמת'ן און ביידע זאלן זיין אמת, אלו ואלו. דער העכערער אמת איז צו פארשטיין דעם צורך זיך צו ספראווען מיט ביידע אמת'ן. וויסנשאפט איז א מעטאדע פאר אהערשטעלן מאדעלן פון דער וועלט וואס העלפט אונז בויען און פאראויסזאגן זאכן. עס ארבעט זייער גוט, און עס גיט אונז אויך די שפראך צו מאכן באהויפטונגען איבער דער פארגאנגנהייט וואס מ'קען נישט גרינג איבערטייטשן אין דער שפראך פון תורה. איז וואס? פארוואס אין דער וועלט דארף איך אויסוועלן איינס איבער'ן צווייטן? אויב דאס אז וויסנשאפט איז גערעכט מיט עפעס מיינט נישט אז איך דארף צוריקווייזן וואס די תורה זאגט, דאן וואס איז דער פראבלעם מיט וויסנשאפט?

בנוגע די טענה וועגן כפירה: א מענטש דארף זיך כסדר פרעגן, וואס זאל איך טון? וויאזוי זאל איך מיך אויפפירן? כדי צו ענטפערן די פראגעס דארף ער אננעמען אן אויטאריטעט. אלזא, וואו ליגט די אולטימאטיווע אויטאריטעט? אויב

ענגלאנד בי"י א שיעור איבער זיינע טעאריעס

דער ענטפער איז "מיט דער תורה און אונזער מסורה," דאן איז נאך דא געגנוג פלאץ אין דעם ענטפער אז א מענטש זאל קענען זאגן: "דא איז א וויסנשאפטליכער וועג וואס העלפט מיר פארשטיין איין אספעקט פון מעשה בראשית, און דא איז א מאמר חז"ל וואס העלפט מיר זען אן אנדערן אספעקט, און איינס נישט נישט קיין סתירה צום צווייטן." דאס זאגן אז די תורה איז אונזער העכסטע אויטאריטעט טוט בכלל נישט אויסשליסן די מעגליכקייט פון זאגן און אנערקענען אז וויסנשאפט שענקט אונז נאך אן אספעקט וויאזוי צו קוקן אויף דער בריאה.

וויאזוי קוקט איר אן טשארלס דארווין, דער וויסנשאפטלער וועלכער האט ערפינדן די טעאריע פון עוואלוציע, און איז דאס פאר אייך א כבוד צו ווערן באטיטלט "דער נעקסטער דארווין"?

איך האב נישט צופיל ספעציפישע מיינונגען אויף דארווין זעלבסט; אין מיין קאפ שטייט זיין נאמען פאר א סעט פון געדאנקען וועלכע זענען געווען גאר איינפלוסרייך אין וויאזוי מענטשן טראכטן און לערנען פון ביאלאגיע. איך האלט אז די דאזיגע געדאנקען זענען זייער איבערצייגנד, און זיי העלפן אונז פארשטיין א סך זאכן וועלכע ווערן אבזערווירט אין דער נאטירליכער וועלט. דאס איז פון וואס וויסנשאפט באשטייט, און די טעאריע פון עוואלוציע איז א שטארקע וויסנשאפטליכע טעאריע וואס גיט אונז וואס וויסנשאפט דארף אונז געבן. דאס איז א מאדעל וואס מיר מאכן, אז עס זאל אונז זיין גרינגער אנצוכאפן מושגים.

קיין שום וויסנשאפטלער האט מיך קיינמאל נישט פארגליכן צו דארווין - דאס דארף אייך עפעס זאגן. אויף דעם אינטערנעט זענען דא א סך אויפגעבלאזענע זאכן, וואס זענען נישט אייביג ווערד געלייענט צו ווערן...

א סך מענטשן וואס נעמען אן עוואלוציע, טרעפן דאך רעליגיעזע אינספיראציע אין דער וויסנשאפטליכער מיסטעריע וויאזוי לעבן האט זיך אנגעהויבן. דאס אז איר ארבעט

צו אנטשיידן אט די מיסטעריעס, וועט נישט אפשר צעשטויסן געוויסע מענטשנ'ס לעצטע האפענונג פאר אמונה?

געוויסע מענטשן טרעפן רעליגיעזע אינספיראציע אין אן עגל מסכה. איז דאס דען א טענה לטובת עבודה זרה?

עס איז אייביג דא א האריזאנט וואס טיילט אפ צווישן וואס מיר ווייסן יא און וואס מיר ווייסן נישט. די חרטומי מצרים האבן געקענט באשאפן א תנין, זענען זיי דערפאר נישט געווארן באאיינדרוקט וועו משה האט באשאפן איינס, אבער זיי האבן נישט געקענט באשאפן קיין כינים - האבן זיי געמוזט מודה זיין אז "אצבע אלוקים היא." עס איז נישט קיין נפקא מינא וואו אט דער האריזאנט געפונט זיך אין יעדן דור - אבער עס איז אייביג דא און עס וועט אייביג זיין א גרעניץ וואס ביז אהין פארשטייען מיר און פון דארטן און ווייטער זענען מיר בלינד.

א סך ראציאנאליסטן מוטשען זיך צו טרעפן "באווייזן" אז די תורה איז באמת דער דבר ה'. געוויסע זענען די אויסערגעווענליכע אידישע היסטאריע ווי א ניסימ'דיגע מאניפעסטאציע, אנדערע לאזן זיך פשוט פירן פון זייערע געפילן און גייסטישקייט, און זענען מודה אז עס זענען טאקע נישט דא קיינע אבסאלוטע באווייזן. צי האלט איר אז מיר דארפן באווייזן כדי צו גלייבן אין אידישקייט?

עס איז אייביג דא די פראגע וואס אונזער כוונה איז וועו מיר בויען אונזער שייכות מיט'ן אויבערשטן, און צי מיר האלטן אונזער בונד מיט אים. אין די לעצטע טויזנט יאר איז אנטשטאנען א גרויסער טעות אין אידישקייט - וואס האט זיך גענומען פון די העלעניסטישע, קריסטליכע און איסלאמישע בעלי מחשבה - אז מ'דארף אנפאנגען עבודת ה' מיט'ן איבערצייגן גאט'ס עקזיסטענץ. דאס הייסט, דער ערשטער שטאפל פון א רעליגיעז לעבן און עבודת הא-ל דארף זיין א לאגישע מסקנא פארוואס גאט'ס עקזיסטענץ איז א הכרח. איינמאל דער הכרח איז באשטימט, נוצט מען עס נאכדעם פאר דעם באזיס פאר אמונה, און אט די אמונה איז די איינציגסטע זאך וואס בארעכטיגט עבודת ה'.

אבער דער אמת איז אז דאס איז ווי איינער זאל בויען א הויז אויף א זומפ. די סטרוקטור פון תורה שטייט אויף דער בחירה פון עם ישראל איינצוהאלטן דעם ברית ה', און די סיבה פארוואס מיר טוען דאס קומט לאחר המעשה פון אונזער קשר וואס אנטוויקלט זיך ווי מיר זוכן צו דינען און אנערקענען דעם אויבערשטן. אין אנדערע ווערטער, אמונה און אידישקייט פאנגט זיך אן ביי דער בחירה פון דעם מענטש, ביי זיין באשלוס אז ער וויל האבן א קשר מיט'ן אויבערשטן און זיין תורה. איינמאל דער מענטש קומט צו דעם באשלוס, און בויט זיין קשר מיט הקב"ה, דעמאלט ווערט דעם אויבערשטנ'ס עקזיסטענץ א פאקט וואס מ'זעט טאג טעגליך - ווייל דער מענטש האט מחליט געווען אזוי צו קוקן אויף דער וועלט.

מיר האבן נארוואס געלייענט פרשת בחוקותי, און מיר האבן געזען ווי דער

אויבערשטער איז מאריך איבער די פרטים פון דעם ברית פאר עם ישראל. דער אויבערשטער זאגט צו ברכות און קללות וועלכע הענגען אין דעם באלאנץ - געוואנדן אין אונזער בחירה. איך גלייב, סיי אויפ'ן שטאפל פון גאנץ עם ישראל און סיי אויף דעם שטאפל פון דעם יחיד, אז מענטשן וואס זוכן צו זען הקב"ה'ס האנט אין די געשעענישן פון לעבן און היסטאריע וועלן מצליח זיין צו געפונען זיינע פינגער-אפדרוקן. און איך מיין אז וועו א מענטש איז גרייט צו נעמען דעם שפרונג צו רעדן וועגן די וועלט-געשעענישן אין א שפראך וואס אנערקענט אז דער אויבערשטער איז דא, וועט ער זען די וועלט אין א ליכט וואס מאכט עס קלאר וויאזוי הקב"ה רעדט צו אונז, מוסר'ט אונז, און שיקט אונז סימנים און ברכות.

עס איז אבער נישט קיין ספק אז אן אנדערער מענטש קען מיטלעבן די זעלבע ערפארונגען און קוקן אויף די זעלבע היסטארישע געשעענישן און וועט נישט זען קיין שום ראלע פאר א גאט וואס האט באשאפן די גאנצע וועלט; דאס איז דעם מענטשנ'ס בחירה וויאזוי צו קוקן אויף זאכן. די ערשטע נקודה פון פרשת בראשית איז אז הקב"ה האט געזאגט "יהי אור" - דאס מיינט אז די ליכט דורך וואס מיר זען די וועלט קומט פון דעם וועג וויאזוי מיר רעדן וועגן איר; אז שפראך, און אונזער באשלוס וויאזוי צו רעדן פון דער וועלט, איז דער שורש פון זען דעם אויבערשטן אין מעשה בראשית.

אום פורים פארמאגן מיר א געשיכטע וואס אויבנאויף באשטייט עס אינגאנצן פון פאליטיק און סימבאליזם. אין דער גאנצער מגילה וועלט דער אויבערשטער בכלל נישט דערמאנט, און דאך זאגן מיר "על הניסים" צו דאנקען דעם אויבערשטן אויף די ניסים וואס ער האט אונז געמאכט! אבער דער יו"ט וועלט גערופן "פורים" על שם הפור - דער גורל. דאס איז א מעסעדזש און א רמז אז מיר האבן א ברירה צו זען דעם "פור" ווי א פשוט'ער גורל, א פערצופאלדיגער געשעעניש, אדער קענען מיר זען אז אין דעם פור איז געווען די השגחה פונעם אויבערשטן אונז צו געבן א גאנצע יאר - פון ניסן ביז אדר - זיך צו קענען צוגרייטן פאר המנ'ס אנפאל. עס איז א פראגע פון וויאזוי מיר ווילן עס אנקוקן.

אין מיין אייגענעם לעבן שפיר איך אז די רעאליטעט פון דעם אויבערשטנ'ס זארג - פאר דער וועלט, פאר עם ישראל, פאר דער מענטשהייט, און פאר מיר פערזענליך - האט זיך פאר מיר איבערצייגט איינמאל און נאכאמאל. אבער נישט אין א וועג אז ס'זאל זיין אביעקטיוו, אז איך זאל עס קענען אויפהייבן און אויסרופן צו יעדן, "קוק! יעצט איז דער אמת פון דער תורה באשטעטיגט געווארן!" איך האלט נישט אז הקב"ה וויל אז זאכן זאלן אזוי ארבעטן, ווייל עס איז גאנץ קלאר אז ער האט באשאפן די וועלט אין א וועג וואס פאר אן אינטעליגענטער מענטש וואס זוכט אים נישט זעט בכלל נישט אויס ווי ער איז דא.

וויאזוי וועלט אייער אידישקייט אינספירירט דורך אייער ארבעט אין וויסנשאפט? איז עס א טשאלענדזש צו ארבעטן אין א פעלד וואו רעליגיע וועלט נישט צופיל געשעצט?

כ'וואלט געזאגט אז עס איז טאקע א טשאלענדזש צו ארבעטן אויף א פלאץ וואו

תורה וועלט נישט צופיל געשעצט, ווייל איך האב ליב צו האבן די פרייהייט צו רעדן וועגן תורה, און כמובן איז דאס נישט קיין פאסיגער ענין צו רעדן דערפון וועג מ'וויל ריכטיג ארבעטן אויף וויסנשאפט.

אבער איך מיין אז דאס זיין א וויסנשאפטלער שטופט מיך צו טרעפן חידושים אין דברי תורה וואס קומען פון נעמען ערנסט דעם פסוק "לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל." מענטשן זענען אפט געווואוינט צו קוקן אויף א סך זאכן וואס געשעען אין תנ"ך ווי איבערנאטירליך, צויבעריי, און שאצן נישט אפ די געשעענישן לויט זייערע טאג-טעגליכע ערפארונגען. דאס ברענגט אז מענטשן זענען גרייט צו מאכן דעם טעות אז געוויסע צדיקים וועמען זיי שעצן האבן איבערנאטירליכע כוחות. איך מיין אז דאס איז א שרעקליכער חילול השם, ווייל מיר דארפן נישט צו זיין א פאלק וואס גלייבט אין אומזיניגע צויבערקונסט.

דערפאר פיל איך אז מיין ארבעט אין וויסנשאפט ערמעגליכט מיר צו לערנען די תורה ווי איינער וואס איז גרונטליך געשולט צו טראכטן מיט א נאטירליכן בליק אן שפרונגען צו אומנאטירליכקייט, און עס העלפט מיר מיט ידיעת השם. עס צווינגט מיר צו פרעגן פראגעס וועגן וואס דער פסוק מיינט - אזעלכע פראגעס וועלכע ווערן נישט געפרעגט דורך איינער וואס איז פויל צו טראכטן, און לערנט דעם פסוק ווי כאילו דער צדיק איז א כישוף-מאכער וואס האט געהיימע ידיעות צו קענען טוישן די נאטירליכע געזעצן לויט זיין ווילן.

כ'בין מודה אז א סך מאל איז פיל גרינגער צו טראכטן וועגן סיפורים אין דער תורה ווי אומנאטירליך. פרובירט צו לייענען די מעשה פון יעקב און עשיו און די ברכה פון יצחק, צום ביישפיל, מיט דער הנחה אז א ברכה באשטייט פון פשוט'ע ווערטער, נישט עפעס א סארט כישוף-געצייג וואס קען פארבעסערן יעקב'ס עתיד מיט א זיכערקייט. פלוצלינג איז שווער צו פארשטיין דעם גאנצן סיפור - פארוואס האבן יעקב און עשיו זיך געשלאגן אויף פשוט'ע ווערטער? אבער דאס זיין געצווינגען אויסצוארבעטן א מהלך אז די געשיכטע זאל שטימען איז פאר מיר זייער פראדוקטיוו, און ערמעגליכט מיר צו פארשטיין דעם אויבערשטן און בעסער צו האלטן די תורה.

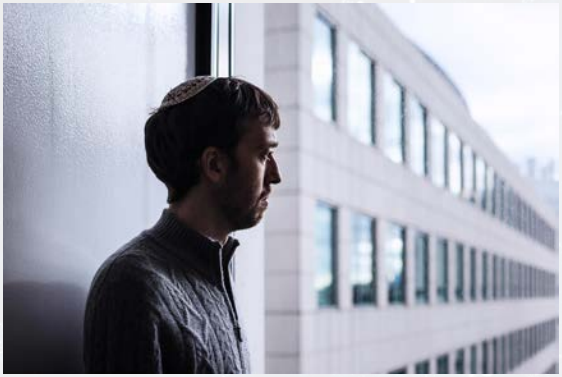
וואס זענען טייל מיספארשטענדענישן וועגן וויסנשאפט וואס זענען פארשפרייט ביי פרומע אידן?

דער גרעסטער מיספארשטענדעניש וועגן וויסנשאפט וועלט פארשפרייט דורך געוויסע וויסנשאפטלער אז וויסנשאפט איז א טאטאלע מעטאדע צו באשטימען דעם איינציגסטן און גאנצן אמת וועגן וואס די וועלט איז געווען, איז, און וועט זיין. פאקטיש איז וויסנשאפט עפעס וואס מיר אלע טוען: עס איז איז נאר א וועג פאר מענטשן צו דערגרייכן א הסכמה אויף וויאזוי צו שילדערן פאקטן איבער וויאזוי די וועלט פונקציאנירט אויף א וועג וואס איז פארלאזליך און רעפראדוצירבאר - דאס הייסט מ'קען אנגעבן פינקטליכע תנאים צו ברענגען געווינסע תוצאות, און מ'וועט אלעמען קענען פראדוצירן די זעלבע רעזולטאטן.

די אלע מושגים וועגן וועלכע וויסנשאפטלער רעדן (עלעקטראנס, די-ען-עי, וכדומה) זענען מאדעלן וואס זענען ערפינדן געווארן דורך מענטשן וועלכע העלפן אונז צו קענען רעדן וועגן די מושגים און צו קענען פאראויסזאגן וויסנשאפטליכע ערשיינונגען. די וועלט איז קיינמאל נישט געווי די זעלבע זאך ווי דעם מאדעל וואס מיר מאכן וועגן איר. און דאס איז די סיבה פארוואס עס איז נישט קיין שום פראבלעם אז מיר זאלן אננעמען די תורה ווי אויטאריטאטיוו, און אין דער זעלבער צייט אננעמען אז עס איז פאראן א גוטער מאדעל איבער דער וועלט וואס זאגט אז די וועלט איז ביליאנען יארן אלט. די פראגע איז אייביג: אויף וואס גייט איר נוצן דעם מאדעל, און וועט עס זיין פאסיג פאר דעם באנוץ? און אין דער וועלט פון וויסנשאפט איז די וועלט'ס ביליאנען יאר א גוטער מאדעל.

איך מיין אבער אז מענטשן ווילן זיך נישט באשעפטיגן נאר מיט מאדעלן, זיי ווילן עס באטראכטן ווי עפעס העכערס, און זיי פאנגען אן צו ערפינדן מיסטישע מיטאסן וועגן

זייערע מאדעלן וועלכע זענען אומוויכטיג אויף עוסק צו זיין אין וויסנשאפט. זיי פאנגען אן זען די מאדעלן וויי זאכן וואס זאגן דעם איינציגסטן אמת פון דער וועלט, און דינען צו זיי ווי צו עבודה זרה. דער מענטשליכער אימפולס פאר מיסטיציזם און עבודה זרה איז זייער מאכטפול, און מ'קען דערין באשולדיגן סיי רעליגיעזע און סיי וויסנשאפטלער.

א חרדיש בחור אדער מיידל וואס שטרעבט צו ווערן א וויסנשאפטלער פארמאגט וויניג שאנסן צו באזוכן א אוניווערסיטעט אדער זיך איינצושרייבן אין א קאלעדזש. אפילו בלויז צוקומען צום אינטערנעט קען זיין א טשאלענדזש צוליב פילע באגרעניצונגען. וואס וואלט איר רעקאמענדירט פאר אזא איינעם צו טון כדי צו דערגרייכן צו זיין אדער איר חלום?

די וועלט טוישט זיך זייער שנעל צוליב אינפארמאציע טעכנאלאגיע, און ס'איז קיינמאל נישט געווען א צייט וואס ס'איז געווען גרינגער צו לערנען א סך וועגן וויסנשאפט - אויב איינער האט צוטריט צו א קאמפיוטער, ספעציעל היינט מיט אנליין קורסן. (אגב, איך לערן יעצט צו באקומען סמיכה דורך אן אנליין קורס.)

אבער איך מיין אז עס איז זייער וויכטיג זיך צו קאנצענטרירן דא אויף דער כוונה. פארוואס זאל איינער וועלן לערנען צו ווערן א וויסנשאפטלער? ווייל ס'איז 'פאן'? ווייל עס וועט אייך מאכן מאכטפול? ווייל עס איז מער איינדרוקספול אדער מער אינטערעסאנט פון תורה, אדער קען אפשר אפפרעגן תורה? דאס זענען נישט קיין גוטע סיבות צו שטודירן וויסנשאפט. בעסערע סיבות קענען זיין דאס וועלן פארשטיין דעם אויבערשטן דורך פארשטיין די וועלט וואס ער האט באשאפן, אדער דאס וועלן נוצן וויסנשאפטליכע ידיעות צו האלטן די תורה און צו דינען בעסער הקב"ה.

למעשה, אויב עס איז דא א מאכטפולער געזעלשאפטליכער סיסטעם צו פארמיידן איינעם פון לערנען וויסנשאפט, איז עס טאקע גאר שווער אויסצופירן. און איך מיין אז די תאווה צו פירן א צענטראלן קאנטראל און נאכצוקוקן וויאזוי מענטשן אנטוויקלען זיך און טוישן זיך איז דורכאויס פארדאמט אין דער תורה - דאס איז א מידה פון אנשי סדום. מיר זענען אז די אנשי סדום האבן ארומגענומען לוט'ס הויז ווייל ער האט זיך געווואלט פירן אנדערש ווי זיי מיט'ן אריינענעמען געסט. אנשי סדום זוכן ארויפצוצווינגען זייער לעבנסשטייגער אויף יחידים וואס ווילן טון אנדערש.

אבער די גוטע נייעס איז אז די תורה וויזט אונז אז אויב איר טוט עפעס ווייל איר האלט אז מיט דעם פאלגט איר אייער שליחות פונעם אויבערשטן, אזויוויט לוט האט געטון, וועלן די אנשי סדום בלינד ווערן, און וועלן נישט קענען טרעפן דעם טיר הינטער וועלכן איר באהאלט זיך. דערפאר מיין איך אז אין אן אפענער געזעלשאפט ווי אמעריקע אדער ישראל וועט איינער וואס וויל לערנען וויסנשאפט פאר די ריכטיגע סיבות קענען גיין אויף דעם וועג. עס פארלאנג דעם קאנפידענץ צו צוריקווייזן און אפשלאגן די פארלאנגען פון דעם אספסוף, און צו גיין דעם אנדערן וועג לשם שמים. הקב"ה באצאלט אונז און העלפט אונז ווען מיר ווייזן קוראזש פאר זיינעטוועגן.

בילדער קרעדיט: Ozy.com, Times of Israel, Quanta Magazine

דער שרייבער פון די שורות, רופט זיך מיטן ניק נאמען '**ראובן**' אויפן פאפולערן '**קאווע שטיבל**' וועבזייטל.

אלי וויזעל

רעדט צו גאט

דער פארגאנגענער שבת פרשת שלח, כ"ו סיון, איז נפטר געווארן דער וועלט-באריממטער טשאמפיאן פאר חורבן-זכרון און שלום, אלי (אליעזר) וויזעל, אין עלטער פון 87 יאר.

אין 1986 האט וויזעל באקומען דעם נאבל פרייז פאר שלום, צו אנערקענען זיינע אויפטוען צו פארמערן שלום און טאלעראנץ אויף דער וועלט.

נאכ'ן חורבן האט וויזעל געשריבן זיין טיף עמאציאנעלן און הארץ-רייסנדן בוך פון זכרונות "און די וועלט האט געשוויגן". דאס בוך האט ער שפעטער איבערגעזעצט אויף פראנצויזיש און ענגליש אלס "נאכט". דאס בוך ווערט באטראכט ווי איינער פון די ספרי יסוד אויף דעם האלאקאסט, און איז איבערגעזעצט געווארן אויף 35 שפראכן.

וויזעל איז אויפגעוואקסן אין סיגוט, ראמעניע, וואו ער האט באקומען א חסידישן חינוך. נאך די שוידערליכע צרות ביים קריג האט וויזעל אפט באווייזט די אמונה וואס ער האט טיילווייז פארלוירן. ער האט זיך אבער נאך ווייטער געהאלטן ווי א חסידישער איד, און האט פיל געשריבן וועגן חסידישע רבי'ס און לערעס.

מיר שטייען יעצט אין חודש תמוז, אויף וואס צדיקים האבן געזאגט אז דאס איז ראשי-תיבות ז'מני ת'שובה מ'משמשים ו'באים.

פאלגנד איז אן איבערזעצונג פון אן ארטיקל וואס אלי וויזעל האט פארעפנטליכט אין דעם "ניו יארק טיימס", ראש-השנה תשנ"ח, וואס גיט צו שפירן דעם ווייטאג און פיין פון א מלחמה איבערלעבער, און זיין קשר מיט'ן אויבערשטן.

א תפילה פאר די ימים נוראים פון אלי וויזעל

רבונו של עולם, לאמיר שלום מאכן. ס'איז צייט. ווילאנג קענען מיר אנגיין אין כעס?

מער פון 50 יאר איז דורך זינט דער קאשמאר האט זיך געענדיגט. אסאך זאכן, גוטע און ווייניגער גוטע, זענען געשען זינט דאן פאר די וואס האבן עס איבערגעלעבט. זיי האבן געלערנט צו בויען אויף די חורבנות. פאמיליע-לעבן איז פריש אויפגעשטעלט געווארן. קינדער זענען געבוירן געווארן, פריינטשאפטן זענען באשאפן געווארן. זיי האבן געלערנט צו גלייבן אין זייער סביבה, אפילו אין מענטשן. דאנקבארקייט האט איבערגענומען ביטערקייט אין זייערע הערצער. קיינער איז נישט אזוי פעאיג צו פארמאגן הכרת הטוב ווי זיי. דאנקבאר צו יעדן וואס איז וויליג צו הערן זייערע מעשיות און ווערן א שותף אין דעם קאמף קעגן אפאטיע און שכחה. פאר זיי איז יעדער מאמענט א חסד.

אה, זיי זענען נישט מוחל די מערדער און זייערע שותפים, און אוודאי זאלן זיי נישט. און דו זאלסט אויך נישט, רבונו של עולם. אבער זיי קוקן מער נישט אויף יעדן עובר ושב מיט חשש. זיי זענען אויך נישט א שפיז אין יעדן האנט.

מיינט דאס דען אז די וואונדן אין זייער נשמה האבן זיך פארהיילט? זיי וועלן זיך קיינמאל פארהיילן. ווילאנג א פונק פון די פלאמען פון אוישוויץ און טרעבלינקע גליען אין זייער זכרון, אזוי לאנג וועט מיין פרייד זיין פעלערהאפטיג.

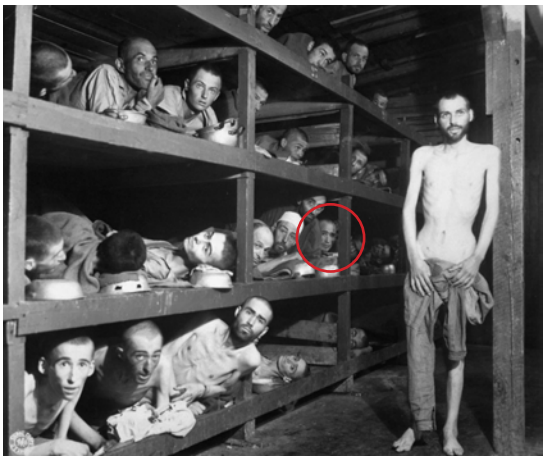
און וואס טוט זיך מיט מיין אמונה אין דיר, רבונו של עולם?

איך אנערקען יעצט אז איך האב עס קיינמאל נישט פארלוירן, אפילו נישט דארט, דורכאויס די טונקלסטע שעות פון מיין לעבן. איך וויים נישט פארוואס איך האב ווייטער געשושקעט מיינע טעגליכע תפילות, און די תפילות פאר שבת און יום-טוב, אבער איך האב זיי געזאגט, פיל מאל מיט מיין טאטן, און אום ראש-השנה

ביינאכט, מיט הונדערטער ארעסטאנטן אין אוישוויץ. איז עס געווען ווייל די תפילות זענען געבליבן א קשר צו דער פארשוואונדענער וועלט פון מיין קינדהייט?

אבער מיין אמונה איז מער נישט געווען ריין. וויאזוי האט עס דען געקענט זיין? עס איז געווען פול מיט פיין מער ווי מיט התלהבות, מיט פארלוירנקייט מער ווי מיט ערליכקייט. אין דער מלוכה פון אייביגער נאכט, אין די ימים נוראים, די ימי הדין, זענען מיינע תפילות געווען דירעקטירט צו דיר און אויך קעגן דיר, רבונו של עולם. וואס האט מיר מער געווייטאגט: דיין אפוועזנהייט אדער דיין שווייגן?

אין מיין עדות'שאפט האב איך געשריבן הארבע ווערטער, ברענעדיגע ווערטער וועגן דיין ראלע אין אונזער טראגעדיע. היינט וואלט איך זיי נישט איבערגעזאגט. אבער דעמאלט האב איך זיי געפילט. איך האב זיי געשפירט אין יעדן צעל פון מיין וועזן. פארוואס האסטו ערלויבט - אויב נישט ערמעגליכט - דעם מערדער טאג נאך טאג, נאכט נאך נאכט, צו פייניגן, מארדן און אויסמעקן צענדליגער טויזנטער אידישע קינדער? פארוואס זענען זיי פארלאזט געווארן דורך דיין יצירה? אט די מחשבות האבן אין קיין שום וועג נישט געזאלט פארקלענערן דעם שולד

די בילד איז געמומען געוואָרן אין 1945 אין די בוכענוואלד לאגער. אלי וויזעל איז דער מאן מיטן רויטן צייכן ארום זיין פנים.

אלי וויזעל בייַ א רעדע אין די יו.עֶן.

פרעזידענט אבאמא מיט אלי וויזעל ביים באזוכן דעם בוכענוואלד לאגער אין 2009

פון די שולדיגע. זייער אנערקערטער שולד איז נישט נוגע צו מיין "פראבלעם" מיט דיר, רבונו של עולם. אין מיין יוגנט האב איך נישט ערווארטעט קיין סאך פון מענטשן. אבער איך האב אלעס ערווארטעט פון דיר.

וואו ביסטו געווען, גאט פון חסד, אין אוישוויץ? וואס איז פארגעגאנגען אויבן, אין הימלישן בית-דין, וועו זייַנע קינדער זענען געצייכנט געווארן פאר השפלה, איזאלאציע און טויט נאר וועגן זיי זענען געווען זייַנע קינדער?

די פראגעס זענען מיך נאכגעלאפן פאר מער פון פופציג יאר. דו האסט פארטיידיגער וועלכע לאזן זיך הערן, ווייסטו. פילע טעאלאגישע ענטפערס זענען מיר געגעבן געווארן, ווי: "גאט איז גאט. ער אליין ווייסט וואס ער טוט. א מענטש האט נישט קיין רעכט צו צווייפלען אין אים אדער אין זייַנע וועגן." אדער: "אוישוויץ איז געווען אן עונש פאר דער אייראפעאישן אידנטומ'ס זינד פון אסימילאציע און/אדער ציונות." און: "איז נישט ישראל די לעזונג? אָן אוישוויץ, וואלט נישט געווען קיין ישראל."

איך וואַרף צוריק די אלע ענטפערס. אוישוויץ מוז און וועט אייביג בלייבן נאר א פראגע-צייכן: מ'קען עס משיג זיין נישט מיט גאט און נישט אן גאט. ביי איין פונקט, האב איך אנגעהויבן זיך וואונדערן צי איך בין אפשר נישט געווען מענטשליך מיט דיר. נאך אלעם איז אוישוויץ נישט עפעס וואס איז אראפגעקומען פארטיג פון הימל. עס איז אויסגעטראכט געווארן דורך מענטשן, אויסגעפירט געווארן דורך מענטשן, און דורך א מענטשליכן שטאב. און זייער ציל איז געווען נישט נאר אונז צו פארלענדן, נאר אויך דיר. צי דען דארפן מיר נישט אויך טראכטן פון דיין צער? צוקוקנדיג דיינע קינדער וויַ זיי ליידן אין די הענט פון דיינע אנדערע קינדער, האסטו דען נישט אויך געליטן?

וועו מיר אידן גייען יעצט נאכאמאל אריין אין די ימים נוראים, און מיר מאכן זיך גרייט צו מתפלל זיין פאר א יאר פון שלום און צופרידנקייט פאר אונזער פאלק און אלע פעלקער, לאמיר שלום מאכן, רבונו של עולם. טראַץ אלעס וואס האט פאסירט? יא, טראַץ דעם. לאמיר שלום מאכן: פאר דעם קינד אין מיר איז עס אומדערטרעגליך צו זיין אפגעשיידט פון דיר פאר אזוי לאנג.

דער שרייבער פון די שורות, רופט זיך מיטן ניק נאמען **'הענין'** אויפן פאפולערן **'קאווע שטיבל'** וועבזייטל.

דישא משלו...

פרק א'

דאס מענטשליכע זעהל

א. א מענטש איז נאר א פארעלטערט קינד.

ב. וועו הערצער וואלט געריעדט, וואלטן מיר געווארן טויב פון די הויכע געדודער.

ג. וועו דיין הארץ איז פול מיט ליבע, דערמאן דיך פון דיין לעצטן כעס אויסברוך.

ד. זעלבסטמארד איז א פראטעסט וואס ווערט נאר אדורכגעפירט אנעם פראטעסטירער.

ה. פאנטאזיר דיין לעבן, ווייל דאס לעבן איז פאנטאזיע.

ו. אמר החכם: 'לאכן לאכט דער וואס לאכט דער לעצטער'. איך זאג: ווער ס'וועט לאכן דער לעצטער ווייסט מען נישט, כאפ כאטש יעצט אריין א לאך.

ז. אויב מ'קוקט כסדר צוריק, קען מען נישט פארן ווייטער; אויב מ'קוקט קיינמאל צוריק, קען מען בלאנדזשען.

ח. וועז דו ווערסט מיד פון שווייגן, טראכט איבער דיינע נעכטיגע רייד; דו וועסט שוין וועלן שווייגן.

ט. א געווארענער ארטיסט, מאלט אפ א פרעמדער; א געבוירענער ארטיסט, מאלט זיך אפ אינעם פרעמדער.

י. צומאל שרייט א מענטש, נאר כדי צו דערשטיקן אן אינערליכע פיל העכערע געשריי.

יא. אן עגאאיסטישער מענטש האט נישט קיין גרעסערע 'זיך', נאר קיין 'ינער'.

יב. די פליגלען פון א מענטש איז זיין טרוים; אפהאקן די פליגלען מיינט פאלן צו א זיכערן טויט.

יג. שעפערישע געדאנקען און ראציאנאלע דורכפירונגען, איז דער גאנג פונעם וויסנשאפטליכער ערפינדער; ראציאנאלע געדאנקען און שעפערישע דורכפירונגען, איז דער גאנג פונעם דורכגעפאלענעם.

יד. זעלבסטמארד איז דער לעצטער וועג פונעם שוואכן צו ערקלערן אז ער איז שטארק.

טו. לאגיק איז לעזונג, ליבע איז מיסטעריע; אבער ליבע קען מיסטעריעזערהייט זיין די לעזונג צו אנטשיידן מיסטעריעס.

טז. רעספעקטיר דיין מיינונג, וועלן עס אנדערע רעספעקטירן.

יז. וועז איינער טאנצט מיט דיר, מאך זיכער אז ער טרעט דיך נישט אן.

יח. וועז דו לויבסט איינעם לויבסטו דיך אליין.

יט. א בעיבי ווייזט, אוז קיינער פארשטייט נישט אז ער טעסט זיינע קוואליפיקאציעס.

כ. וועז דער עולם לאכט, פרוביר צו דערהערן דעם דערשטיקטן געוויין.

כא. נאטורליכע ליבע קען זיך אויסלאזן מיט אומנאטורליכע שנאה.

כב. פון א פענסטער זעט מען אנדערע, פון א שפיגל זעט מען זיך; די דיפערענץ ליגט אין די מאס שמוץ אנגעקלעבט אינעם גלאז.

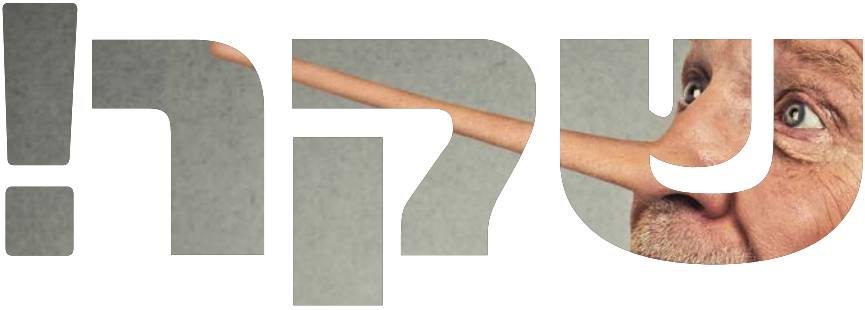
כג. טו גוטס פאר אנדערע, די סיפוק דערפון איז די גרעסטע גוטס פאר זיך.

כד. וויפיל קלארער דו פארשטייסט צו א זאך, אלס מער אומקלאר ביזטו דערינען.

כה. לאכן פון שוואכערע איז די געווינס פון די שוואכע.

כו. די חילוק פון אראגאנץ אוז איגנאראנץ איז כחוט השערה; אבער צומאל איז הררים תלוים בשערה.

דער שרייבער פון די שורות, רופט זיך מיטן ניק נאמען **'שש משזר'** אויפן פאפולערן **'קאווע שטיבל'** וועבזייטל.

צוויי זייטן פון די מטבע

זיי נישט קיין שקרן!!!

אונזער וועלט איז געשלאגן מיט די מידה פון שקר אויף א מורא'דיגע פארנעם.

לויט געוויסע שטודיעס, זאגט דער דורכשניטליכער מענטש איבער צען צאל א טאג ליגנט. א מענטש דרייט זיך צווישן אנדערע מענטשן קוים צען שעה א טאג, דאס מיינט אז א יעדע שעה איז נאך א ליגנט.

די סיבה פארוואס איך שרייב דעם ארטיקל איז, ווייל כ'האב לעצטנס אנגעהויבן אריין צו טראכטן וויפיל מאל מ'זעהט מענטשן זאגן ליגענט בלויז פאר די נישטיגקייט, אן קיין סיבה ממש, נישט אז זיי פארדינען עפעס דערפון, אבער ליידער כאפן זיי כאפן נישט אז ס'איז דא קאנסעקווענסן.

נישט לאנג צוריק בין איך אדורך געפארן מיטן קאר א יונגערמאן, מיינס א באקאנטער. כ'האב אים געפיפן, אבער ער האט נישט באמערקט, האב איך ארויס געמומען דעם סעל. טרייבל און אים געפונען.

– "העי, וואס טוט זיך?"

– "עסמם, סאו סארי כ'קען נישט יעצט רעדן, כ'בין אין א מיטינג ביי א עטערני אין די אפיס".

דער יונגערמאן האט נישט געטראכט צוויי רגעים, סתם אבי געשאסן א סטעיטמענט אין די וועלט אריין.

לאמיר זאגן ער איז געווען פארנומען אויף א וויכטיגע קאל, אדער ער האט פשוט נישט געהאט געדולד צו רעדן אויפן סעלל. פארוואס האט ער מיר נישט געקענט זאגן: "איים סארי, כ'דרייוו יעצט, כבין ביזי אויפן beep, כ'רוף דיך באלד צוריק"?! פארוואס האט ער געזאגט אז ער איז אין אן אפיס ביי אן עטערני?!

אן אמת'ע נקודה...

די אמת'ע סיבה ווייס איך אויך, פשוט ווייל טאמער זאגט ער אז ער איז ביי אן עטערני הערט זיך עס מער ביזי...

מבול של שקרים...

דער יונגערמאן ווייסט גוט אז איך לויף אים נישט נאך, אין כ'בין באופן כללי גאנץ ווייניג אינטערעסירט צו רעדן צו אים. ס'איז נישט כאילו ער האט געהאט א חשש אז כ'גיי אים אויפהאלטן אויפן סעל, און כדי זיך ארויסצודרייען האט ער געזאגט אז ער איז בייַ אן עטערני.

ס'איז פשוט ווייל אזוי איז ער אויפגעוואקסן.

ווען ער איז געווען א קינד, און ער איז אריין חול המועד אין פארק, האט אים די מאמע געזאגט אז ער זאל זאגן ער איז 4 יאר אלט אנשטאט 6. ווייל זי גיין פארדינען אן אפגעפליקטע 5 דאלער אויפן חשבון פון די חינוך פונעם קינד. ער איז געווארן גע'טרעפט אז מ'זאגט ליגנט רעכטס אין לינקס, און עס דארף אפילו נישט זיין קיין עכטע סיבה דערצו. מ'שיסט וועדטער אין מ'גייט ווייטער.

ס'זאגט זיך א ווערטל, אז א פרישע חסיד'ישע קאפל איז געגאנגען מאכן 'מערידזש לייסענס'. ביים אויספילן די פאפירן האט די ווייבל געפרעגט פונעם מאן: "וואס זאל איך שרייבן ביי date of birth?" ס'איז איר נישט בייגעפאלן אז מ'קען שרייבן די עכטע דאטום, זי איז נתחנך געווארן אז מ'זאגט ליגענט וואו מ'קען.

יונגערלייט כאפן נישט, ס'וועדט א סיסטעם פון אן 'אויטאמאטישע ריפלעקס'. וועו מ'קומט אהיים שפעט ביינאכט, דער יונגערמאן האט זיך פארשמועסט אין גראסערי, די ווייב פרעגט אים: "וואו ביסטו געווען?", ער טראכט נישט קיין צוויי: "כ'האב געשמועסט מיט מיין חברותא". אייי דיין ווייב קערט נישט טאמער דו האסט געשמועסט מיט חיים אדער מיט זרח? אבער אזוי איז לייכטער.

עטס מיינסט אז די ווייב כאפט נישט? דו מיינסט אז דיין בעה"ב איז עפעס געבוירן אייער-נעכטן? דו מיינסט אז דיין חברותא איז שיכור? אדער אז דיין טאטע איז גאר א חוש קינד?

איין מאל געלונגט עס דיר, אפשר אפילו צוויי מאל, אבער למעשה גייט יענער כאפן אז דו ביסט א גראבע ליגנער.

און די ווייסט וואס געשעט וועו דיין ווייב, בעה"ב, שוועד, פארלירט טראסט אין דיר? די רעזולטאטן זענען נישט גוט, כמעט וואס עס איז נישט שייך צוריק צו דרייען.

אפילו אויב זיי זאגן דיר נישט, אז מ'האט דיר געכאפט ביי א ליגנט, ווייסן זיי אבער גוט אז וועו דו זאגסט ניין מיינט עס 'יא', און יא מיינט 'ניין'.

ס'זאגט זיך א שפריך ווארט: "די בעסטע ליגנט איז די אמת". דער געדאנק איז א דאוריתא, ס'איז אזעלכע שטארקע ווערטער. דאס איז אפילו וועו ס'איז נישט באקוועם צו זאגן די אמת, אבער אפגערעדט וועו מ'זאגט שקר סתם פאר די נישט־גקייט.

מ'דארף געדענקן נישט מחנך צו זיין קינדער אז ליגנט זאגן איז אקעי, און ח"ו נישט זאגן קיין ליגנט וועו זיי הערן, זיי זענען נישט נעכטן געבוירן געווארן, און זיי כאפן גוט אויף.

וועו דו זיצט אינדערהיים אויפן קאוטש אין דיין זון שפילט זיך אויפן ערד, און מיטאמאל קלינגט דיין סעל. אין דו זאגסט צו דיין חברותא

איזה דרך יבחור האדם??

אז דו ביסט 'אויפן וועג', זאלסטו נאר וויסן אז דיין קליין יונגל איז באשאנקן געווארן מיט אן אוזן וואס דער אויבערשטער האט אים געגעבן במתנה. דו האסט געזאגט א נארישע ליגנט וואס פעלט נישט אויס, אבער דיין קליינע זון האט גוט געהערט וואס דו האסט געזאגט, אין ער לערנט זיך דערפון.

מארגן וועלן ער וועט זאגן אז ער האט נישט 'אליין גע'קראסט די סטריט', אדער אז ער האט 'נישט געגומען די נאש', וועסטו טאנצן ביזן לבנה פאר כעס, און דו וועסט נישט פארשטיין פון וואו ער נעמט צו זאגן ליגנט.

כ'פארשטיי אז ס'מאכט זיך אמאל אז ס'איז שווער צו זאגן דעם אמת (טראצדעם וואס איך פערזענליך האלט, אז אפילו דעמאלס לוינט זיך אויך צו זאגן דעם אמת), אבער כ'רעד דא וועגן די נארישע ליגנטס וואס מ'זאגט סתם אזוי.

למשל, דו ביסט אויפן וועג אהיים, וועלן דיין וועיב רופט און פרעגט דיר וואו וועיט דו ביסט פונדערהיים. דו וועיסט אז בעפאר א שעה איז נישטא וואס צו רעדן, אבער מיט א פשטות שיסטו: "כ'וועל זיין אינדערהיים אין א האלבע שעה".

וואס פונקטליך טוסטו אויף? אז זי גייט דיך רופן נאכאמאל אין א האלבע שעה?

לעצטע וואך האב איך אנגערופן איינעם, וואס האט מיר עפעס געדארפט איבערגעבן אלס שליחות. נאכן נישט אויפהייבן אפאר מאל, רופט ער מיר צוריק: "סארי, מיין בעטערי איז געווען טויט, כ'האב עס נאר יעצט recharged".

וועלן ער איז געקומען צו מיר אפצוגעבן די פעקל, האט ער אראפגעלייגט די סעל. אויפן טיש, און כ'האב פונקט באמערקט אז זיין סעל. שטייט ביי 82 פראצענט.

'איי מיען, קאמאן'! האסט נישט געקענט זאגן: "סארי, כ'וועל דיר באלד ברענגען די פעקל, כ'בין ביזי"?! בסך הכל ביסטו אריין אין מיין קאפ אלס א שקרן וואס מ'קען נישט געטרויען. פארשטייט זיך אז כ'גיי נישט אפירהאלטן א יונגערמאן מיט א ליגנט וואס ער גייט נישט האבן קיין וועג ארויס דערפון, אבער זיין טראסט האט ער שוין פארלוירן ביי מיר.

איך אפעליר דא: ביטע, זיי נישט קיין שקרן!

דער שרייבער פון די שורות, רופט זיך מיטן ניק נאמען **'שטילע יונגערמאן'** אויפן פאפולערן **'קאווע שטיבל'** וועבזייטל.

לאנג לעבן זאל דער שקרן!

שטילע'ס דברים היוצאים מן הלב האבן געמאכט אויף מיר א טיפע רושם. כ'האב זיך מתבונן געווען און געקומען צו די החלטה אז דאס מאל מיינט מען מיך, טאקע מיך. ליידער בין איך שטארק נכשל אין דעם, איך זאג גרינגער ליגנט ווי אמת, שקר איז ביי מיר פליסיג, און ס'איז שוין העכסט צייט זיך מתקן צו זיין ווי לאנג דאס לעכטל ברענט נאך.

היינט ביי שחרית האב איך ספעציעל געהאט כוונה ביים צווייטן/קליינעם יהי רצון, 'שתצילנו מלשון הרע, מעדות שקר, משנאת הבריות'. און ביי שמו"ע, 'נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה'. כ'בין יעצט גרייט אויף אלעמען, גארנישט גייט מיר גורם זיין חלילה צו זאגן ליגנט. נאר אמת, אמת, און נאכאמאל אמת.

אזוי גייט דורך אפאר מינוט... און א שלוחא-דרחמנא פאר א כולל ערב על טהרת הקודש אין ירושלים ווייזט מיך זיין זרוע נטויה, פיל מיט דאלארן, כלומר: 'קאווע'לע, זיי דיך ביטע משתתף...', פאר א האלבע רגע האב איך געטראכט צוריקצוענטפערן מיט די הענט שפראך, כלומר "כ'האב נישט", אבער ניין! איך זאג נאר דער אמת! ווי קען איך ווייזן אז כ'האב נישט ווען אין אמת'ן האב איך יא? חלילה!

זאג איך דעם אידי: "תשמע חביבי, א) איך האלט אז א כולל ערב קען זיך אויסהאלטן פון די לאקאלע קהילה מעמבער'ס, און דארף נישט צוקומען צו נדבות פון אידן מעבר לים, ב) סתם אזוי בין איך נישט אין פעיווער פון באצאלן מענטשן פארן לערנען תורה (פונקט ווי קיינער צאלט מיר נישט פארן דאווענען דריי מאל א טאג), ג) איך שטיץ נישט קיין מוסדות וואס נעמען נישט קיין געלט פון די לאקאלע רעגירונג, ד) ס'געפעלט מיר בכלל נישט דיין פלעקיגע רעקל און שמוציגע הוט און צושטרויבלטע פיאות".

דער ירושלימ'ער יונגערמאן ווערט פארגליווערט, און מיין חברותא, הערשי, גיט מיר א ציפ: "קאווע'לע ביסט אינגאנצן? - וואס טשעפעסטע? ער שטייט דיר אין ווענג?", שרייי איך צוריק: "פאר קיין געלט וועל איך נישט זאגן קיין ליגנט! האמת נר לרגלי!".

"אזוי?!" - שרייט מיין חברותא, "דו ווילסט איך זאל דיר זאגן אויף דיר נאר אמת?" - און נאך איידער איך האב א געלעגענהייט צו ענטפערן, נעמט ער זיך שרייען: "ביסט א משוגע'נער! א בהמה! דיין טאטע צאלט מיר איך זאל לערנען מיט דיר! מיינסט טאקע איך בין אינטערסירט צו הערן דיינע שטותים? דו מיינסט טאקע אז ווייל איך שמייכל און שאקל מיין קאפ צו דיר, בין איך מסכים צו די נארישע לאקשן וואס דו פארקויפסט מיר? דו מיינסט איך גלייב א וואס וואס דו זאגסט?", הערשי שטעלט זיך אויף: "טרעף דיר א צווייטע חברותא...", און שפאצירט ארויס.

פאר 10 מינוט בין איך פארגליווערט געווארן. גאנצעטע געבייַדעס זענען צוזאמגעפאלן. רבוש"ע, וואס גייט דא פאר? געמיינט האב איך אז הערשי איז מיר א ברודער-חבר. מיין טאטע צאלט אים צו לערנען מיט מיר? ס'גייט שוין אן אזוי 3 יאר און כ'האב גארנישט געוואוסט? ווער ווייסט

א לאנגע נאז איז די סימבאל פון שקר ע"ש פינאקיא

וואס דער הערשי זאגט אלץ איבער פאר מיין טאטע וואס כ'רעדט אלץ צו אים?

איך פיל ווי ס'טראפט אויף מיין רוקן, טיפה טיפה ...

ס'וילט זיך גלייבן אז ס'אלץ א חלום.

אפשר טאקע?

גייט אריבער א האלבע שעה, איך שטעל זיך אויף פון פלאץ צו כאפן א גלעזל קאלט וואסער, טרעף איך מיין שוועך!

- "קאווע'לע, זעסט אויס אויסגעמוטשעט, שפעט געגאנגען שלאפן נעכטן?".

- "גראדע יא", - ענטפער איך מיט די ריינע אמת. "בלומי האט געהאט א שפעטע אפוינטמענט ביים טעראפיסט, ביז זי איז אהיימגעקומען איז שוין געווען צוועלף אזייגער, און ביז אונז האבן געענדיגט איבערגיין די שמועס, איז שוין געווארן 3 אזייגער".

- "טעראפיסט"? - שרייט מיין שוועך שטילערהייט מיט די אויגן ברעמען רונדעכיג ווי א באנאנע. "וואס???"

- "יא", - זאג איך. "שוין א יאר וואס אונז גייען פאר הילף. זאכן בעסערן זיך, אבער מ'האט נאך א לאנגע וועג צו גיין".

מיין שוועך געט זיך א ווילדע דריי אויס, כאפט זיין טלית בייטל און יאגט אהיים.

עטליכע מינוט שפעטער קום איך אהיים, און מיין ווייב איז שוין אויפן טעלעפאן מיט איר מאמע, בלאס, טרערן פליסן, זי קוקט נישט אויף מיר - איך שפיר אז ס'צרות און איך יאג אפ.

איך זעץ מיך אריין אין קאר, דינג דאנג, א טעקס מעסעדזש פונעם אשת-כנגדו:

Idiot y u tell my dad. now mom wants me back home

ווי ס'שטעלט זיך ארויס, איז מיין שוויגער, די עילת העילות וסיבת כל הצרות, אין כעס גדול, היתכן מ'נעמט איר טאכטער צו טעראפי אן איר רשות?? דער איידעם דארף הילף, נישט איר טאכטער חס וחלילה!

אזא פראסק, נאך א יאר טעראפי איז די גאנצע הארעוואניע לאיבוד??

פון גרויס טומל האב איך שיעור-נישט געמאכט אן עקסידענט. אז כ'וועל נישט אנצינדן די מוזיק אויף הויך וועט דא זיין צרות.

צינד איך אן א לעבעדיגע סי-די, און פונקט שטייט די מנהל פון די תלמוד תורה וואו כ'האב פונקט נעכטען ארייגעשיקט אן אפליקאציע פאר מיין בעיבי-יונגעלע. ער דארף א היטש פון וויליאמסבורג קיין בארא פארק. זאל איך אים וויזן מיט די האנט אז איך פאר לינקס, און נישט קיין ב"פ? חלילה!!! איך גיי נאר פארן אמת!!! - מאך איך אויף די פענסטער און איך זאג אים: קענסט קומען, אבער זייט וויסן אז איך הער יעצט מוזיק אפילו ס'איז ספירה....

ער קוקט מיך אן ווי א משוגענע'ער. גייט נישט דורך א האלבע שעה, און די פאקס מאשין אין אפיס שפייט ארויס א שיינע גרויסע "לא נתקבל".

שטילע, געב מיר צוריק מיין חברותא, מיין ווייב, און שאף מיר א חדר פאר מיין יונגל.

דער שרייבער פון די שורות, רופט זיך מיטן ניק נאמען **'קאווע טרינקער'** אויפן פאפולארן **'קאווע שטיבל'** וועבזייטל.

ברוקלין מאכט א
ברוך שפטרני...

כ'ווייס נישט וואס געניט. עפעס גרויס און דראמאטיש, עפעס א רוישיגקייט אין דער בריאה וועלכע איז ראפטאם געגאנגען אויף א סטרייק, א סמבטיון וואס דער זיבעטער טאג האט אין אים אריינגעשטעלט א פוס פון איין מינוט אויף דער צווייטער, אן דערלויבן אפילו א מאגערע בין השמשות אינדערצווישן. די שטאט האט מיטאמאל אויפגעהערט זידן, ווילדעווען און זיך בייזערן, ווייניגסטנס אויף צייטווייליג איז איר געלונגען זיך צו באפרייען פון איר פיינליכן באדרענגעניש. מ'קען דעם פענאמען שמעקן, טאפן, און זען, ער איז א שלווה וואס שפאצירט אין דער לופט, הענגט פון הימל און רוט אויף דער ערד.

דער גאנצער ארום האט אויפאמאל ארויסגעלאזט איין אבער לאנגען אטעם, און ברוקלין האט געמאכט א ברוך שפטרני. כ'הייב היינט אינדערפרי מיין קאפ צום הימל, כ'פרוביר קוקן צווישן די לעכער אין די צעריסענע וואלקנס, כ'זע א מחזה. די זון זיצט אין העל-בלויען חלל אן אויפגעלייגטע, איר פנים לייכט, און שמייכלט אראפ דירעקט צו דער שארית הפליטה. די שמחה נאכ'ן באפרייט ווערן פון א יאך, די רואיגקייט וועלכע צעגיסט זיך אויף די געוויסן, עפעס דערמאנט זי אין משה רבינו נאך וואס דער כביכול האט געגעבן זיין הסכמה צום "ואתה תחזה". די שפיזיגע שטראלן וועלכע פלעגן דעם בייזן יארמארק בלויז טרייבן צו מהומה'דיגע שטאפלען, געמאכט דעם ברוקלינער איינוואוינער ארויסקוקן און גארן צו דער נאכט מיט איר קליינער לבנה, אט זיי זענען אויך נעלם געווארן צוזאמען מיט די אנגעשוואלענע אייער-באקסעס און פארשוואנגערטע גארבעדש-בעגס.

מאסן ווייבער אריינגעטון אין זייערע תשעה קבין האבן נאך אזוי שפעט ווי נעכטן געשפאנט קעגן דער רויטער האנט, און דעם באגאבא אומ'אחריות'דיג אריינגעפירט אין לויפנדן פארקער; ויהי ערב ויהי בוקר, אלץ איז איבער די בערג. אויף אן אפשניט פון צוויי חדשים קענען זיי פלוישן און בארעדן א וועלט אן יענע חציצה פון טעלעפאן צווישן דעם טורבאן און אויער.

ומה נהדר המראה, נישט די קינדער טאנצן ארום אין די גרעלע באסעס, און נישט די גרעלע באסעס טאנצן ארום איבער די גאסן. נישט דא קיין באגלייטן, נישט דא קיין חופות, נישט דא קיין הכנסת ספרי תורות; נישט קיין עצרת רבתי, און אפילו נישט קיין עצרת ווי. איי. פי לקרואי העדה בלבד. יובל העשור, דינער השנתי, שמיטה, ערלה, הצילו, צדיק בא לעיר און נעתר לבקשתינו, אלץ האט געצויגען קיין צפון. אפילו פאשקעווילן איז מער נישט דא פאר וועמען צו ווארפן - קוים פארבליבן אויף וועמען צו ווארפן.

די מאסן-ארויסוואנדערונג האט אריינגעבלאזן א סארט נאכגיביגקייט אין דער ברוקלינער לופט, א גייסט פון פארשטענדעניש און וותרנות האט מיטאמאל פארכאפט אלץ וואס אטעמט אין איר. נעמט לדוגמה די שווארצע טויבן, לכאורה די מערסט-פארהאסטע זגאל צווישן ברוקלינער איינוואוינער. זיי היפן נאך טאקע וווייטער אויף די רויטע פיסלעך, און גראבן מיט זייערע שנאבלען אין אלץ וואס ס'האט איבערגעלאזט דער אלטמאדישער בעזעם-טראק. זיי פאטשן שוין אבער נישט אזוי ווילד מיט די כנפיים, שפיצן מער נישט אן קיין אויער צו מענטשליכע סודות, עפעס רעספעקט האט דער מין האנושי פארט געקריגן אין זייערע אויגן. אגב, באזירט אויף דער דאזיגער פארשריט זענען מאנכע גאר אפטימיסטיש אז די טויבן וועלן בקרוב דורכפירן א רעפערענדום צווישן זיך איבער אנהייבן טון די געברויכן בלויז אין מיוחד'דיגע ערטער - העשטעגס וועלן נאכפאלגן.

די רואיגקייט האט זיך אריינגעגאסן אויך אין די אכילה געשעפטן. צווישן אנדערע שטייגן רעבתנים מער נישט אויס צו זיין געשטראנדעט אין לאנגע שורות, אלץ צוליב די אייביגע קוועלקלענישן פון העלטה-פריקס איבער וועלכער פון די שאר ירקות ס'זאל יא און נישט און נישט און יא אריינגיין אין זייער נערוו-שפאלטנדן שיסל. יענץ איז עפעס אויך ארויף על ראש הפסגה, דער רוח האט דעם דאזיגן קאפ-פארדרייענישן געהויבן פון דאנעט.

כ'קוק מיך אום, איבערנאכט איז ווי פון דער ערד ארויסגעקראכן א ברוקלין וואס אויסער איר שטאטישער סטרוקטור איז זי אויסשטאפירט אויך מיט ביימער, גראז, שאטן, פארקס, טייכן, פארקינג, בייק-לעינס, אטראקציעס, שווים-באסיינען, מנוחת הנפש און הרחבת הדעת. ממש א קאנטרי!

אן אינטערסאנטע שטימונג וועלכע איז פילייכט א געמיש פון שושן פורים, חול המועד, פאוסט-חצות'דיגן תשעה-באב, סובסיטוט אין חדר, אומאן, יתום, פארווע און מזונות, האט עפעס אויף באוויזן אריינצוקריכן אין דעם ברוקלינער קאנפארמיזם. דא שפירט עמיצער געגוג זיכער זיך צו באווייזן מיט קראקס אונטער דעם שוין-

במילא-נאכגעלאזטן הימל; דארט ווידער ערלויבט זיך א ווייבל צו קויפן ברויט נישט מער און נישט וויניגער נאר מיט א בענדענא אויפ'ן געגאלטן קאפ. אן אנדערער מיט אייביגע שולד געפילן צום אלטן היים שפירט שוין נישט דעם צורך צו ערזעצן די שבת'דיגע בעקיטשע מיט א רעקל פאר יענע פינף און א האלב טעג וואס מ'גייט במילא ליידיג.

ווייטער קומט א אינגערמאן ארויסצוקריכן אינדערפרי פון הויז, זיין גאנצער יקום שיינט צו זיין טראמאטיזירט פון א ברויזנדן חלום. ער אליינס ווייסט נישט צי די אויגן זענען אים מער טרוקן אדער מער קלעפעדיג; צי דאס מויל

איז מער טרוקן אדער דער בייזער גערוך איז דאמינירנד. דאס העמד - צעכראסטעט, פון אלע קנעפלעך איז בלויז דאס צווייטע פון אויבן צוגעמאכט. די שיך האט ער אויף צייטווייליג פארוואנדלט אין לאטשן, און פון ביידע זייטן קאפ רייסן זיך בינטלעך האר ווען לכע דערמאנען אין די הערנער פון אן אקס הארט נאך א מועד'יגער נגיחה. השערות ווען ער טאקע איבערלאזן פאר א צווייטן צו מאכן, ס'איז אבער אלץ זאכליכע חשבונות. זיין ערשטע דעסטינאציע פון בעט איז דאך די מקווה. אוודאי וואלט ער חשק געהאט צו האבן די מקווה אין זיין הויז. האט ער אבער נישט טייטש די יגיעה וואס די גאס ערווארטעט אים יעצט אריינצולייגן איז מוכן ומזומן צו גיין לאיבוד נאך בלויז קארגע פופצן מינוט. און ער זאל פאר דעם צוועק האבן דערקלערט מלחמה מיט זיין פוילקייט, ווידער יעצט איבער טון די זעלבע ארבעט צוויי מאל דווקא וועק מצידו וואלט ער איר אפילו איין מאל אויך נישט געטאן?

די ליסטע פון מענטשן וואס קוועטשן אויס נחת פון דער אויבנדערמאנטער בלולה'דיגער שטימונג איז ענדלאז. אט שטויסט שוין דער שבת אריין, אבער נאך איין צדיק. יענער איז דווקא א ירא שמים און אזא איינער אשר לא כרע לבעל. ער ערלויבט זיך אנצוגיין מיט דעם סדר היום אן א רעקל, כאטש וואס מיט דעם ברייטן הוט גייט ער יא. סוף כל סוף, נישט צו גיין מיט שתי כיסויים איז אפילו אויף פורים נישט דא קיין היתר. דורכאויס דעם רוב פון טאג שפאנט ער ארום מיט אן אפענעם וועסטל, אזא וואס דער פארקנייטשטער גלאנציגער חלק פון הינטן איז געהויבן אין צענטער ווי ביי א בריק. א שטיק טלית קטן פון אינמיטן רוקן ביז נאנט צו די זאקן, טרעפט זיך מיטאמאל מיט די אויגן אויף דער פריי. א זעלטענע געלעגנהייט צו באטראכטן ברוקלין מיט אירע אויסגעלאסענע איינוואוינער, וליתר שאת אויך פלאטערן מיט עזות אין דער לופט, גארנישט וויניגער ווי די בארד און פיאות. נו שוין, סוף כל סוף איז דער טלית קטן אויך א מענטש, און כאטש וואס ער איז למעשה נישט אנגעקומען בהאי שעתא בין הרי הקעטסקילס, מעג ער זיך פארט אביסל אויסלופטערן. סך הכל א ירידה לצורך עליה.

שבת שלום מברוקלין.

דער שרייבער פון די שורות, רופט זיך מיטן ניק נאמען **'יואב'** אויפן פאפולערן **'קאווע שטיבל'** וועבזייטל.

#2

די וועלט איז רונדיג אדער פלאך?

קריסטנטום און וויסנשאפט (סייענס)

וויאזוי די קאטוילישע קירכע האט אנגענומען דעם פאקט אז דער וועלט איז רונדיג

איידער מיר גייען צום קומענדיגן קאפיטל, וואו איך וועל באשרייבן די מענטשן וועלכע האבן אנגעהויבן צו לייקענען אז די וועלט איז א גלאבוס, אין א צייט וואס קיינער האט נישט געהאט קיין הוה אמינא אז די וועלט איז פלאך, מוז איך א מאכן א שטיקל הקדמה איבער קריסטענטום און וויסנשאפט במשך די מיטל-אלטער תקופה [די "מיטל-אלטער" תקופה, איז די יארן פון נאכן צוזאמפאל פון די רומישע אימפעריע אין די 5'טע יאר-הונדערט למס' ביז די "רענאסאנס" תקופה וועלכע האט זיך אנגעהויבן אין די 15'טע יאר-הונדערט. דאס גייט בערך פון די אנהייב פון תקופת הגאונים ביז נאך די תקופה פון די ראשונים].

אין די ערשטע טייל האבן מיר גערעדט פון א מיטאס, אז קריסטאפער קאלאמבוס איז געווען דער ערשטער צו אויפווייזן אז די וועלט איז רונדיג. ווי געשריבן איז דאס פאלש, און אין אמת'ן אריין איז אריסטו - וועלכער האט געלעבט קרוב צו 2,000 יאר בעפאר קאלאמבוס - געווען דער ערשטער אויפצואווייזן אז די וועלט איז א גלאבוס.

דער מיטאס קומט אבער האנט ביי האנט מיט נאך א מיטאס. די צווייטע, איז נישט ממש פאלש, עס איז אבער דאך נישט אינגאנצן אמת.

די צווייטע מיטאס איז, אז די קריסטן וועלכע האבן געווען אין מיטל-אלטער האבן געגלייבט אז עס זענען דא מלחמות צווישן די אפגעטער, און ווען זיי האבן מורא געהאט האבן זיי מתפלל געווען צו די אפגעטער.

שפעטער, ווען דער אידישער רעליגיע איז צושטאנד געקומען, איז צום ערשטן מאל פארשפרייט געווארן דעם געדאנק, אז אלע כוחות וואס זענען דא אין נאטור זענען נישט צושפליטערטע כוחות, נאר אלעס קומט פון איין גאט. עס איז אבער נאך אלץ געווען פארשטענדליך אז אלעס ווערט געפירט דורך א העכערן כח.

שפעטער, ווען די גריכן זענען געקומען און אנגעהויבן מסדר זיין און פארשן דעם נאטור, האבן זיי דאס נאך אלץ געטון פונעם רעליגיעזן קוק-ווינקל. דאס איז געווען די סיבה, פארוואס ביי די גריכן איז די העכערע כוחות געגאנגען געקניפט און געבינדן מיט די ערדישע געשעענישן און די נאטור. איבערבליק אויף דעם מצב פון סייענס אין די מיטל-אלטער, און וויאזוי עס האט זיך אנטוויקלט במשך היסטאריע.

זייט די גריכן האבן אנגעהויבן דורש זיין חכמה, איז רעליגיע (טעאלאגיע. טעא מיינט "גאט" אין גריכיש, לאגיע מיינט "לערע". דאס הייסט די לערע פון גאט) און וואס מיר רופן היינט "סייענס", דאס הייסט די שטודיע פון די וועלט און איר נאטור, געגאנגען געקניפט און געבינדן היינט ביי היינט. א חכם (וועלכע איז ווי אויבן דערמאנט גערופן געווארן א "פילאזאף") איז געווען, איינער וואס האט פארשטאנען סיי צו טעאלאגיע און סיי צו וויסנשאפט.

די סיבה דערצו איז קאמפליצירט, אבער בקיצור נמרץ איז עס ווי פאלגנדז: די אור-אלטע בבליים, מצריים, פרסיים א.א.וו. האבן נישט געהאט קיין הסברים פאר ערדישע געשעענישן. עס איז זיי נישט איינגעפאלן אז אונטער יעדע נאטורליכע געשעעניש זענען דא געזעצן וועלכע זענען די אורזאך פון דעם געשעעניש. דערביבער האבן זיי אלעס אנגעקלעבט אין איבער-נאטורליכע כוחות, אדער אפגעטער. זיי האבן געגלייבט אז עס זענען דא מלחמות צווישן די אפגעטער, און ווען זיי האבן מורא געהאט האבן זיי מתפלל געווען צו די אפגעטער.

שפעטער, ווען דער אידישער רעליגיע איז צושטאנד געקומען, איז צום ערשטן מאל פארשפרייט געווארן דעם געדאנק, אז אלע כוחות וואס זענען דא אין נאטור זענען נישט צושפליטערטע כוחות, נאר אלעס קומט פון איין גאט. עס איז אבער נאך אלץ געווען פארשטענדליך אז אלעס ווערט געפירט דורך א העכערן כח.

שפעטער, ווען די גריכן זענען געקומען און אנגעהויבן מסדר זיין און פארשן דעם נאטור, האבן זיי דאס נאך אלץ געטון פונעם רעליגיעזן קוק-ווינקל. דאס איז געווען די סיבה, פארוואס ביי די גריכן איז די העכערע כוחות געגאנגען געקניפט און געבינדן מיט די ערדישע געשעענישן און די נאטור. איבערבליק אויף דעם מצב פון סייענס אין די מיטל-אלטער, און וויאזוי עס האט זיך אנטוויקלט במשך היסטאריע.

די ווארט פילאזאפיע, וועלכע ווערט היינט באניצט אויסשליסליך נאר פאר מעטאפיזישע פארשונגען, איז אייגענטליך דורך די גריכן (און אפילו שפעטער) גענוצט געווארן סיי פאר מעטאפיזישע ענינים, און סיי פאר סייענס/נאטור.

ווען קריסטנטום איז באשאפן געווארן דורך יאשקע'ס תלמידים, איז עס געווען א פארהעלטנמעסיג קליינע רעליגיע, אייגענטליך נישט מער ווי א אידישע סעקטע. געציילטע הונדערט יאר שפעטער, האט דער קייזער פון רוים - **קאנסטאנטין דער גרויסער** - באשטעטיגט קריסטנטום אלס א רעליגיע וואס מ'מעג פראקטיצירן אין רוים, און אפאר צענדליג יאר דערנאך האט דער רוימישער קייזער טעאדוסיוס דער ערשטער געמאכט קריסטנטום פאר די איינציגסטע אויטאריזירטער רעליגיע אין רוים, אין גלייכצייטיג פארבאטן צו פראקטיצירן געצנדינערייַ.

דאס האט גורם געווען אז טויזענטער גוים האבן זיך אפגעלאזט (עכ"פ לפנים) פון געצנדינערייַ, און אנגענומען אויף זיך קריסטענטום און מאנאטעאיזם (מאנאטעאיזם מיינט, די גלויבן אז עס איז דא א גאט אחד יחיד ומיוחד, לאפוקי שתי רשויות), און האט עווענטועל צוגעפירט דערצו אז קריסטנטום איז געווארן די גרעסטע און מאכטפולסטע רעליגיע אין איראפע.

דאס איז געווען די סיבה, אז אינעם איראפעאישן מיטל-אלטער, האט די קאטוילישע קירכע געהאט די פולשטענדיגע בעלות איבער וואס מען האט געלערנט אין די שולעס און אין די אוניווערזיטעטן. און פארשטייט זיך אז ווי לאנג דאס וואס מ'האט שטודירט אין די אוניווערזיטעטן האבן זיך נישט סותר געווען מיט וואס די קירכע האט געהאלטן, איז אלעס געווען פיין און וואויל. איינמאל אבער וואס מ'האט זיך סותר געווען מיט די קירכע איז געווען צרות.

קאנסטאנטין

א קלאסישער ביישפיל צו דעם איז **ניקאלאוס קופערניקוס.**

ווי דערמאנט אין מיין ערשטער ארטיקל, האט תלמי מסדר געווען א תורה שלימה איבער אסטראנאמיע, וואס ווערט גערופן "געאצענטריזם". ניקאלאוס קופערניקוס איז אויפגעקומען מיט א נייע מהלך וועלכע רופט זיך "העליאצענטריזם". העליא מיינט "די זון", צענטריזם מיינט - ווי אויבן דערמאנט - "צענטער". ווי מען קען פארשטיין פון די נאמען אליינס, איז קופערניקוס' חידוש געווען, אז נישט די זון און אלע פלאנעטן דרייען זיך ארום די ווועלט, נאר די ווועלט צוזאמען מיט אלע פלאנעטן דרייען זיך ארום די זון, און די זון שטייט גאר אינמיטן פון די ווועלט.

קופערניקוס האט אבער געווואוסט אז דאס אז אן "אפיקורס'ישער" מהלך. פארוואס אפיקורס'יש? ווייל פון די תורה איז קלאר משמע אין מער ווי איין פלאץ, אז די ווועלט איז אינמיטן פון די יקום, און אז די זון דרייט זיך ארום די ווועלט, און נישט פארקערט. קופערניקוס האט אזוי מורא געהאט פארן קירכע, אז זיין בוך וועלכע ער האט געשריבן איבער דעם נושא האט ער

נישט פארעפנטליכט. הערשט נאך וואס ער איז געשטארבן האט מען פארעפנטליכט דעם בוך, און פארשטייט זיך אז די קירכע האט תיכף פארבאטן צו ליינען דעם בוך.

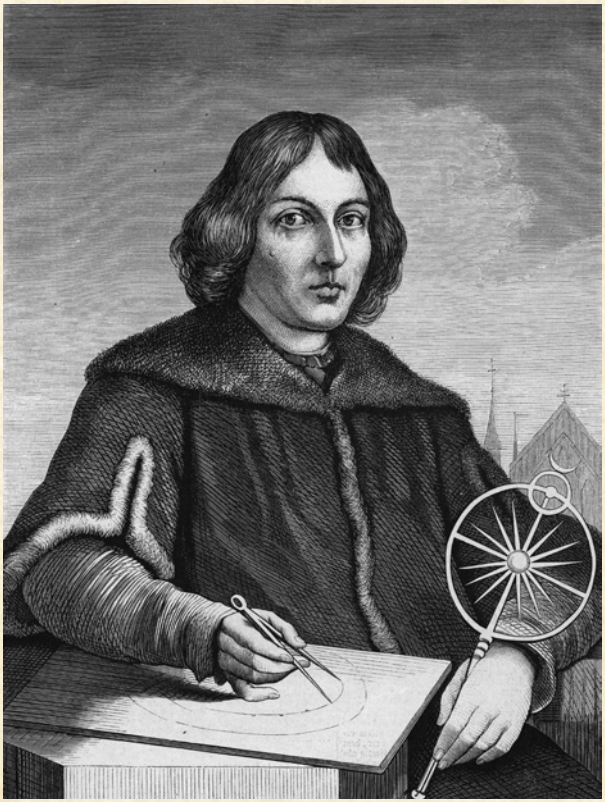
קופערניקוס' שיטה איז נישט געווארן אויפגעכאפט ביז יארן שפעטער וועו דער אויסטרעפער פונעם טעלעסקאפ, **גאלילֵיאו גאלילי**, האט ארויסגעגעבן א בוך אין וועלכע ער האט זיך גאר שטארק אנגענומען פאר קופערניקוס. די קירכע (די אינקווויזיציע) האט געברויזט ווי א קעסל, און פאראדנט גאלילֵיאו צוריקצוציען פון זיינע אפיקורס'ישע מיינונגען. גאלילֵיאו האט תיכף ומיד צוריקגעצויגן פון זיין מיינונג, אבער עס איז שוין געווען דערנאך, סיי פאר אים און סיי פאר די קירכע.

די קירכע האט מורא געהאט אז ער מיינט עס נישט אמת'דיג, האבן זיי אים איינגעשפארט אין הויז ארעסט, כדי ער זאל נישט קענען פארשפרייטן זיינע "אפיקורס'ישע" דעות.

לעמשה אבער איז עס געווען דערנאך פארן קירכע, וויבאלד זיין בוך איז איבערגעדרוקט געווארן דורך א דרוקער אין האלאנד, וועלכער איז נישט געווען אונטערגעווארפן אונטער די קירכע, און אזוי ארום איז העליאצענטריזם געווארן שטארק פארשפרייט אין איראפע, צווינגענדיג די קירכע שלום צו מאכן מיטן מצב אז דער אמת איז נישט אויף זייער זייט, און זיי האבן דעריבער באפרייט גאליליאו, און אנגענומען די טעאריע אז די וועלט גייט ארום די זון און נישט פארקערט.

דאס איז נאר איינס פון נאך פיל דוגמאות, ווי דער קירכע האט דאמינירט וואס מ'זאל לערנען און וואס נישט (אגב, עס איז געווען אין 'צייטשריפט' ע"ה א הערליכער ארטיקל איבער קופערניקוס אין זיין שיטה).

וויאזוי האט זיך די אונטערדריקונג אויפגעהערט? די קירכע'ס קאנטראל האט זיך אפגעשטעלט וועו עס האט זיך אנגעהויבן די תקופה אין

ניקאלאוס קאפערניקוס

גאליליאו גאלילי

היסטאריע, וועלכע רופט זיך די עפאכע פון "ענלייטענמענט" (אין אידיש: אויפקלערונג). עס האט זיך אנגעהויבן אין פראנקרייך, און פון דארט איז עס אריבער צו אנדערע לענדער אין איראפע. אין די אויפקלערונג'ס עפאכע, האט מען זיך גענצליך אפגערישן פון טראדיציאנאלע און רעליגיעזע וועגן פון טראכטן, און מ'האט אלעס אנגעהויבן שטעלן אינעם כור הבחינה פון לאגיק.

עס פארשטייט זיך, אז א חלק פון די

קופערניקוס' העליאצענטרישן שיטה,
מיט דער זון אינדערמיט פונעם יקום

דענקער וועלכע האבן געפירט די מערכה פון אויפקלערונג, האבן געזוכט ווי מער צו באשמוצן די קריסטן בפרט, און רעליגיע בכלל, כאילו דאס האט גורם געווען די חשכות און צוריקהאלט פון געהעריג שטודירן די וועלט און די נאטור, און עס איז דערויבער דעמאלטס באשאפן געווארן א נייע מציאות, ווי אנשטאט גאט זאל שטיין אין צענטער פון די דיסקוסיע, און רעליגיע מיט וויסנשאפט זאלן גיין האנט ביי האנט, איז געווארן א נייער מציאות ווי דער מענטש און זיין שכל זענען געווארן די געווענדטיגער איבער חכמה, און רעליגיע מיט וויסנשאפט זענען געווארן אויף מעסער-שטער.

דאס איז די סיבה, פארוואס דער מיטאס אז די רעליגעזע פאנאטיקער פונעם מיטל-אלטער זענען שולדיג אז מען האט זיך איינגערעדט פאר יארן לאנג אז די וועלט איז פלאך, איז געווען אזא גוט גייענדער מיטאס. די וויסנשאפטלער און די מאדערנע היסטאריקער, האבן געקענט באשטיין אראפצולייגן א בילד, ווי כאילו ביז די "ענלייטמענט" האט די וועלט געלעבט אין א חשכות, אזש מ'האט געמאכט אזא טפשות'דיגן טעות צו זאגן אז די וועלט איז פלאך, און נאר די סעקולארע וויסנשאפטלער פון די "ענלייטמענט" עפאכע, האבן געראטעוועט די וועלט פון איגנאראנץ און טפשות.

עס איז גראדע אמת אז די קריסטן האבן געמאכט פראבלעמען פאר וויסנשאפט, אבער אין אונזער פאל - לגבי די שאלה צו די וועלט איז רונדיג אדער פלאך - איז עס בכלל נישט אמת, און עס איז קלאר אז רובא דרובא פון די קאטוילישע טעאלאגער, גלחים, און דענקער, האבן געהאלטן אז די וועלט איז א גלאבוס, און אז דאס איז בכלל נישט קיין סתירה צו די תורה.

דער שרייבער פון די שורות, רופט זיך מיטן ניק נאמען **'יידל'** אויפן פאפולערן **'קאווע שטיבל'** וועבזייטל.

עקסטרעמע קאנספיראציע גלויביגע

די פלאכע ערד געמיינדע

עס איז שווער צו גלייבן, אבער פאקטיש זענען היינט נאך דא מענטשן וואס גלייבן אין די "פלאכע ערד" טעאריע. ניין, מיר רעדן נישט פון מענטשן פארשטופט אין אן אפריקאנער דזשאנגל, אדער אין די אפגעזונדערטע צפון-קארעא. דאס זענען מענטשן וועלכע וואוינען אין פארגעשריטענע לענדער ווי אמעריקע און בריטאניע, און פארמאגן אפילו אינטערנעט. זיי האבן אן אייגענע וועבזייטל [דא: http://www.theflatearthsociety.org/cms/], וואו זיי האבן אפילו אפענע פארומס וואו מען קען דעבאטירן די צדדים לכאן ולכאן.

די 'לאגא' פון די 'פלאכע ערד' גלויביגע

די שגעון טרייבט זיי צו אזא מאדנע טעאריע, בעיקר וויבאלד זיי גלייבן אין א ליטעראלע אפטייטשונג פון די תורה. דערפאר מוזן זיי אויך האלטן אז די ערד איז אמאל געווען איין פיר עקיגע שטיק און האט זיך נאכדעם צוטיילט, כדי צו קענען אפטייטשן 'מארבע כנפות הארץ' פשוטו כמשמעו (איך בין נייגעריג ווי אזוי זיי טייטשן די פסוקים וואס ווייזן לפי פשוטם אויף התגשמות, ווי 'תחת רגליו כמעשי לבנת הספיר', וכו').

עס האט מיר נאר געוואונדערט צו ליינען אז טייל פון זיי גלייבן אין עוואלוציע, וואס איז זיכער אין קעגנזאץ מיט פשטות הכתובים. נאר זעט אויס אז עס זענען פארהאן צווישן זיי סתם קאנספיראטארן וואס ווי נאר זיי וועלן אויספירן זייער ציל און די גאנצע וועלט וועט אנערקענען אז די וועלט איז פלאך, וועלן זיי זאגן, "אבער אפשר איז די וועלט רונדיג?"... אלענפאלס, אטאאיסטן זענען זיי זיכער נישט, ווייל קאנספיראציע גלויביגע זענען, ווי פארשטענדליך, גאר גלויביגע מענטשן בטבע.

איך וועל פרובירן אין קורצן איבערגעבן זייערע סייענטיפישע שיטות, אבער כאפט אייך גוט אן אויפן בענקל איר זאלט נישט אראפאלן פון געלעכטער:

די ערד איז א פלאכע רינדעכיגע דיסק, און אין צענטער געפינט זיך דאס וואס אלע 'איינגערעדטע מענטשן' רופן די נארט פאול. ארום דעם דיסק, איז דא א הויכער הונדערט-און-פופציג פוסיגער צוים פון אייז, וואס די קאנספיראטארן וואס גלייבן אין די אפגעפרעגטע "גלאוב" שיטה, רופן דאס אן 'אנטארטיקא'. דארט שטייען שומרים וועלכע היטן אז קיינער זאל זיך נישט דערנענטערן צום אייזיגן צוים, און אויסגעפינען דעם שרעקליכן סוד.

די שומרים זענען געדינגען דורך א כאפטע רויבערס וואס רופן זיך "נאסא", וועלכע רייסן ביליאנען פון די שטייער צאלער פאר זייערע מ'כלומר'שטע סייענטיפישע אויפטוען, בשעת זייערע אזוי גערופענע 'אסטראנאטן' ליגן אויסגעצויגן אויפן בארטן אין פלאריד'ע, און מען רעדט איין פאר גאנץ אמעריקע אז זיי געפינען זיך יעצט אויף א סייענטיפישע שטודיע ערגעץ אינעם ווייטן ספעיס.

פארשטייט זיך, אז די פארעם פון די וועלט איז נישט די איינציגסטע פאנטאזיע וואס די האלץ האקער - וואס רופן זיך מיט דעם פענסי נאמען 'סייענטיסטן' - האבן אויסגעטראכט כדי צו אונטערשטיצן זייער פאלשער יסוד פון דעם פארעם פון די וועלט. זיי האבן אויך אויסגענארט דעם עולם מיט א טעאריע וואס רופט זיך 'גראוויטעט'. באמת ציט גארנישט אראפ, פארקערט, די ערד פארט כסדר ארויף אין א שנעלקייט פון פונקטליך צוויי און דרייסיג פיס פער סעקונדע דורך א מיסטעריעזע כח וואס רופט זיך 'טונקעלע ענערגיע', אזוי אז עס דאכט אונז אז אלעס ציט אויף אראפ.

לעת עתה, איז דא א מחלוקת צווישן די גרעסטע דענקער אין די פלאכע ערד געמיינדע, אויב איינשטיין'ס טעאריע פון רעלאטיוויטעט קען שטימען מיט א פלאכע ערד וואס פליט אזוי שנעל, אבער עס גייט נישט שנעלער ווי די ספיד-אוו-לייט, אדער דאס איז אויך א פאנטאזיע. דער אלגעמיינער פלאכע ערד גלויביגער נעמט נישט קיין שטעלונג אין דער נושא, ווייל וואס זענען מיר מענטשעלעך צו פארשטיין איבער וואס די טיפזיניגע מחלוקת האנדלט זיך בכלל?

די לבנה און די זון זענען גרויסע ליכט באלן וואס פראדוצירן ליכט, און געפינען זיך דריי טויזנט מייל העכער די ערד, און זיי מאכן כסדר הקפות ארום די וועלט, און טיילן איין פאר יעדן איינעם געווייסע שעות פון ליכטיגקייט. עס איז

זיי זיצן גאר אין פלאריד'א, די בילדער זענען פאלש

סעמיזעל שענטאן, אלטע פרעזידענט פון די פלאכע ערד געמיינדע

אויך דא אן אומזעבארע אנטי-לבנה, און ווען דאס שטעלט זיך אין פארנט פון די לבנה פארשטעלט עס דאס ליכטיגקייט, און עס ווערט געשאפן א ליקוי לבנה.

עס איז נאכנישט קלאר וואס ליגט אונטער די פלאכע ערד, אבער רוב נעמען אן אז דארט געפינט זיך פשוט'ע שטיינער (אקעי, בעסער ווי א טשוכעפאכע).

עס איז איבריג צו דערמאנען בכלל די געפערליכע שווינדלעריין וואס ליגן אונטער די פאלשע בילדער פון ספעיס, און בכלל ווערן זיי געוומען דורך די 'נאסא שווינדלער' וועלכע זענען נישט באגלייבט אויף קיין כי הוא זה. די פלאכע ערד געמיינדע גיבן אן א פשוט'ע, מאטעמאטישע ראי', אויף די ווארהאפט פון זייערע ווערטער. "לאגיש געראדט" - לויטעט איין שאלה און ענטפער אויף זייער וועבזייטל, "אין די היינטיגע טעכנאלאגיע איז פיל ביליגער צו פראדוצירן פאלשע בילדער ווי צו אויפהאלטן א גאנצע שטאב מיט אסטראנאמער. אויב אזוי, פארוואס זאל נאסא אמת'דיג טון זייער ארבעט, בשעת זיי קענען פאר פיל ביליגער מאכן ריוח אויף די רעגירונג'ס חשבון?".

עס הערט זיך ווי א ליצנות אדער ווי א פאראדיע לכבוד פורים, אבער פאקטיש זענען דאס די דרייצן אני מאמין'ס ביי די הונדערטער מיטגלידער פון די פלאכע ערד געמיינדע. אין זייערע בעסטע צייטן זינט איר גרינדונג אין 1956 האבן זיי געהאט צוויי טויזנט מיטגלידער. נאך מערערע ספעיס לאנדונגען, האט זיך די צאל פארקלענערט. היינט האלט עס ביי צוויי הונדערט מיטגלידער, וואס האלטן זיך מיט עקשנות צו זייערע מיינונגען. אין א נייעס אויסגאבע שרייבן זיי:

"אונזער ציל איז צו טראכטן פריי, און צו אויפדעקן לאנג פארגעסענע פאקטן, און צו קעגנשטעלן טעארעטישע השערות. מיר ווילן אויפטוישן די סייענס רעליגיע, מיט נארמאלקייט. פון היסטארישע באריכטן ווייסן מיר, אז קודם איז באשאפן געווארן די וואסער, און אויף דעם די ערד. די ערד איז אמאל געווען פיר עקיג, און האט זיך צוטיילט אויף פארשידענע שטיקער. וואס מיר ווייסן קלאר איז, אז די ערד איז פשוט פלאך. דאס וואס מיר רופן 'סייענס', איז דאס זעלבע וואס איז אמאל געווען כישוף. אן אויסגעטראכטע, נארישע טעאלאגיע, וואס האט נישט קיין שייכות צו די פאקטן".

איך וואלט געקענט נאכשרייבן נאך בערג, אזוי גרויס ווי דער אייזיגער צוים פון זייערע שטותים. אבער איך האב מורא אז אויב איך שרייב נאך אביסל, וועל איך אליין אנהייבן צו גלייבן. איר קענט באזוכן זייער פלאכע ערד וויקיפידיע וואו זיי האבן זייער אייגענע סייענטיפישע אינפארמאציע,

פאלשע בילדער פון א רזנדיגע זוועלט

די פלאכע ערד מאדעל. אינמיטן איז די נארט פאזל, און ארום איז די אייזיגע צוים וואס מיר רזפן אנטארטיקא

געבויט אויף די ריינע מסורה וואס זיי האבן מקובל איש מפי קוף פון זייערע אור אלטע האמא-סעפיאנס...

חז"ל זאגן אונז "איזהו חכם, הלומד מכל אדם". וואס קענען מיר זיך לערנען פון אזעלכע פאנאטיקער?

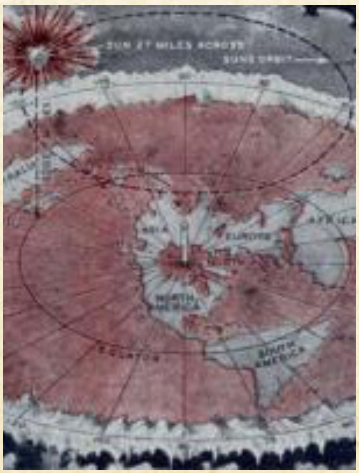
די פלאכע ערד חברה לערנען אונז איז ווי ווייט פארפירערייש א מענטש קען זיין. זיי זענען אויס צו זיין נארמאלע מענטשן וואס האבן געגנג שכל אריינצוטראכטן, האבן אן אייגענע מיינונג, און צוזאמענשטעלן א וועבזייטל פון טענות ומענות, און זיי ווייסן אפילו צו זאגן פון איינשטיין'ס טעאריעס. נישט נאר דאס, נאר זיי אקצעפטירן אפילו אזעלכע קאנטראווערסיעלע טעאריעס ווי עוואלוציע און גלאבאלע ווארעמונג, כאטש דאס איז טיילווייז געבויט אויף ראיות פון די נאסא רויבער'ס סאטעליטן.

אבער אנשטאט צו נוצן דעם שכל אויף דעם ריכטיגן אופן, נוצן זיי עס פונקט קאפויער צו אויפווייזן אז די גאנצע וועלט איז משוגע בעת זיי זענען נארמאל, אלס צוליב זייער גאוה פון נישט וועלן אנערקענען אז זייער נארישע גלויבן איז נישט ריכטיג. נאכמער, ווי איר זעט, ווייסן זיי פונקטליך אלע פרטים ווי שנעל די וועלט פליט און ווי הויך די לבנה איז, אבער דאס אז די וועלט איז רינדיג, נע! אלעס דמיונות. איך בין זיכער אז זיי חזר'ן כסדר מיט די קינדער אין וואספארא טעות די גאנצע וועלט לעבט, און מסתם פילטערן זיי דעם קאמפיוטער פון אלע פאלשע סייענטיפישע גלויבונגען וואס קענען ר"ל פארדארבן דעם מח און אראפפירן פון גלייכן וועג, ביז זיי וועלן אראפפאלן אריבער דעם אייזיגן צוים, און זיי וועלן אנקומען דארט וואו אלע נשמות וואס האבן געגלייבט אין די רינדיגע ערד געפינען זיך.

אויב איר ווייסט פון נאך אזעלכע סארט משונה'דיגע עקסטרעמע קאנספיראציע טעאריקער זענט איר געלאדנט אונז צו מודיע זיין דערוועגן. איך קלער צו עפענען א ספעציעלע ארגאניזאציע פאר אזעלכע קאנספיראציע גלויביגע, וואס זאלן זיך מחזק זיין איינער דעם צווייטן ווי פאלש די וועלט איז און ווי מען קען גארנישט גלייבן, אריינגערעכנט די קאנספיראציע אז די פלאכע ערד געמיינדע לאכט פון אונז ווי מיר קויפן אפ זייערע שטותים, און מיר רעדן זיך איין אז זיי גלייבן עס.

פלאכע ערד מאפע, אויבער הונדערט יאר אלט

פלאכע ערד מאפע

דער שרייבער פון די שורות, רופט זיך מיטן ניק נאמען **'איר'** אויפן פאפולערן **'קאווע שטיבל'** וועבזייטל.

פרייליכע מעלדונג

דער וועקער
עזרו ישנים משנתכם

יעצט צום באקומען אויף
amazon

גיי צו
amazon.com
און זוך
Der Veker

64
אינהאלטספולע
בלעטער

Available in Color & B/W
Colour version is highly recommended.

פאר מער אינפארמאציע שיקט אן אימעיל צו info@derveker.com

© All rights reserved
General comments info@derveker.com
Design comments picasso@derveker.com